FRANZ KAFKA

BABAYA MEKTUP

MEKTUP

Çeviri: CEMAL ENER

CAN

Can Yayınları 2056

Brief an den Vater, Franz Kafka
Roger Hermes'in yazdığı ekler, S. Fischer Verlag'ın *Brief an den Vater* baskısından alınmıştır.

1. basım: 2008
12. basım: Temmuz 2014, İstanbul
E-kitap 1. sürüm Kasım 2014, İstanbul
Temmuz 2014 tarihli 12. basım esas alınarak hazırlanmıştır.

Yayına hazırlayan: Şebnem Sunar

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design
Kapak resmi: Komet

ISBN 978-975-07-2451-0

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
www.canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com

FRANZ KAFKA

BABAYA MEKTUP

MEKTUP

Almanca aslından çeviren
Cemal Ener

CAN

Franz Kafka’nın Can Yayınları’ndaki diğer kitapları:

Dönüşüm, 1986
Dava, 1999
Amerika, 2006
Ceza Kolonisinde, 2007
Bir Kavganın Tasviri, 2009
Milena’ya Mektuplar, 2009

FRANZ KAFKA, 1883’te Prag’da doğdu. Kafka’nın ailesiyle olan ilişkisi, Yahudi asıllı oluşu, içinde yaşadığı toplum ve siyasal ortam, çevresine yabancılaşmasını kolaylaştırdı. 1906’da hukuk doktorasını tamamlayan Kafka’nın ilk yapıtları *Bir Kavganın Tasviri* ve *Taşrada Düğün Hazırlıkları*, 1912’den önce yayımlandı. 1912’den başlayarak *Dönüşüm*, *Amerika*, *Dava* adlı başyapıtları birbirini izledi. *Ceza Kolonisinde* adlı öyküsü –suç sorununu işlemesi açısından– *Dava* ile ilişkiliydi. Vereme yakalanan Kafka, 1924’te Viyana yakınlarındaki Kierling Sanatoryumu’nda öldü ve Prag’da toprağa verildi. *Şato* adlı son romanı yarım kalan Kafka, yapıtlarında çağımız insanının korkularını, yalnızlığını, kendi kendine yabancılaşmasını ve çevresiyle iletişimsizliğini dile getirdi. Kafka, tüm yapıtlarının yakılmasını vasiyet etmiş olsa da, dostu Max Brod bu isteğini yerine getirmedi ve onun eserini XX. yüzyıl edebiyat tarihine kazandırdı.

CEMAL ENER, 1959 yılında Adana’da doğdu. İstanbul’da Avusturya Lisesi’ni bitirdikten sonra Viyana Üniversitesi’nde felsefe ve iletişim bilimleri öğrenimi gördü. Halen çevirmen olarak çalışmakta olan Cemal Ener Kafka, Roth, Handke, Kraus, Schlink, Kehlmann, Oflaum, Dinev gibi yazarların eserlerini Türkçeye kazandırdı. Ener, 2010 yılında Tarabya Çeviri Teşvik Ödülü’nü aldı.

Sunuş

Babaya Mektup'un öyküsü, Franz Kafka ile babası Hermann Kafka arasında 1919 yılında yaşanan bir çatışmaya dayanıyor. Mektubun yazılmasına vesile olan çatışmanın konusu, Kafka'nın bir kış önce Schelesen'de tanıştığı Praglı sekreter Julie Wohryzek ile yaptığı evlilik planıdır.[1] Kafka bu tarihte otuz altı yaşındadır ve aralarında *Bir Kavganın Tasviri* (1904-1905), *Taşrada Düğün Hazırlıkları* (1907-1908) ile *Dönüşüm*'ün (1915) de yer aldığı ünlü anlatılarını çoktan yayımlamıştır.

Kafka'nın Kasım 1919'da yaklaşık iki haftalık bir zaman diliminde yazdığı *Babaya Mektup*'un en önemli özelliği, yazarın bütün yapıtları arasında biyografik özellik taşıyan az sayıdaki yapıttan biri olmasıdır. Bununla birlikte mektubun Kafka'nın babasıyla ilişkisinin yanı sıra kendi yaşamına ve yazarlığına, kısaca kendi varoluşuna ilişkin ayrıntıları da açığa çıkaran belgesel bir nitelik taşıması, *Babaya Mektup*'u öbür biyografik yapıtlar arasında farklı bir yere koyar. Bu bakımdan *Babaya Mektup* salt bir mektup olma niteliğinden öte, Franz Kafka'nın içdünyasını yansıtan bir yapıt olarak öne çıkar: *Babaya Mektup* gerçekten de Kafka'nın yaşamına ilişkin birinci elden biyografik bir tanıklıktır.

Kafka'nın babasına ulaştırılması amacıyla kaleme aldığı, ancak alıcısının eline hiç geçmeyen bu mektubun yazarın yazınsal çalışmaları arasına girmesi, yakın dostu Max Brod'un 1950'lerin başında *Babaya Mektup*'u toplu yapıtlara dahil etme kararına dayanır. Brod'un verdiği bu karar, *Babaya Mektup*'un edebiyat tarihinde yerini alması bakımından belirleyici bir karardır, çünkü Kafka'nın kurmaca yapıtlarının yanında, biyografik olduğu kadar otobiyografik de olan bu belgeyi "yazınsal" sınıfına sokar.

Hiç kuşkusuz, yerinde bir karardır bu: Kafka bir mektup yazarı olarak da yazınsal ve retorik araçlardan sonuna kadar yararlanır. Nitekim Milena Jesenská'ya yazdığı bir mektupta, babasına yazdığı bu mektuptan söz ederken "avukatlara özgü hileler"e[2] başvurduğunu söylemesi bunun bir göstergesidir. Kaldı ki Kafka'nın, mektubu kabaca üç bölümden oluşacak şekilde kurguladığını rahatlıkla söylemek de mümkündür. Bu bölümlemeye göre Kafka, mektubun başlarında babasının kişiliğinden ve kendi varoluşu üzerindeki etkisinden söz etmektedir. Deyiş yerindeyse evrensel etki tepki yasası üzerinden yürüyen bu baba oğul ilişkisi, mektupta giderek baba ile oğul arasındaki çatışmaya dönüşecek ve bu çatışmanın Oğul Kafka'da açtığı psikolojik yaralara işaret edecek ikinci bir motife yönlenir. Son olarak mektup, Baba Kafka'ya yönelik olarak uzunca bir süre üstü kapalı sürdürdüğü üslubunu açık bir suçlama tonuna dönüştürür. Bu kurgu, okurun gözünde Hermann Kafka'yı adım adım burjuva toplumunun ataerkil güç ilişkisini kendi varlığında içselleştiren baskın kişilikli otoriter bir baba figürüne dönüştürür. Bütün bunlar ise Kafka'nın mektubu kurgularken yazınsal olanaklardan yararlandığına işaret eder.

Mektubun bu anlamda bir baba oğul çatışmasına dönüşen havası, Kafka okurlarına yabancı bir motif değildir. Baba oğul çatışmasının, yazarın yapıtlarının asıl konusunu oluşturduğu, Kafka yorumlarında sık sık dile gelen ortak bir nokta olmuştur. Nitekim Kafka'nın da konusu gereği tek bir başlık altında toplamayı düşündüğü *Ateşçi* (1913) ya da *Dönüşüm*[3] gibi anlatılar, bu yoruma uygun bir çıkış noktası oluştururlar. Bununla birlikte genel anlamdaki bir baba oğul çatışmasının, Kafka'nın yapıtlarında asıl vurgulamak istediği mesele olduğunu söylemek, Kafka'yı düzanlamıyla okumak anlamına da gelebilir. Bu açıdan bakıldığında, Kafka'nın baba oğul çatışması görünümü altında güçlü ile güçsüz arasındaki ilişkinin altını çizmekten öteye geçtiği ve bu ilişkiyi ezen ile ezilenin ilişkisine dönüştürdüğü söylenebilir. Kaldı ki *Dava* ya da *Şato* gibi diğer büyük yapıtları da, Kafka'nın sadece kişileriyle değil, kurumlarıyla da burjuva toplumunu belirleyen güç dengelerini görünüre taşıdığını gösterir. Burada artık kanlı canlı bir baba figürü değil, baba figürünün temsil ettiği otoriteyi simgeleyen burjuva toplumunun kurumları vardır.

Babaya Mektup özelinde Kafka'yı psikolojik yönden daha yakından tanımak isteyenler, Wuppertal Üniversitesi Kafka Araştırmaları Merkezi

uzmanlarından Roger Hermes'in kaleminden çıkan ve bu kitabın sonunda yer verdiğimiz "Ekler" bölümünde konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgiye kavuşacaklardır. Hermes'in iki bölümde topladığı kapsamlı çalışması, ilk bölümde "Biyografik Arka Plan", "*Babaya Mektup* ve Alıcısı Hermann Kafka", "*Babaya Mektup*'un Oluşumu ve İşlevi" başlıkları altında Kafka'nın yapıtını tartışıyor. İkinci bölüm ise *Babaya Mektup*'un yazıldığı koşullar ve ortam ile Kafka'nın yakın çevresinde bulunan ve mektupta da sözü edilen kişiler hakkında ayrıntılı "Notlar"ı kapsıyor.

ŞEBNEM SUNAR[4]

1. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Roger Hermes'in bu kitabın sonunda yer alan "Ekler"i.

2. Franz Kafka, *Milena'ya Mektuplar*, çev. Esen Tezel, Can Yayınları 2009; ayrıca bkz. Roger Hermes'in bu kitabın sonunda yer alan "Ekler"i, s. 80.

3. Adı geçen anlatılar için bkz. Franz Kafka, "Ateşçi", *Ceza Kolonisinde: Anlatılar I* içinde, çev. Tevfik Turan, Can Yayınları 2007; *Dönüşüm*, çev. Ahmet Cemal, Can Yayınları 2007.

4. Yard. Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı.

Çok sevgili baba,

Schelesen

Geçenlerde bir kez, senden korktuğumu öne sürmemin nedenini sormuştun. Genellikle olduğu gibi, verecek hiçbir cevap bulamadım, kısmen tam da sana karşı duyduğum bu korku yüzünden, kısmen de bu korkuyu gerekçelendirmek üzere, konuşurken toparlayabileceğimden çok daha fazla ayrıntı gerektiği için. Ve şimdi burada sana yazılı bir cevap vermeyi deniyor olsam da, bu fazlasıyla eksik kalacaktır, çünkü bu korku ve onun etkileri senin karşında yazarken de ket vuruyor bana ve dahası meselenin büyüklüğü, hafızamın ve aklımın sınırlarını çok aşıyor.

Bu mesele sana daima çok basit göründü, en azından benim karşımda ve hiçbir ayrım yapmadan, başka pek çok insanın karşısında söylediğin kadarıyla. Durum sana yaklaşık olarak şöyle görünüyordu: Bütün hayatın boyunca çok çalıştın, her şeyi çocukların, özellikle de benim için feda ettin, ben ise bunun sonucunda "günümü gün ederek" yaşadım, istediğimi öğrenmek konusunda sınırsız özgürlüğe sahip oldum, açlık kaygısı, daha doğrusu herhangi bir kaygı duymam için hiçbir nedenim olmadı; sense bunun karşılığında bir minnettarlık beklemedin, "çocukların minnettarlığını" bilirsin, ama en azından herhangi bir yakınlık, bir duygudaşlık işareti bekledin; oysa ben eskiden beri senden saklanıp odama, kitaplara, çılgın arkadaşlara, aşırı fikirlere sığındım; seninle asla açık konuşmadım, asla seninle sinagoga gelmedim, Franzensbad' da seni hiç ziyaret etmedim, bunun dışında da aile mefhumuna hiç sahip olmadım, işle ve senin diğer sorunlarınla ilgilenmedim, fabrikayı senin başına sardım ve sonra da seni ortada bıraktım, Ottla'nın dik başlılığını destekledim ve senin için parmağımı bile kıpırdatmazken (sana bir tiyatro bileti bile getirmiyorum), yabancılar için her şeyi yapıyorum. Benim hakkımdaki yargını özetleyecek olursan, beni doğrudan yakışıksız ya da kötücül bir şeyle suçlamıyorsun gerçi (belki son evlilik niyetim dışında), ama soğukluğumu, yabancılığımı, nankörlüğümü ayıplıyorsun. Ve senin tüm

bunlarda, bana karşı fazla iyi olmak dışında hiçbir suçun yokken, sanki suç bendeymiş gibi, sanki diyelim bir dümen kırma hareketiyle her şeyi farklı yapabilirmişim gibi getiriyorsun bu suçlamaları.

Senin bu alışılmış açıklamalarında doğru bulduğum tek nokta, birbirimize yabancılaşmamız konusunda senin tümüyle suçsuz olduğuna benim de inanıyor olmam. Ama tıpkı senin gibi, ben de tümüyle suçsuzum. Senin bunu kabullenmeni sağlayabilseydim eğer, o zaman – diyelim yeni bir hayat mümkün olmazdı belki, bunun için ikimiz de fazla yaşlıyız, ama bir tür barış olabilirdi, senin bitmek bilmeyen suçlamaların sona ermezdi, ancak bir yumuşama olabilirdi.

Bu söylemek istediğim şey hakkında bir tür sezgiye sahipsin tuhaf bir biçimde. Örneğin kısa bir süre önce bana şunları söyledin: "Seni hep sevdim, dışardan sana karşı diğer babaların davrandığı gibi davranmasam da, çünkü ben başkaları gibi yapmacık tavırlar takınamam." Şimdi, baba, ben senin bana karşı hissettiğin içten yakınlıktan genel olarak hiçbir zaman kuşku duymadım, ama bu imayı doğru bulmuyorum. Sen yapmacık tavırlar takınamazsın, bu doğru; ancak sadece bu nedenle başka babaların yapmacık davrandıklarını iddia etmek ya üstünde durulması gerekmeyen, basit bir iddiacılıktır ya da belki de –ve bence gerçek budur– aramızda bir şeylerin yolunda gitmediğinin ve buna elinde olmadan senin de yol açtığının örtülü bir ifadesidir. Kastettiğin buysa eğer, o halde anlaşıyoruz demektir.

Yalnızca senin etkin yüzünden böyle bir kişi olduğumu söylemiyorum tabii ki. Bu fazlasıyla abartılı olurdu (ki bu abartıya yatkınım üstelik). Senin etkinden tamamen bağımsız yetişmiş olsaydım bile, büyük ihtimalle senin gönlüne göre bir insan olamayacaktım. Herhalde yine zayıf, ürkek, kararsız, huzursuz bir insan olurdum, Robert Kafka veya Karl Hermann değil, ama gerçekte olduğumdan çok farklı olurdum ve birbirimizle mükemmel bir biçimde geçinebilirdik. Dostum, şefim, amcam, büyükbabam, hatta (bunu daha ihtiyatla söylesem de) kayınpederim bile olmandan mutluluk duyardım. Ancak tam da baba olarak benim için fazlasıyla güçlüsün; özellikle de erkek kardeşlerim ben küçükken öldükleri, kız kardeşlerim ise ancak çok sonra geldikleri için, yani ilk yavru olarak yapayalnız dayanmak zorunda kaldığım bir durumda, bunun için fazlasıyla zayıftım.

İkimizi karşılaştır: Ben, çok kısaca ifade etmek gerekirse, Kafka'ya özgü hayat, iş, fetih arzularıyla değil, daha gizliden, farklı bir yönde daha ürkekçe etkiyen ve çoğu zaman da insanı tümüyle yüzüstü bırakan

Löwylere has bir itkiyle harekete geçebilen, bir parça Kafka tarzı geri plana sahip bir Löwy'yim. Buna karşılık sen, dayanıklılığınla, sağlığınla, iştahınla, güçlü sesinle, konuşma yeteneğinle, kendinden hoşnutluğunla, dünyaya tepeden bakışınla, azminle, kararlılığınla, insan sarraflığınla, bir bakıma cömertliğinle, tabii aynı zamanda tüm bu üstünlüklerin bir parçası olan ve coşkunun, bazen de anlık öfkenin seni sürüklediği hata ve zaaflarla gerçek bir Kafka'sın. Seni Philipp, Ludwig, Heinrich amcalarla karşılaştırabildiğim kadarıyla, genel dünya görüşün bakımından tam bir Kafka değilsin belki. Ne garip, burada da açık bir fikre sahip değilim. Onların üçü de, sana göre daha neşeli, daha diri, daha rahat, daha tasasız, daha az katıydılar. (Ayrıca bu noktalarda senden çok şey aldım ve bu mirası, yapımda senin sahip olduğun denge unsurlarına sahip olmadığım halde, fazlasıyla iyi idare ettim.) Ancak sen de bu açıdan farklı dönemler geçirdin, belki çocukların, özellikle de ben, seni hayal kırıklığına uğratmadan ve evde canını sıkmaya başlamadan önce daha neşeliydin ve şimdi de, belki Valli dışında, çocuklarının vermeyi başaramadıkları o sıcaklığın birazını, sana torunların ve damadın verirken, yeniden neşeli biri oldun.

Her halükârda biz öylesine farklı ve bu farklılığımızla birbirimiz için öylesine tehlikeliydik ki, benim, yani yavaş yavaş gelişmekte olan çocuğun, seninle, gelişimini tamamlamış erkekle nasıl bir ilişki içinde olacağı önceden hesaplanabilseydi eğer, beni, geriye benden hiçbir şey bırakmayacak şekilde ezip geçeceğin düşünülebilirdi. Evet, bu gerçekleşmedi, canlı olan hesaplanamaz çünkü, ama belki de daha kötüsü gerçekleşti. Ama bunu söylerken, sana asla en ufak bir suç yüklemediğimi unutmamanı yeniden rica ediyorum. Üzerimde yarattığın etkiden kaçınman elinde değildi, yalnız bu etkiye yenik düşmüş olmamı, benim kötü niyetime bağlamaktan vazgeçmelisin.

Ürkek bir çocuktum, buna rağmen kuşkusuz tüm çocuklar gibi, inatçıydım da, kuşkusuz annem de şımartmıştı beni, ama özellikle uyumsuz olduğuma inanmam, arkadaşça bir sözün, sessiz bir elden tutmanın, tatlı bir bakışın, benden istenilen her şeyi alamayacağına inanmam mümkün değil. Evet, sen temelde iyi kalpli ve yumuşak bir insansın (birazdan söyleyeceklerim bununla çelişmiyor, ben yalnızca bir çocuğun üzerindeki etkinden söz ediyorum), ama her çocuk o iyiliği bulana kadar arayacak sabır ve korkusuzluğa sahip değildir. Senin yaradılışın nasılsa, bir çocuğa da ancak öyle davranabilirsin, güçle, gürültüyle ve ani öfkelerinle ve bu

durumda tüm bunlar sana özellikle uygun görünüyordu üstelik, çünkü beni güçlü, cesur bir delikanlı olarak yetiştirmek istiyordun.

İlk yıllardaki eğitim yöntemlerini bugün dolaysız bir biçimde tarif edebilmem mümkün değil, ancak daha sonraki yıllardan geriye ve Felix'e yönelik davranışlarına bakarak aşağı yukarı canlandırabiliyorum kafamda. Bu arada o zamanlar daha genç, dolayısıyla bugüne oranla daha diri, daha yabani, daha doğal, daha umursamaz olman, ayrıca tamamen işine bağlanman, gün içinde bana bir kere bile görünememen ve bu yüzden de üzerimde asla zayıflayarak bir alışkanlığa dönüşmeyen çok daha derin bir iz bırakman, daha da keskinleştirici bir etken olarak dikkate alınmalı.

İlk yıllardan yalnızca bir olayı doğrudan hatırlayabiliyorum, belki sen de hatırlarsın. Bir keresinde gece vakti durmadan su diye mızırdanıyordum, kuşkusuz susuzluktan değil, belki kısmen sinirlendirmek, kısmen de kendimi oyalamak için. Birkaç sert tehdit fayda etmeyince, beni yatağımdan almış, sahanlığa taşımış ve geceliğimle kapalı kapının önünde kısa bir süre yapayalnız bırakmıştın. Bunun doğru olmadığını söylemek istemiyorum, belki de gece huzuru sağlamak o sırada ancak bu yolla mümkündü, ancak burada senin eğitim yöntemlerini ve bunların üzerimdeki etkilerini açıklamak istiyorum. O zaman herhalde uslu durmuştum sonrasında, ancak bu olay içimde bir tahribata yol açtı. Anlamsızca su isteyip durmanın bana göre doğallığıyla, dışarıya taşınmanın olağandışı korkutuculuğunu kendi doğam gereği hiçbir zaman doğru ilişki içine sokmayı başaramadım. Yıllar sonra bile, o dev adamın, babamın, en yüksek merciin neredeyse hiçbir neden olmaksızın geleceğini ve gece yarısı beni yatağımdan çıkarıp sahanlığa taşıyacağını, yani onun gözünde böylesi bir hiç olduğumu düşünerek azap çektim.

Bu, o zaman küçük bir başlangıçtı yalnızca, ama beni sıklıkla etkisi altına alan bu hiçlik duygusu (bir başka açıdan asil ve verimli bir duygu aynı zamanda) çoğu kez senin etkinden kaynaklanıyor. Biraz desteklenmeye, biraz dostça bir yaklaşıma, yolumun biraz açık tutulmasına ihtiyacım vardı, sense onun yerine yolumu kesiyordun, iyi niyetle tabii, başka bir yola girmem için. Ama buna yatkın değildim ben. Sözgelimi asker selamı vermeyi ve asker gibi yürümeyi becerdiğim zaman desteklerdin beni, ama ben geleceğin askeri değildim ya da iştahla yemek yiyebildiğim, hatta yanı sıra bir bira da içebildiğim zaman desteklerdin ya da anlamadığım şarkıları tekrar edebildiğim veya senin en sevdiğin lafları

senin peşinden geveleyebildiğim zaman, ama bunların hiçbiri benim geleceğimin bir parçası değildi. Ve aslında bugün bile, herhangi bir konuda, ucu ancak sana da dokunuyorsa, zedelediğim (örneğin evlenme niyetimle) veya benim şahsımda zedelenen (örneğin Pepa beni azarladığı için) senin onurunsa destekliyorsun beni. O zaman destekleniyorum, bana değerim hatırlatılıyor, yapmaya hakkım olan hamlelere dikkatim çekiliyor ve Pepa mutlak bir biçimde mahkûm ediliyor. Ama şimdiki yaşımda artık desteğine neredeyse hiç ihtiyaç duymadığımı bir kenara bıraksak bile, ancak öncelikle söz konusu olan ben değilsem, gelen desteğin bana ne faydası olacak?

O zamanlar, işte o zamanlar her alanda desteğe ihtiyacım olabilirdi. Senin saf bedenselliğin bile eziyordu beni. Sık sık bir kabinde birlikte soyunduğumuzu hatırlıyorum sözgelimi. Ben sıska, güçsüz, ince; sen güçlü, iri, geniş. Kendimi acınılası bir halde görürdüm, üstelik yalnızca senin önünde değil, tüm dünyanın önünde, çünkü sen benim için her şeyin ölçütüydün. Sonra kabinden, ben senin elini tutmuş küçük bir kemik yığını olarak, insanların önüne çıktığımızda, iskele tahtalarının üzerinde çıplak ayaklarımla tedirgin, sudan korkan, senin bana iyi niyetle, ama aslında beni utançtan yerin dibine geçirme pahasına durmadan gösterdiğin yüzme hareketlerini tekrarlamaktan aciz, büyük bir çaresizlik içine düşerdim ve böyle anlarda tüm alanlardaki korkunç deneyimlerim eksiksiz bir biçimde örtüşürdü. Bazen önce sen soyunduğunda ve ben kabinde yalnız kalarak herkesin önüne çıkmanın utancını, sen bana bakmaya gelip de, beni kabinden çıkarana kadar erteleyebildiğim zamanlarda kendimi daha iyi hissederdim. Benim çaresizliğimin farkına varmamış gibi göründüğün için sana minnettar kalırdım, üstelik babamın bedeninden gurur duyardım. Ayrıca aramızdaki bu fark bugün de pek değişmedi.

Senin zihinsel hâkimiyetin de bu duruma uygun düşüyordu. Sen yalnızca kendi gücünle bu kadar yukarılara çıkabilmiştin, bunun sonucunda kendi fikirlerine sınırsız bir güven duyardın. Bu, çocukluğumdan ziyade, daha sonraları, yeniyetme genç bir insan olduğumda göz kamaştırıcı gelirdi bana. Koltuğundan dünyayı yönetirdin. Senin fikrin doğruydu, başka her fikir deli saçmasıydı, aşırıydı, *meschugge*'ydi, anormaldi. Diğer taraftan senin özgüvenin öylesine güçlüydü ki, tutarlı olmak zorunda bile değildin ve buna rağmen hep haklı çıkıyordun. Bir konuda hiçbir fikre sahip olmadığın durumlar da görülebiliyordu, dolayısıyla o konuda mümkün olabilecek tüm fikirler, istisnasız yanlış olmak zorundaydı. Sözgelimi

Çeklere söverdin, sonra Almanlara, ardından Yahudilere, üstelik yalnızca belirli açılardan değil, her bakımdan söverdin ve sonuçta geriye senden başka kimse kalmazdı. Benim gözümde, haklılıkları düşüncelerine değil, kişiliklerine dayanan tüm zorbaların sahip olduğu bir gizemlilik kazandın. En azından bana öyle gelirdi.

Şu var ki, bana karşı gerçekten de şaşılacak kadar sık haklı çıkardın, konuşma içinde kolayca anlaşılabilecek bir durumdu bu, çünkü iş hemen hemen hiç konuşmaya varmazdı, ama gerçekte de böyle olurdu. Ancak bu da o kadar anlaşılmaz bir şey değildi. Zaten tüm düşüncelerimle senin ağır baskın altındaydım, seninkilerle örtüşmeyen düşüncelerimde bile, hatta özellikle bu noktada. Görünüşte senden bağımsız tüm düşüncelerim, baştan itibaren senin reddedici yargının baskısı altındaydı; bir düşünce eksiksiz ve kesintisiz bir biçimde uygulanıncaya kadar bu yargıya katlanmak neredeyse imkânsızdı. Burada herhangi bir büyük düşünceden değil, çocukluk çağının küçük girişimlerinden söz ediyorum. Herhangi bir şeyden mutluluk duymak, onunla dolu olmak, eve gelmek ve bunu dile getirmek yeterliydi, cevabın ironik bir iç geçirme, bir baş sallama, masayı parmaklarınla tıklatma olurdu: “Daha güzel şeyler de gördüm” ya da “Bana mı söylüyorsun, senin meselen” ya da “Kafam o kadar dingin değil” ya da “Ne olay ama!” ya da “Bunun şerefine git kendine bir şeyler al!” Tabii ki bin bir güçlük içinde yaşarken, her çocukça ayrıntı karşısında coşkuya kapılman beklenemezdi senden. Söz konusu olan da o değildi zaten. Mesele senin karşıt yapın gereği çocuğa bu tür hayal kırıklıklarını daima ve kökten yaşatmak zorunda oluşundu, dahası bu karşıtlığın, malzeme biriktikçe durmadan güçlenip sonuçta benimle aynı fikirde olduğun durumlarda bile alışkanlık gereği ortaya çıkmasıydı ve nihayet, çocuğun yaşadığı bu hayal kırıklıkları, hayatın sıradan hayal kırıklıkları değildi, tersine, senin her şeye ölçüt kişiliğinle ilgili olduğu için, hayatın özünü etkiliyordu. Cesaret, kararlılık, güven, şuna veya buna bağlı neşe, sen karşı olduğunda ya da hatta karşıtlığın yalnızca varsayıldığında sonuna dek direnemezdi; üstelik benim yaptığım hemen hemen her şeye karşı olduğun da varsayılabilirdi.

Bu, düşüncelerle olduğu kadar, insanlarla da ilintiliydi. Bir insana azıcık ilgi duymam –ki bu yapım gereği çok sık olmuyordu–, duygularımı hiç dikkate almadan ve yargıma saygı göstermeden, küfrederek, karalayarak, aşağılayarak araya girmene yetiyordu. Örneğin Yiddiş dilinde piyesler oynayan tiyatrocu Löwy gibi masum, çocuksu insanlar bunun

bedelini ödemek zorunda kalıyorlardı. Tanımadığın halde, şimdi unuttuğum korkunç bir tavırla onu haşarata benzetmiş ve sevdiğim pek çok insana yaptığın gibi, hemen elinin altında hazır bulundurduğun köpeklerle pireler meseline sarılmıştın. O oyuncuyu burada özellikle hatırlıyorum, çünkü onun hakkındaki ifadelerini o zaman şu düşünceyle yazmıştım aklıma: "Babamın (hiç tanımadığı) bir arkadaşım hakkında böyle konuşmasının tek nedeni, onun benim arkadaşım olması. Beni çocukça sevgiden ve minnettarlık duygusundan yoksun olmakla suçladığında, hep bunu çıkaracağım karşısına." Bana sözlerin ve yargılarınla nasıl bir acı ve utanç verebildiğin konusundaki mutlak duyarsızlığın, benim için daima anlaşılmaz oldu; sanki kendi kudretinin farkında değil gibiydin. Mutlaka ben de pek çok kez sözlerimle kırdım seni, ama ardından hep bilirdim bunu, acı çekerdim, ama o sözü bastırabilmeyi başaramazdım, daha ağzımdan çıkarken pişmanlık duyardım. Ama sen sözlerinle döverdin, kimseye acımazdın, ne söylerken ne de sonrasında, insan senin karşında tamamen savunmasız kalırdı.

Ama senin tüm eğitimin böyleydi. Sende bir eğitmenlik yeteneği var gibi geliyor bana; kendi türünden bir insana eğitiminle çok faydalı olabilirdin kesinlikle; ona söylediklerinin akla yatkınlığını görür, bunun ötesinde hiçbir şeyle ilgilenmez ve meseleleri rahatlıkla böyle yürütebilirdi. Ancak bir çocuk olarak bana yöneltiğin her söz, benim için neredeyse bir Tanrı emriydi, onu asla unutmazdım, dünyayı, özellikle de bizzat seni yargılarken elimdeki en önemli araç olmayı sürdürürdü böylesi sözler ve o noktada sen mutlak bir başarısızlığa uğrardın. Çocukken seninle en çok yemekte birlikte olduğum için, dersinin büyük kısmı yemek masasındaki doğru davranışlarla ilgili olurdu. Masaya konan yemek bitirilmek zorundaydı, yemeğin güzelliği hakkında konuşulmamalıydı – oysa sen yemeği çoğu zaman yenmez bulurdun, "hayvan yemi" diye nitelerdin, "hayvan karı" (aşçı) yine berbat etmiş olurdu. Büyük açlığın ve her şeyi çabucak, sıcak ve iri lokmalar halinde yemeye duyduğun özel düşkünlük nedeniyle, çocuk acele etmek zorundaydı, masada, uyarılarla kesintiye uğrayan, kasvetli bir sessizlik hüküm sürerdi: "Önce ye, sonra konuş" ya da "Daha hızlı, daha hızlı, daha hızlı" ya da "Görmüyor musun, ben çoktan bitirdim yemeğimi". Kemikleri ısırarak kırmaya izin yoktu, sana vardı. Sirkeyi höpürdetmeye izin yoktu, sana vardı. Önemli olan ekmeği düzgün dilimlemekti; ama senin üzerinden soslar damlayan bıçağınla yaptıkların

önemsizdi. Yemek artıklarının yere dökülmemesine dikkat edilmeliydi, sonunda en fazla yemek artığı senin altında olurdu. Masada yalnızca yemekle ilgilenilmeliydi, oysa sen tırnaklarını temizler ve keserdin, kurşunkalemleri tıraş ederdin, kürdanla kulaklarını karıştırırdın. Lütfen, baba, beni yanlış anlama, tamamen önemsiz ayrıntılar olabilir, ancak benim için böylesine belirleyici bir insan olan sen, bana dayattığın davranış kurallarına bizzat kendin uymadığın için ezici bir boyut kazandı bunlar. Bu yüzden dünya benim için üç bölüme ayrıldı; benim, yani kölenin, yalnızca benim için icat edilmiş ve üstelik bilmediğim bir nedenle asla tümüyle yerine getiremediğim yasaların boyunduruğu altında yaşadığı bir bölüm, sonra senin, yöneterek, emirler yağdırarak ve bunlara uyulmadığında öfkelenerek yaşadığın ve benimkinden alabildiğine uzak bir ikinci dünya ve nihayet tüm diğer insanların, emirler ve itaatten bağımsız, mutlu yaşadıkları üçüncü bir dünya. Daima utanç içindeydim, ya senin emirlerine uyuyordum, ki utanç vericiydi bu, çünkü bu emirler yalnızca benim için geçerliydi ya da dik kafalıydım, ki bu da utanç vericiydi, çünkü sana karşı nasıl dik kafalı olabilirdim veya emirlerini yerine getirmeyi beceremiyordum, çünkü sözgelimi senin gücüne, senin iştahına, senin becerine sahip değildim, yine de sen bunları sanki sıradan bir şeymiş gibi talep ediyordun benden; tabii ki en büyük utanç da buydu. Çocuğun düşünceleri değil, ama duyguları böyle etkileniyordu.

O zamanki durumumu, Felix'inkiyle karşılaştırmam daha aydınlatıcı olabilir belki. Sen ona da benzer bir biçimde davranıyorsun, hatta yemekte senin görüşüne göre murdar bir şey yaparsa, o zamanlar bana söylediğin gibi, "Sen tam bir domuzsun" demekle yetinmeyip "gerçek bir Hermann" ya da "tıpkı baban gibi" diye ekleyerek, ona karşı daha da korkunç bir eğitim yöntemi uyguluyorsun. Ancak bu belki de –"belki"den daha fazlasını söylemek imkânsız– Felix'e gerçekten köklü bir zarar vermiyor, çünkü sen onun için mutlaka özel bir öneme sahip olmakla birlikte, yalnızca bir büyükbabasın, ama benim için olduğun gibi, her şey demek değilsin, ayrıca Felix daha şimdiden sakin, gürleyen bir sesin belki afallatabileceği, ama uzun süre etkileyemeyeceği, bir ölçüde erkeksi bir karakter; ama hepsinden önemlisi, o seninle görece seyrek birlikte oluyor, doğal olarak başka etkilere de açık, sen onun için, almak istediğini seçip alabileceği sevimli bir tuhaflıksın daha çok. Benim açımdan hiç tuhaf değildin, seçme olanağım yoktu, her şeyi almak zorundaydım.

Üstelik bu duruma karşı herhangi bir söz bile söyleyemeden, çünkü senin razı gelmediğin ya da yalnızca sana bağlı olmayan bir mesele hakkında sakince konuşmak senin için daha baştan imkânsızdır; senin buyurgan doğan izin vermez buna. Son yıllarda bunu kalp çarpıntılarınla açıklıyorsun, senin temelden farklı olduğun bir zamanı hatırlamıyorum, bu çarpıntılar senin açından, hâkimiyetini daha da katı bir biçimde uygulamanın aracı olabilir en fazla, çünkü bunun düşüncesi bile karşındakinin son itiraz kırıntılarını da boğacaktır. Bu bir suçlama değil tabii, yalnızca bir olgunun saptanması. “Onunla hiç konuşulmaz zaten, hemen insanın üzerine gelir,” dersin hep, oysa o kişinin aslında üzerine geldiği yoktur; sen kişiyi meseleyle karıştırıyorsun; senin üzerine gelen meseledir ve kişiyi dinlemeden meseleyi derhal bir karara bağlarsın; ondan sonra sana söylenenler, seni ancak daha da çok sinirlendirir, asla ikna etmez. O zaman da yalnızca şöyle konuşursun: “Bildiğin gibi yap; benim için fark etmez; yetişkin bir insansın; sana öğüt verecek halim yok.” Ve tüm bunları öfkenin alttan alta tınlayan o korkunç hırıltılı sesi ve mutlak bir mahkûmiyet kararıyla söylersin. Bugün bu ses karşısında çocukluğumdaki kadar titremeyişimin biricik nedeni, çocukluğun o katıksız suçluluk duygusunun, yerini kısmen ortak çaresizliğimizin sezgisine bırakmış olmasıdır.

Sakin bir ilişkinin imkânsızlığı, aslında son derecede doğal bir sonuca daha yol açtı: Konuşmayı unuttum. Belki zaten büyük bir hatip olmayacaktım, ama insanların sıradan akıcı konuşmasına hâkim olabilirdim. Ama sen daha çok küçükken sözü bana yasakladın, “Tek bir itiraz yok!” tehdidi ve yanı sıra kalkan el, o zamandan beri bırakmıyor peşimi. Senin karşında –kendi meselelerin söz konusu olduğu sürece mükemmel bir hatipsindir– tıkanan, kekeleyen bir konuşma tarzı edindim, bu kadarı bile çok fazlaydı senin için, sonunda sustum, önceleri belki inattan, daha sonra ise senin karşında ne düşünebildiğim ne de konuşabildiğim için. Ve benim asıl eğitmenim sen olduğun için de, hayatımın her alanını etkiledi bu. Sana itaat etmediğimi düşünmen, çok tuhaf bir yanılgı. “Daima her şeye *contra*”, senin sandığın ve beni suçladığın gibi, senin karşında gerçekten hayatımın temel ilkesi olmadı. Tam tersine: Eğer sana daha az uysaydım, benden çok daha hoşnut kalırdın mutlaka. Tüm eğitim tedbirlerinin tam yerini bulduğunu söylemek çok daha doğru; tek bir müdahaleyi bile savuşturmayı denemedim; ben olduğum halimle, senin eğitiminin ve kendi itaatkârlığımın

bir sonucuyum (temel yapım ve hayatın etkileri dışında tabii). Bu sonucun yine de seni utandırması, hatta farkında olmaksızın bunu kendi eğitiminin bir sonucu olarak kabullenmeyi reddedişin, tam da senin elinin ve bendeki malzemenin birbirlerine bunca yabancı olmasındandır. Derdin ki: “Tek bir itiraz yok!” Ve böylece sana rahatsızlık veren, içimdeki karşıt güçleri susturmak isterdin, ancak bu etki benim için fazla güçlüydü, ben fazlasıyla itaatkârdım, tümüyle suskunlaşır, senden saklanır ve ancak kudretinin bana, en azından doğrudan, erişemeyeceği kadar uzaklaştığımda kıpırdamaya cesaret edebilirdim. Oysa sen karşıda dururdun ve bu durum yalnızca senin gücünün ve benim zayıflığımın olağan sonucuyken, her şey sana yine “*contra*” gibi görünürdü.

Senin eğitimindeki aşırı ölçüde etkili, en azından bana karşı asla sonuçsuz kalmayan hitabet araçların, hakaret, gözdağı, istihza, kötücül bir gülüş ve –tuhaf bir biçimde– kendi haline yerinmeydi.

Beni doğrudan ve apaçık hakaret sözcükleriyle azarladığını hatırlamıyorum. Buna gerek de yoktu. Başka bir sürü aracın vardı zaten, ayrıca evdeki ve özellikle de işyerindeki konuşmalarda başkalarına yönelik o kadar çok hakaret uçuşurdu ki çevremde, bunlar küçük bir oğlan olarak beni neredeyse uyuştururdu ve bu hakaretleri bir de kendi üzerime çekmeme hiç gerek kalmazdı, çünkü hakaret ettiğin insanlar kesinlikle benden daha kötü değillerdi ve senin onlardan duyduğun hoşnutsuzluk kesinlikle benim verdiğimden daha büyük olamazdı. Ve burada yine senin o gizemli masumiyetin ve dokunulmazlığın ortaya çıkardı; herhangi bir kaygı duymaksızın hakaret ederdin, evet, ve hakareti başkalarında mahkûm eder ve yasaklardın.

Hakareti gözdağı vererek güçlendirirdin ve bu, artık benim için de geçerliydi. Sözgelimi şu bana korkunç gelirdi: “Seni balık gibi parçalarım”, bunun ardından kötü bir şey gelmeyeceğini bilmeme rağmen (tabii küçük bir çocukken bilmiyordum bunu); ama bunu bile yapabilecek durumda olman, senin gücüne ilişkin kurgularımla neredeyse örtüşüyordu. Senin birini yakalamak üzere bağırarak masanın çevresinde koşturman, yakalamayı besbelli hiç istemediğin halde, istermiş gibi davranman ve annemin sonunda o kişiyi sözümona kurtarması da bana korkunç gelirdi. Bir kez daha hayatını senin lütfun sayesinde kurtardığını sanırdı çocuk ve bu hayatı senin hak edilmemiş bir armağanın olarak sürdürürdü. İtaatsizliğin sonuçlarına ilişkin tehditler de böyleydi. Senin hoşuna

gitmeyen bir şey yapmaya başladığımda ve sen bana başarısızlığa uğrayacağımı söyleyerek gözdağı verdiğinde, senin fikrine duyduğum saygının derinliği, belki daha ilerdeki bir zaman için bile olsa, başarısızlığı kaçınılmaz kılardı. Kendi eylemime duyduğum güveni kaybettim. Sebatsız, kararsızdım. Yaşım ilerledikçe, değersizliğimin kanıtı olarak karşıma çıkarabildiğin örnekler de arttı, giderek belli bir açıdan gerçekten de haklı çıktın. Bir kez daha, yalnızca senin yüzünden böyle olduğumu iddia etmekten kaçınıyorum; sen yalnızca olan bir şeyi güçlendirdin, ama aşırı güçlendirdin, çünkü benim karşımda çok güçlüydün ve tüm bu gücünü kullandın.

İstihza yoluyla eğitmeye özel bir güven duyardın; benim üzerimdeki üstünlüğüne en uygun düşeni de buydu. Bir uyarı sende genellikle şöyle bir biçim alırdı: “Şunu şöyle şöyle yapamaz mısın? Ama herhalde bu kadarı da fazla gelir sana. Buna vaktin yoktur tabii” ve buna benzer şeyler. Bu türden her soruya kötücül bir gülüş ve öfkeli bir yüz ifadesi eşlik ederdi. İnsan, herhangi bir şeyi yanlış yapmış olduğunu bile anlamadan, bir anlamda cezalandırılmış olurdu. İnsana üçüncü kişi gibi davranıldığı, yani kötü bir söze bile muhatap sayılmadığınız o paylanmalar da kışkırtıcıydı; yani biçimsel olarak annemle, ama aslında yanında oturan benimle konuştuğun durumlar, sözgelimi: “Sayın oğlumuzdan bunu bekleyemeyiz tabii” vb. (Ardından bu oyun da, annem yanında olduğu zaman, sözgelimi cesaret edemediğim ve sonraları alışkanlık sonucu aklımdan bile geçirmediğim için, soruyu doğrudan sana sormamam biçiminde bir karşılık buldu. Seninle ilgili soruları, yanında oturan anneye sormak çocuk açısından çok daha tehlikesizdi; anneye, “Babam nasıl?” diye soruluyordu ve böylelikle kötü sürprizlere karşı korunulmuş oluyordu.) En beter istihzanın da güçlü bir onayla karşılandığı durumlar da vardı tabii, eğer bu bir başkasına, sözgelimi beni yıllarca kızdıran Elli’ye yönelik olursa. Onun hakkında neredeyse her yemekte, “Masadan on metre uzakta oturmak zorunda, bu şişko hatun,” gibisinden şeyler söylemen ve ardından kendi iskemlende en küçük bir dostluk ya da neşe belirtisi göstermeden, tersine Elli’nin oturuşunun senin zevkine göre nasıl alabildiğine itici olduğunu amansız bir düşman gibi, abartarak taklit etmeye çalışman, benim için bir kötülük ve haince bir sevinç şöleniydi. Bu ve buna benzer şeyler ne kadar sık tekrarlandı ve gerçekte bu sayede ne kadar az şey elde ettin. Sanıyorum ki, bunun nedeni öfke ve kızgınlık patlamasının, meselenin kendisiyle doğru bir ilişki içinde

bulunuyor gibi görünmemesiydi; insan bu öfkenin masadan uzakta oturmak gibi bir ayrıntıdan kaynaklandığına inanmıyor, tüm azametiyle baştan beri orada olduğu ve patlamak için yalnızca rastlantısal olarak bu meseleyi bahane ettiği duygusuna kapılıyordu. Her durumda bir bahane bulunacağından kuşku duymadığımız için, kendimizi toparlamaya özel bir çaba göstermiyorduk, ayrıca insan biteviye sürüp giden tehditler karşısında kayıtsızlaşıyordu da; zaten dayak yemeyeceğimizden giderek neredeyse emin olmuştuk. Daima kaçışı, çoğunlukla da içsel bir kaçışı düşünen, somurtkan, dikkatsiz, itaatsiz çocuklar olduk. Sen böyle acı çektin, biz böyle çektik. Çocuğu ilk seferinde cehennemî düşüncelere sürüklemiş olan o sıkılı dişlerin ve gırtlaktan gülüşünle, zehir zemberek, "Ne cemiyet ama!" derken (daha yakınlarda İstanbul'dan gelen bir mektup yüzünden dediğin gibi) kendi bakış açından tamamen haklıydın.

Uluorta kendi halinden yakınman, ki çok sık olurdu bu, çocukların karşısındaki bu konumunla hiç bağdaşır görünmezdi. Çocukken buna karşı hiçbir duygu hissetmediğimi (sonraları hissettim tabii) ve senin nasıl olup da duygudaşlık beklediğini anlamadığımı itiraf ediyorum. Sen her bakımdan bir dev gibiydin; bizim duygudaşlığımızdan ya da dahası yardımımızdan ne yarar umabilirdin? Aslında böyle bir yardıma tepeden bakman beklenirdi, çoğu zaman bize de baktığın gibi. Bu yüzden yakınmalarına inanmaz ve bunların ardında gizli bir niyet arardım. Senin çocukların yüzünden gerçekten de çok üzüldüğünü ancak sonraları kavradım, ama yakınmalarının farklı koşullar altında henüz çocuksu, kaygısız, her yardıma hazır bir duyarlılığı etkileyebileceği dönemlerde, bana yine yalnızca fazlasıyla bariz eğitme ve onur kırma yöntemleri gibi göründü bunlar; bu açıdan aslında çok güçlü değillerdi, ama çocuğu, tam da ciddiye alması gereken şeyleri fazla ciddiye almamaya alıştıran zararlı bir yan etkileri oldu.

Ancak ne mutlu ki, bunun istisnaları da vardı, çoğunlukla sessizce acı çektiğin ve içindeki sevgi ve iyiliğin kendi güçleriyle karşılarına çıkan her şeyin üstesinden gelip etkilerini dolaysızca gösterdikleri zamanlarda. Ama böylesi durumlar seyrek, ancak olağanüstüydü. Sözgelimi eskiden sıcak yaz öğlenlerinde, yemekten sonra seni dükkânda, bir dirseğin tezgâha dayalı yorgunlukla biraz kestirirken gördüğümde ya da pazarları koşturmaktan bitkin bir halde yanımıza, yazlığa geldiğinde ya da annemin ağır bir hastalığında kitaplığa tutunmuş, sarsılarak ağlarken ya da benim son

hastalığım sırasında sessizce bana, Ottla'nın odasına geldiğinde, eşikte durup yatakta beni görmek için boynunu uzattığında ve beni rahatsız etmemek için yalnızca elinle selamladığında. Böyle zamanlarda uzanır ve mutluluktan ağlardım ve şimdi bunları yazarken yine ağlıyorum.

Senin çok seyrek görülen, özellikle güzel, sessiz, hoşnut, olumlayıcı bir gülümseme tarzın da vardır ki, yöneldiği kişiyi çok mutlu edebilir. Çocukluğumda bu gülümsemelerden payımı aldığımı çok açık bir biçimde hatırlayamıyorum, ama almış olmalıyım, çünkü sana henüz masum göründüğüm ve senin büyük umudun olduğum bir zamanda bunu benden niye esirgemiş olasın ki? Ayrıca bu tür dostça izlenimler de, uzun vadede suçluluk bilincimi derinleştirmek ve dünyayı benim açımdan daha da anlaşılmaz kılmak dışında bir sonuç vermedi.

Olgusal ve sürüp giden şeylere tutunmayı tercih ettim. Senin karşında bir parça da olsa direnebilmek için, kısmen de bir tür intikam olarak, çok geçmeden sende fark ettiğim küçük, gülünç şeyleri gözlemlemeye, biriktirmeye, abartmaya başladım. Sözgelimi senin çoğu zaman yalnızca görünüşte senden üstün olan kişilere kolayca hayran kalmanı ve bunları, diyelim bir imparatorluk müşavirini ya da bunun gibi bir şeyleri durmadan anlatabilmeni (diğer taraftan senin, babamın kendi değeri için böylesi değersiz onaylara ihtiyaç duyması ve bunlarla böbürlenmesi üzerdi de beni). Ya da yalnızca derinliksiz, küçük bir edepsizlik olduğu halde, seni sanki olağanüstü bir şey söylemişsin gibi güldüren, olabildiğince gürültülü tavırlarla ifade ettiğin edepsiz sözlere olan düşkünlüğünü izlerdim (ancak diğer taraftan bu da yine sendeki yaşam gücünün beni utandıran bir dışavurumuydu). Bu türden bir sürü değişik gözlemim vardı tabii; bunlar beni mutlu ediyordu, fısıldaşmak ve şakalaşmak için bir vesile oluyordu; bunların farkına varıyordun bazen, sinirleniyordun, bunları kötücüllük ve saygısızlık olarak görüyordun, ama inan bana, benim için varlığımı sürdürmemin, üstelik de işe yaramayan bir aracından başka bir şey değillerdi, tanrılar ve krallar hakkında anlatılan fıkralar gibiydi bunlar, sadece en derinden gelen saygıyla bağlantılı olmakla kalmayan, dahası o saygının bir parçası olan fıkralar gibi.

Ayrıca sen de, benim karşımda benzer bir duruma bağlı olarak, bir tür savunma geliştirmeyi denerdin. Halimin haddinden fazla iyi olduğunu ve aslında bana ne kadar iyi davranıldığını gösterirdin. Bu doğru, ama bunun

bana o verili koşullar altında köklü bir yararının dokunduğuna inanmıyorum.

Annemin bana karşı davranışlarındaki iyiliğin sınırsız olduğu doğru, ama tüm bunlar benim açımdan seninle ilişkiliydi, yani iyi bir ilişki içinde değildi. Annem bilincine varmadan avdaki sürücülerin rolünü üstlenmişti. Senin eğitimin, herhangi beklenmedik bir durumda bende inat, isteksizlik ya da hatta nefret doğurarak kendi ayaklarım üzerinde durmamı sağlayabilecekken, annem akıllıca konuşarak (çocukluğun karmaşası içinde benim için aklın timsaliydi o), ricacı olarak durumu dengeliyordu ve ben yeniden, belki her ikimizin de yararına kırıp çıkabileceğim tuzağına yeniden sürülüyordum. Ya da sahici bir barışma olmuyordu, annem beni yalnızca senden gizli koruyordu, bana gizlice bir şey veriyor, bir izin çıkarıyordu, sonunda ben senin karşında yine aydınlıktan korkan yaratık, o sahtekâr, kendi hiçliği yüzünden hakkı olarak gördüğü şeyi bile ancak dolambaçlı yollardan elde edebilen suçlu kişi oluyordum. Tabii zamanla kendi görüşüme göre de hakkım olmayan bu yolları aramaya alıştım. Bu da yine benim suçluluk bilincimin derinleşmesi anlamına geliyordu.

Bana bir kere bile gerçekten vurmadığın da doğru. Ama bağırman, yüzünün kızarması, pantolon askılarını telaşla çözmen, bunların iskemlenin sırtında hazır beklemesi benim için neredeyse daha da kötüydü. Sanki birinin asılması gibiydi. İnsan gerçekten asılırsa ölür ve her şey biter. Ama asılması için yapılan bütün hazırlıkları yaşamak zorunda bırakılır ve ancak ilmek yüzünün önünde sallanırken affedildiğini öğrenirse, bütün hayatı boyunca bunun eziyetini çekebilir. Ayrıca senin açıkça gösterdiğin düşüncene göre dayağı hak ettiğim, ama senin bağışlayıcılığın sonucu bundan ucu ucuna kurtulduğum bu pek çok olay sonucunda yine yalnızca büyük bir suçluluk bilinci birikiyordu. Sana karşı her bakımdan borçluydum.

Eskiden beri senin işin sayesinde hiçbir yokluk çekmeden, huzur, sıcaklık ve bolluk içinde yaşadığımı başıma kakardın (ya benle yalnızken ya da başkalarının önünde; bu sonuncu durumun onur kırıcılığı hakkında hiçbir duygun yoktu, çocuklarının işleri senin açından daima kamusal meseleler oldu). Beynimde kelimenin tam anlamıyla yarıklar açmış olması gereken sözleri düşünüyorum burada: “Daha yedi yaşımdayken at arabasıyla köyleri dolaşmak zorundaydım.” “Hepimiz tek göz evde uyumak zorundaydık.” “Yiyecek patates bulduğumuzda mutlu olurduk.” “Kışlık

giysilerim yetersiz olduğu için, yıllarca bacaklarımda cılk yaralar oluştu." "Daha küçük bir oğlanken Pisek'te işe girmek zorunda kaldım." "Evden hiçbir yardım almadım, askerdeyken bile, üstelik eve de para gönderirdim." "Ama yine de, yine de – babam daima babamdı. Bugün kim biliyor ki bunu! Çocuklar ne biliyorlar! Bunları kimse çekmedi! Bugün bir çocuk anlar mı bunu?" Bu hikâyeler farklı koşullar altında mükemmel bir eğitim aracı olabilirdi, babanın başından geçmiş eziyet ve yokluklara göğüs germek için cesaret ve güç verebilirdi. Ama senin istediğin bu değildi zaten, senin çabaların sonucunda durum değişmişti, insanın kendini senin yaptığın gibi gösterebileceği bir fırsat yoktu. Böyle bir fırsat zorla ve yıkarak yaratılmalıydı, evden kaçmak gerekirdi (bu kararı verecek yeteneğim ve gücüm olması ve diğer yandan annemin de farklı araçlarla bunu engellememiş olması koşuluyla). Ama sen tüm bunları istemiyordun zaten, bunu nankörlük, abartı, itaatsizlik, ihanet, çılgınlık olarak nitelerdin. Yani bir yandan örneklerle, hikâyelerle ve utandırarak özendirdiğin şeyi, diğer yandan şiddetle yasaklıyordun. Aksi halde sözgelimi Ottla'nın Zürau serüvenine, yan koşulları bir kenara bırakırsak, aslında hayran kalmış olman gerekirdi. Senin geldiğin o taşraya dönmek istiyordu, senin çalıştığın gibi çalışmak, senin çekmiş olduğun yokluğu çekmek istiyordu, tıpkı senin babandan bağımsız olduğun gibi, o da senin iş başarılarının tadını çıkarmak istemiyordu. Bunlar o kadar korkunç niyetler miydi? Senin örneğin ve senin öğretin ancak buraya kadar mıydı? Tamam, Ottla'nın niyetleri sonuçta başarısızlığa uğradı, belki de biraz gülünç, fazlasıyla patırtılı bir biçimde yürütüldü, ebeveynine yeterince saygı göstermedi. Ama bu yalnızca onun suçu muydu, aynı zamanda koşulların, özellikle de senin Ottla'ya böylesine yabancılaşmış olmanın etkisi yok muydu? Ottla dükkânda, daha sonra Zürau'da olduğundan daha mı az yabancıydı sana (sonraları kendini kandırmak istediğin gibi)? Ve (kendini buna inandırabilseydin eğer) cesaretlendirerek, öğüt vererek ve gözeterek, hatta belki de yalnızca tahammül göstererek bu serüveni çok güzel bir şeye dönüştürecek güce sahip olduğun apaçık değil mi?

Böyle deneyimlerin ardından acı bir şakayla, halimizin fazla iyi olduğunu söylerdin. Ama bir anlamda şaka değil bu. Senin mücadeleyle elde etmek zorunda kaldığın şey, bize senin elinden verildi, ama senin erken yaşta içine düştüğün ve bizden de uzak kalmayan dışarıdaki hayat mücadelesini biz ancak geç bir dönemde, yetişkin yaşımızda çocuk

gücümüzle öğrenmek zorunda kaldık. Bu yüzden bizim durumumuzun mutlaka seninkinden daha elverişsiz olduğunu söylemiyorum, herhalde ikisi de eşdeğerdir (ancak temel yapılarımızı karşılaştırmıyorum burada), yalnız biz bir noktada, senin yaptığın gibi, kendi zorluklarımızla övünemeyeceğimiz ve kimseyi bunlarla küçük düşüremeyeceğimiz için daha elverişsiz bir konumdayız. Senin büyük ve başarılı işinin meyvelerini gerçekten de tadabileceğimi, bunlardan yararlanabileceğimi ve senin de istediğin gibi, bunlarla çalışmayı sürdürebileceğimi inkâr ediyor değilim, ama birbirimize yabancılaşmamız buna engeldi. Senin verdiklerinin tadını çıkarabildim, ama ancak utanç, yorgunluk, zayıflık, suçluluk bilinci içinde. Bu yüzden sana tüm bunlar için ancak bir dilenci gibi minnettar olabilirim, edimlerimle değil.

Tüm bu eğitimin bir sonraki görünür sonucu, bana, uzaktan bile olsa, seni hatırlatan her şeyden kaçmamdı. Önce işten. Aslına bakılırsa, burası sokak üzerinde bir dükkân olduğu için, çok hoşuma gitmesi gerekirdi, özellikle de çocukluk dönemimde; alabildiğine canlıydı, akşamları aydınlatılırdı, insan pek çok şey görür, pek çok şey işitirdi, küçük yardımlarda bulunabilir, kendini gösterebilirdi, ama hepsinden önemlisi, senin bir şey satarken, insanlarla ilişki kurarken, şakalar yaparken, yorulmak bilmez halinle, zorlu durumlarda derhal bir karar verişinle, vs., muhteşem tüccarlık yeteneklerine hayran kalırdım; ayrıca bir paket yapman ya da bir sandığı açman izlenmeye değer bir gösteriydi ve bir bütün olarak bakıldığında tüm bunlar bir çocuk için hiç de kötü bir okul değildi kuşkusuz. Ama giderek beni her bakımdan korkuttuğun ve gözümde dükkânla örtüştüğün için, işyeri de bana rahatsızlık verir oldu. Başlangıçta orada bana çok doğal gelmiş olan şeyler, beni üzmeye, utandırmaya başladı, özellikle de senin çalışanlara karşı davranışın. Bilmiyorum, belki çoğu işyerinde böyleydi bu (sözgelimi benim dönemimde Assicurazioni Generali'nde gerçekten de benzer bir durum vardı; oradaki müdüre istifamın, tam olarak gerçeği yansıtmasa bile, büsbütün uydurma da sayılamayacak gerekçesini, hakaretleri, üstelik de hiçbir zaman doğrudan beni hedef almayan hakaretleri kaldıramayışımla açıkladım; bu konuda evden kaynaklanan aşırı bir duyarlılık geliştirmiştim), ama çocukken diğer işyerleri ilgilendirmiyordu beni. Ancak seni dükkânda, o zamanki görüşüme göre, dünyada görülmemiş bir biçimde bağırırken, söverken ve köpürürken görüyor ve işitiyordum. Ve yalnızca hakaretleri değil, başka zulümleri de.

Sözgelimi diğerleriyle karıştırmak istemediğin malları bir darbeyle tezgâhtan aşağı fırlatırdın –yalnızca öfkenin şuursuzluğu bir ölçüde affettirirdi seni– ve tezgâhtar onları yerden almak zorunda kalırdı. Ya da ciğer hastası bir tezgâhtarı kastederek durmadan kullandığın şu ifade: "Gebersin, hasta köpek!" Yanında çalışanlara "maaşlı düşmanlar" derdin; öyleydiler de, ama onlar daha düşman olmadan önce de, sen onların "maaş veren düşmanı" gibi görünürdün bana. Orada aldığım büyük ders, senin zalim de olabildiğini bana öğretti; kendi halime bakarak o denli çabuk fark edemezdim bunu, bende sana hak veren çok yoğun bir suçluluk duygusu birikmişti; ama orada, tabii sonraları çok değil ama bir parça düzelttiğim çocukça düşünceme göre, bizim için çalışan ve bu yüzden sana karşı duydukları bitmez tükenmez korkuyla yaşamak zorunda olan yabancı insanlar vardı. Tabii abartıyordum bunu, çünkü insanlar üzerinde de, tıpkı bende bıraktığın gibi korkunç bir etki bıraktığını hiç kuşku duymadan kabullenmiştim. Eğer öyle olsaydı, gerçekten de yaşayamazlardı; ama çoğunlukla mükemmel sinirlere sahip, yetişkin insanlar oldukları için, hakaretleri güçlük çekmeden üzerlerinden silkelerlerdi ve bu sonuçta sana, onlara verdiğinden daha çok zarar verirdi. Ama işyerini benim için çekilmez kıldı bu; bana fazlasıyla seninle aramdaki ilişkiyi hatırlatıyordu: Girişimcilik çıkarlarından tümüyle bağımsız olarak ve hükmetme hırsın bir kenara bırakıldığında bile bir işadamı olarak, yanında çıraklık etmiş olan herkese karşı öylesine üstündün ki, onların çalışmaları seni asla hoşnut edemezdi, benden de aynen öyle sonsuza kadar hoşnutsuzluk duyuyor olmalıydın. Bu yüzden zorunlu olarak çalışanların tarafında yer alırdım, üstelik insanın bir yabancıyı nasıl böyle azarlayabileceğini korkudan kavrayamaz ve bundan ötürü aşırı ölçüde sinirlendiklerini düşündüğüm çalışanları, korkudan, kendi güvenliğim adına, seninle, ailemizle barıştırmak isterdim. Bunun için özenli bir davranış yetmezdi, hatta alçakgönüllü bir davranış bile yetmezdi, daha da ileri giderek ezik olmalıydım, yalnızca ilk selam veren olmakla yetinmemeli, mümkünse onları selamımı almak zorunda bırakmamalıydım. Ve ben, önemsiz kişi, onların tabanlarını yalasaydım bile, senin, Efendi'nin tepelerine binmesini dengeleyebilmiş olmayacaktım. Burada çevremdeki insanlarla girdiğim ilişki, işyerinin dışına da taştı ve ileride de sürdü (bendeki kadar tehlikeli ve derine işlemiş olmasa da, benzer bir şey sözgelimi Ottla'nın yoksul insanlarla kurduğu ilişkide de vardır; seni çok kızdıran şu hizmetçi kızlarla

oturması, vb.). Sonunda işyerinden neredeyse korkar hale geldim ve daha liseye başlamadan, işyeri her halükârda benim meselem olmaktan çıkmıştı ve lise bunu daha da pekiştirdi. Ayrıca o işi yeteneklerim açısından erişilmez gibi görüyordum, çünkü sen bu işin kendi yeteneklerini bile tükettiğini söylüyordun. Böylelikle bende iş zekâsı olmadığını, kafamda daha yüksek düşünceler olduğunu, vb. iddia ederek işyerine, senin eserine karşı, sana çok acı veren soğukluğumdan kendine bir parça tat çıkarmaya çalıştın (bugün benim için çok dokunaklı ve utandırıcı bir şeydir bu). Kendine zorla kabul ettirdiğin bu açıklama annemi çok sevindirdi tabii, ben bile kibrim ve çaresizliğim içinde bundan etkilendim. Ama beni (şimdi, ama ancak şimdi samimiyetle ve gerçekten nefret ettiğim) işyerinden uzaklaştıran şey yalnızca ya da ağırlıkla "yüksek düşünceler" olsaydı, bunların daha farklı bir biçimde ortaya çıkması gerekirdi, beni uysal ve ürkek bir biçimde lise ve hukuk öğrenimim boyunca sürükleyip sonuçta bir memur masasına fırlatarak değil.

Senden kaçmak için, aileden de kaçmak zorundaydım, hatta annemden bile. Onun yanında daima korunurdu insan, ama yalnızca seninle ilişkili olarak. O uzun vadede bir çocuğun mücadelesi için bağımsız bir zihinsel güç olamayacak kadar çok seviyordu seni ve sana sadakatle bağlıydı. Çocukça, ama yerinde bir sezgi ayrıca, çünkü annem yıllar geçtikçe sana daha da çok bağlandı; kendisiyle ilgili konularda en küçük sınırlar içindeki bağımsızlığını iyilik ve şefkatle ve seni asla derinden yaralamadan korurken, senin çocuklarına yönelik yargılarını ve verdiğin hükümleri, yıllar içinde, aklından çok, duygularıyla, gözü kapalı kabullenir oldu, özellikle de kesinlikle zor olan Ottla vakasında. Tabii annemin aile içindeki konumunun ne kadar yıpratıcı ve tüketici olduğu hiç akıldan çıkarılmamalı. Dükkânda, ev işlerinde kendini harap etti, ailedeki tüm hastalıkları iki kat fazlasıyla çekti, ama tüm bunları taçlandıran, seninle bizler arasında kalan konumu yüzünden çektikleridir. Ona karşı daima sevgi ve saygı doluydun, ama bu konuda onu sakınmaktan sen de bizler kadar uzaktın. Ona acımasızca yüklendik, sen kendi tarafından, biz kendi tarafımızdan. Bu bir rahatlamaydı, kimse kötü bir şey düşünmüyordu, herkes kavgayı düşünüyordu, senin bizimle, bizim seninle sürdürdüğümüz kavgayı, ve öfkemizi annemden çıkarıyorduk. Ayrıca senin –tabii kendi açından tamamen masum bir biçimde– annemi bizim yüzümüzden üzmen, çocuk eğitimine de olumlu bir katkı değildi. Hatta bu bizim ona karşı başka

koşullar altında haklı görülemeyecek davranışımızı bile meşrulaştırıyordu. Senin yüzünden bizden ve bizim yüzümüzden senden neler çekti; bizi şımarttığı için –bazen bu “şımartma” senin düzenine karşı yalnızca sessiz, bilinçdışı bir gösteri olarak kalmış olsa bile– senin haklı olduğun durumları hiç hesaba katmadan söylüyorum. Onun hepimize karşı duyduğu sevgi ve bu sevginin mutluluğundan aldığı dayanma gücü olmasaydı, tüm bunları kaldıramazdı tabii.

Kız kardeşlerim yalnızca kısmen ayak uydurdular bana. Senin karşındaki konumundan en mutlu olan Valli’ydi. Annemin en yakınında durduğu için, sana da benzer bir biçimde fazla çaba göstermeden ve zarar görmeden teslim oldu. Ama sen de onu, tam da annemi hatırlattığı için, daha dostça kabullendin, içinde pek az Kafka malzemesi olduğu halde. Ama belki tam da buydu sana uyan; Kafka’ya özgü bir şeylerin olmadığı yerde, sen bile bunu talep edemezdin; biz diğer çocuklarında olduğu gibi, zorla kurtarılması gereken bir şeylerin harcanıp gittiği duygusuna da kapılmıyordun. Ayrıca Kafka’ya özgü olanı, kadınlarda dışavurulduğu sürece, asla fazla beğenmemiş olmalısın. Valli’nin seninle olan ilişkisi belki daha bile dostça olabilirdi, eğer biz bunu biraz bozmuş olmasaydık.

Elli, senin çemberini kırmak konusunda neredeyse eksiksiz bir başarının tek örneğidir. Çocukluğunda bunu en az ondan beklerdim. Öylesine mıymıntı, yorgun, ürkek, bezgin, suçluluk duyan, aşırı ezik, kötücül, tembel, obur, açgözlü bir çocuktu ki, onunla konuşmak bir yana, ona neredeyse bakamazdım bile, bana fazlasıyla kendimi hatırlatırdı, çok benzer bir biçimde aynı eğitim boyunduruğu altına girmişti. Özellikle de açgözlülüğünden iğrenirdim, çünkü muhtemelen ben daha da açgözlüydüm. Açgözlülük derin bir mutsuzluğun en şaşmaz belirtilerinden biridir; her şeye karşı o kadar güvensizdim ki, yalnızca elimde ya da ağzımda tuttuğum veya oraya doğru giden şeye gerçekten sahip olabilirdim ve benzer bir durumda olan Elli tam da onu alırdı benden. Ama tüm bunlar Elli’nin genç yaşta –en önemlisi– evden ayrılması, evlenmesi, çocuklarını doğurmasıyla değişti; neşeli, kaygısız, cesur, cömert, diğerkâm, umut dolu biri oldu. Senin aslında bu değişimi hiç fark etmemen veya en azından başarısını değerlendirmemiş olman neredeyse inanılmaz; eskiden beri Elli’ye duyduğun ve temelde değişmeden süren garaz gözlerini o kadar köreltmiş; Elli artık bizimle oturmadığı için bu garaz eskisi kadar güncel değil

yalnızca, ayrıca Felix'e duyduğun sevgi ve Karl'a duyduğun yakınlık da bunun önemini azalttı. Yalnızca Gerti bunun ceremesini çekiyor bazen.

Ottla hakkında yazmaya cesaret bile edemiyorum, biliyorum, bu mektuptan umduğum tüm etkiyi tehlikeye atıyorum. Olağan koşullar altında, yani Ottla özel bir güçlük ya da tehlike içine düşmediği sürece, ona karşı yalnızca nefret duyardın; senin görüşüne göre, sana durmadan sıkıntı ve sorun çıkardığını ve sen onun yüzünden üzülürken, Ottla'nın tatmin olup sevindiğini bana kendin itiraf etmiştin. Yani bir tür şeytan. Böylesine büyük bir yanılgının mümkün olabilmesi için, aranıza, seninle benim aramdakinden bile daha büyük, ölçüsüz bir yabancılaşma girmiş olmalı. Senden öylesine uzaklaşmış ki, artık onun olduğunu sandığın yerde kendi oturttuğun bir hortlağı görüyorsun yalnızca. Onunla ilişkinde fazlasıyla zorlanmış olduğunu kabul ediyorum. Bu aşırı karmaşık vakayı tam olarak anlamıyorum, ama ne olursa olsun burada, en iyi Kafka silahlarıyla donanmış bir tür Löwy vardı. İkimiz arasında gerçek bir mücadele olmadı; ben kısa sürede safdışı edildim; geriye kalan kaçış, acılaşma, keder, içsel çatışmaydı. Oysa siz ikiniz daima kavgaya hazır bir konumdaydınız, daima zinde, güçleriniz daima yerinde. Ümitsiz olduğu kadar görkemli de bir manzara. En başlarda birbirinize çok yakındınız mutlaka, çünkü bugün bile dördümüz arasında Ottla, seninle annem arasındaki evliliğin ve burada birleşen güçlerin belki de en saf ifadesidir. Sizi babayla çocuk arasındaki uyumun mutluluğundan eden şeyin ne olduğunu bilmiyorum, ama bu gelişimin bendeki gibi gerçekleştiğini sanıyorum. Senin tarafında mizacının zorbalığı, onun tarafındaysa Löwylere özgü inatçılık, duyarlılık, adalet duygusu, huzursuzluk ve tüm bunları destekleyen Kafka gücünün bilinci. Ben de etkiledim onu herhalde, ama kendi içimden gelen bir itkiyle değil, salt varlığımla. Ayrıca sonuncu çocuk olarak zaten oluşmuş güç ilişkilerinin içine geldi ve ortada duran pek çok malzemeye bakarak kendi yargısını kendisi verebildi. Hatta kendi mizacıyla, kendisini senin kucağına mı, yoksa karşıtlarınınkine mi bırakması gerektiği konusunda bir süre bocalamış olduğunu bile düşünebilirim; görünüşe bakılırsa, sen o zaman bir şeyleri kaçırmış ve onu uzaklaştırmış olmalısın; ama siz, eğer mümkün olabilseydi, uyum bakımından muhteşem bir çift oluşturabilirdiniz. Gerçi bu durumda bir müttefikimi kaybetmiş olurdum; ama size bakmak, kaybımı fazlasıyla karşılardı, ayrıca hiç değilse bir çocuğunda eksiksiz bir tatmin yaşamanın sınırsız mutluluğu, seni de benim yararıma çok değiştirebilirdi. Ne ki tüm

bunlar bugün yalnızca bir düş. Ottla'nın babasıyla bir bağı yok, benim gibi, kendi yolunu yalnız bulmak zorunda ve benden daha fazla sahip olduğu kararlılık, kendine güven, sağlık, kaygısızlık senin gözünde onu benden daha kötü ve hain kılıyor. Bunu anlıyorum; senin tarafından bakıldığında farklı olması mümkün değil. Hatta Ottla bile kendisini senin gözlerinle görebiliyor, senin acını hissedebiliyor ve bundan ötürü –çaresizlik değil, çaresizlik benim sorunum– büyük üzüntü duyuyor. Gerçi sen bizi, görünüşte tam aksine, çoğunlukla birlikte görüyorsun, fısıldaşıyoruz, gülüşüyoruz, arada sırada adının geçtiğini duyuyorsun. Kuşkusuz, konuşmalarımızın ana konularından birisin, tıpkı eskiden beri düşüncelerimizin de ana konularından biri olduğun gibi, ama gerçekten de sana karşı bir şeyler planlamak için bir araya gelmiyoruz, tersine tüm gayretimizle, şakayla, ciddiyetle, sevgiyle, inatla, öfkeyle, isteksizlikle, teslimiyetle, suçluluk bilinciyle, kafamız ve kalbimizin tüm güçleriyle, seninle bizim aramızda süregiden bu korkunç süreci tüm ayrıntılarıyla, her açıdan, her vesileyle, uzaktan ve yakından birlikte değerlendirmek için buluşuyoruz; daima yargıcı olduğumuzu iddia ettiğin halde, hiç değilse büyük ölçüde (bu noktada, tabii ki içine düşebileceğim tüm yanılgılara açık bir kapı bırakıyorum), senin de tıpkı bizim kadar zayıf ve körleşmiş bir tarafı olduğun bu süreci değerlendirmek için.

Eğitsel etkinin bütünün bağlamı içinde öğretici bir örneği de Irma'ydı. Bir yandan bir yabancıydı, senin dükkânına zaten bir yetişkin olarak gelmişti, seninle öncelikle şefi olarak bir ilişkisi vardı, yani senin etkinle ancak kısmen ve direnç gösterebileceği bir yaşta karşılaştı; ama diğer yandan kan bağı olan bir akrabandı, sana babasının ağabeyi olarak saygı gösteriyordu ve onun üzerindeki gücün salt bir şefin erkinden çok daha fazlasıydı. Buna rağmen, o zayıf bedeniyle böylesine becerikli, akıllı, çalışkan, alçakgönüllü, güvenilir, diğerkâm, sadık olan, seni amca olarak seven ve sana şefi olarak hayranlık duyan, kendini daha önce ve daha sonra başka işlerde kanıtlayan bu Irma – senin için çok iyi bir memur değildi. Senin karşında, tabii bizim tarafımızdan da o yöne itildiği için, neredeyse bir çocuk konumundaydı ve senin mizacının eğip büken gücü öylesine büyüktü ki, onda da unutkanlık, ihmalkârlık, zoraki bir neşe, hatta, buna yatkın olabildiği ölçüde, biraz inatçılık gibi özellikler gelişti (ancak yalnızca sana karşı ve umarım, bir çocuğun acısı kadar derine işlemeyen); bu arada onun alıngan olduğunu, bunun dışında da pek mutlu olmadığını ve

üzerinde ümitsiz bir evcillik yükü bulunduğunu hesaba bile katmıyorum. Benim açımdan, onunla arandaki ilişkinin karmaşıklığını, bizler için klasikleşmiş olan, neredeyse günahkârca, ancak tam da senin insanlara davranışındaki masumiyeti fazlasıyla kanıtlayan bir cümleyle özetledin: “Bu aziz kız ardından bir sürü pislik bıraktı bana.”

Senin etkinin ve ona karşı verilen mücadelenin başka alanlarını da betimleyebilirdim, ancak burada artık bir kararsızlık yaşar ve kurgulamak zorunda kalırdım; ayrıca sen eskiden beri, işinden ve ailenden uzaklaştığın ölçüde, daha dost, daha esnek, daha nazik, daha saygılı, daha ilgili biri oluyorsun zaten (demek istediğim: dışsal olarak da), tıpkı sözgelimi bir hükümdarın da, bir kez kendi ülkesinin sınırları dışına çıktığında, zorbalığını sürdürmesi için bir nedeni kalmadığı ve en alt tabakadan insanlarla bile iyi niyetli ilişkiler kurabildiği gibi. Gerçekten de Franzensbad’da çekilmiş toplu resimlerde ufak tefek, keyifsiz insanların arasında, daima alabildiğine iri ve neşeli dururdun, tıpkı yolculuktaki bir kral gibi. Bundan çocuklar da kendi paylarına yararlanabilirlerdi tabii, yalnız çocuk halleriyle bunu görebilmeleri gerekirdi ki, imkânsızdı bu ve örneğin ben, gerçekte olduğu gibi, senin etkinin bir anlamda en iç, en katı, en bağlayıcı çemberinde sürgit bulunmak zorunda kalmazdım.

Bu yüzden, senin dediğin gibi, aile mefhumumu kaybetmedim, tersine, aileye ilişkin bir mefhumum, gerçi temelde olumsuz da olsa, vardı hâlâ, senden içsel olarak (tabii asla sonlandırılamayacak) kopuşa yönelik bir mefhum. Ama senin etkin sonucunda aile dışındaki insanlarla ilişkilerim muhtemelen daha da büyük bir zarar gördü. Başka insanlar için sevgi ve bağlılıkla her şeyi yaptığımı, senin için ve aile için soğukluk ve sadakatsizlik yüzünden hiçbir şey yapmadığımı sanıyorsan, tamamıyla yanılıyorsun. Onuncu kez tekrarlıyorum: Muhtemelen zaten çekingen, ürkek bir insan olacaktım, ama orayla gerçekte vardığım bu nokta arasında uzun, karanlık bir yol var. (Şu ana kadar bu mektupta görece az şey sakladım, ancak şimdi ve bundan sonra [sana ve kendime] itiraf etmekte hâlâ fazlasıyla zorlandığım bazı şeyleri suskunlukla geçiştireceğim. Eğer resmin geneli yer yer bir parça bulanıklaşacak olursa, bunun kanıt eksikliği yüzünden olduğunu sanma diye söylüyorum bunu, tersine, resmi katlanılmaz ölçüde boğucu hale getirebilecek kanıtlar var. Bu konuda ortayı bulmak kolay değil.) Burada öncekileri hatırlatmak yeterli: Senin karşında kendime güvenimi kaybettim, onun yerine sınırsız bir suçluluk bilinci

geçirdim. (Bu sınırsızlığın anısıyla, eskiden bir kişi hakkında doğru bir şey yazmıştım: “Utancının kendisinden daha uzun ömürlü olacağından korkuyor.”) Başka insanlarla bir araya geldiğim zaman, bir anda değişemiyordum, çünkü daha önce de söylediğim gibi, dükkânda başka insanlara karşı işlediğin ve sorumluluğunu benim de paylaştığım hataları düzeltmek zorundaydım. Ayrıca ilişki içinde olduğum herkese, açıkça ya da gizliden bir kusur bulurdun, bunun için de o kişiye özür borçluydum. Dükkânda ve aile içinde çoğu insana karşı bana öğretmeye çalıştığın (çocukluğumda benim için önem taşımış bir insan söyle ki, eleştirilerinle en azından bir kere yerin dibine batırmış olmayasın) ve senin tuhaf bir biçimde pek de uzun boylu şikâyetçi olmadığın kuşkuculuk (buna katlanabilecek kadar güçlüydün tabii, ayrıca bu, gerçekte belki de hükümdarın amblemiydi yalnızca) – küçük bir çocukken, her yerde yalnızca ulaşılmaz mükemmellikte insanlar gördüğüm için, kanıtlandığına hiçbir yerde kendi gözlerimle tanık olmadığım bu kuşkuculuk, bende kendime yönelik bir kuşkuya ve tüm diğer insanlara karşı duyduğum kesintisiz bir korkuya dönüştü. Yani orada genel olarak kendimi kesinlikle kurtaramadım senden. Bu konuda yanılıyor olman, aslında benim insan ilişkilerim hakkında hiçbir şey öğrenememen ve kuşkucu ve kıskanç bir tavırla (Beni sevdiğini inkâr ettim mi hiç!) aile hayatından yoksunluğumu başka bir yerde telafi etmek zorunda olduğumu düşünmenden kaynaklanıyordu belki de, çünkü dışarıda da aynı biçimde yaşamam imkânsız olmalıydı. Ayrıca özellikle çocukluğumda tam da kendi yargıma karşı beslediğim kuşkudan ötürü bu açıdan henüz bir ölçüde avunabiliyordum; kendime şöyle diyordum: “Abartıyorsun, küçük ayrıntıları fazlasıyla büyük istisnalar olarak yaşıyorsun, gençlerin hep yaptıkları gibi.” Ama daha sonraları dünya hakkında artan bilgimle bu teselliden de oldum.

Senden kurtuluşu Yahudilikte de bulamadım. Aslında burada bir kurtuluş düşünülebilirdi ya da dahası, her ikimiz de kendimizi Yahudilikte bulabilir veya hatta orada uzlaşabilirdik. Ama senden aldığım Yahudilik ne mene bir şeydi ki! Yıllar içinde bu Yahudilikle aşağı yukarı üç farklı biçimde ilişki kurdum.

Çocukluğumda, tapınağa yeterince gitmediğim, oruç tutmadığım, vs. için seninle birlikte kendimi suçlardım. Burada kendime değil, sana haksızlık ettiğime inanırdım ve zaten daima hazırda bekleyen suçluluk bilinci sarardı içimi.

Daha sonra genç bir insan olarak, Yahudilikten aldığın o hiçle, benzer bir hiçliği uygulamak konusunda (senin ifadenle, en azından saygı gereği) gayret göstermediğim için beni nasıl suçlayabildiğini anlamaz oldum. Görebildiğim kadarıyla, gerçekten de bir hiçti, bir şakaydı, hatta şaka bile değildi. Yılda dört kere tapınağa giderdin, orada en azından bunu ciddiye alanlardan çok, kayıtsızlara yakın dururdun, duaları formalite gereği sabırla okurdun, bazen bana dua kitabından, tam o sırada okunmakta olan bölümü göstererek beni hayrete düşürürdün, onun dışında tapınakta olduğum sürece (asıl mesele buydu) istediğim yere sıvışabilirdim. Orada esneyerek ve uyuklayarak saatler geçirirdim yani (daha sonra bir tek dans derslerinde öylesine sıkıldım sanıyorum) ve birkaç küçük değişiklikle oyalanmaya çalışırdım, sözgelimi bana hep panayırlardaki atış poligonlarını hatırlatan cemaat dolabı açıldığında; o poligonlarda da hedefe isabet ettirildiğinde bir dolap kapağı açılırdı, yalnız orada daima ilginç bir şey çıkardı dolaptan, buradaysa yalnızca o aynı eski başsız kuklalar. Ayrıca tapınakta da çok korku yaşadım, yalnızca –neredeyse doğal olarak– yakın temas içine girilen bir sürü insandan ötürü değil, aynı zamanda bir zamanlar laf arasında benim de Tevrat'a çağrılabileceğimi söylemiş olduğun için. Yıllarca titretti bu beni. Ama bunun dışında can sıkıntımı esaslı bir biçimde bölen bir şey olmazdı; en fazla Barmizva belki, ama o da yalnızca gülünç bir ezber gerektirdi, yani ancak bir sınav çabasına yol açtı; bir de seninle ilgili pek önem taşımayan, küçük olaylar bölerdi sıkıntımı, sözgelimi senin Tevrat'a çağrılman ve bana tümüyle toplumsal bir olay olduğu hissini veren bu işin üstesinden başarıyla gelmen veya Ruhları Anma Töreni sırasında senin mabette kalman, benimse gönderilmem, ki bu uzun bir süre, besbelli ben gönderildiğim ve bunun üzerine pek de kafa yormadığım için, neredeyse bilincine bile varmadığım bir duygu, orada ahlakdışı bir şeyler olduğu duygusu uyandırdı bende. Tapınakta durum buydu, evdeyse belki daha bile baştan savmaydı ve gitgide kahkaha krizleriyle bir komediye dönüşen ilk Zedarim akşamıyla sınırlıydı, tabii ki giderek büyüyen çocukların etkisiyle. (Bu etkiye neden boyun eğmek zorunda kalırdın? Çünkü onu sen davet ederdin.) Yani bana aktarılan inanç malzemesi buydu, buna olsa olsa bir de, önemli bayram günlerinde babalarıyla tapınakta bulunan "milyoner Fuchs'un oğulları"nı işaret etmek üzere uzanan el eklenirdi. Bu malzemeyle nasıl daha iyi bir şey yapılabileceğini bilmiyordum, ondan olabildiğince

çabuk kurtulmak dışında; tam da bu kurtuluş bana en saygılı davranış gibi görünüyordu.

Daha da sonraları meseleye yine farklı bir biçimde baktım ve o zaman seni kötü niyetimden yüzüstü bıraktığıma nasıl inanabildiğini kavradım. Küçük, gettovari köy cemaatinden bir parça Yahudilik getirmiştin gerçekten de; pek fazla bir şey değildi bu ve şehirde ve orduda biraz daha eksilmişti, yine de gençliğin izlenimleri ve anıları bir tür Yahudi hayatı sürdürmene yetiyordu, özellikle de bu tür bir desteğe fazla ihtiyaç duymadığın ve çok güçlü bir kökten geldiğin ve toplumsal kaygılara fazla karışmadığı sürece, dinsel kaygılarla sarsılamayacak bir kişiliğe sahip olduğun için. Temelde hayatını yönlendiren inanç, belirli bir Yahudi toplumsal sınıfına özgü görüşlerin kayıtsız şartsız doğruluğuna ve aslında bu görüşler senin varlığının bir parçası olduğu için de, kendine inanmaktan ibaretti. Burada da epeyce Yahudilik vardı, ama bir çocuğa aktarmak için yetersizdi, sen bunu aktarırken tümüyle harcanıp gittiler. Kısmen aktarılamayacak gençlik izlenimleriydi bunlar, kısmen de senin korkulan varlığın. Ürkekliği yüzünden aşırı bir dikkatle gözlemleyen çocuğa, Yahudilik adına hiçliklerine yaraşır bir kayıtsızlıkla uyguladığın birkaç hiçliğin daha yüce bir anlamı olduğunu anlatmak imkânsızdı. Bunların senin için geçmiş zamanların küçük hatıraları olarak bir anlamı vardı ve bu yüzden benimle paylaşmak istiyordun, ama sana bile kendinde bir değer ifade etmedikleri için, bunu ancak kandırarak ve tehditle yapabiliyordun; bir yandan başarılı olması mümkün değildi bunun, diğer yandansa buradaki zayıf konumunu kesinlikle anlayamadığın için, görünüşteki inatçılığımdan ötürü bana öfkelenmene yol açıyordu.

Tüm bunlar ayrıksı olaylar değildi, henüz görece sofu olan taşradan şehirlere göçen bu Yahudi geçiş kuşağının büyük bir bölümü için benzer bir durum söz konusuydu; bu kendiliğinden oluşuyordu, ancak bizim keskinlik konusunda bir eksiği olmayan koşullarımıza yeterince sıkıntı verici bir keskinlik daha ekliyordu. Buna karşılık bu noktada da, tıpkı benim gibi, sen de kendi masumiyetine inanmalısın, ama bu masumiyeti kendi varlığın ve zamanın koşullarıyla açıklamalısın, yalnızca dışsal koşullarla değil, yani sözgelimi başka bir sürü işin ve kaygın olduğu için, bir de böyle şeylerle uğraşamadığını söylememelisin. Bu yolla kendi kuşku götürmez masumiyetini başkalarına karşı haksız bir suçlamaya çeviriyorsun. O zaman, her alanda olduğu gibi, burada da kolaylıkla çürütülebiliyor bu. Söz

konusu olan, çocuklarına vermen gereken bir ders değil, örnek oluşturacak bir hayattı; eğer senin Yahudiliğin daha güçlü olsaydı, oluşturacağın örnek de daha bağlayıcı olurdu; bu doğal olarak ve bir kez daha bir suçlama değil, senin suçlamalarına karşı bir savunmadır. Kısa bir süre önce Franklin'in gençlik anılarını okudun. Okuman için gerçekten de kasıtlı olarak verdim sana onu, ama alaycı bir tavırla söylediğin gibi, vejetaryenlik hakkındaki küçük bir bölüm yüzünden değil, orada betimlendiği biçimiyle, yazarla babası arasındaki ilişkiden ve yazarın, oğlu için yazdığı bu anılarda kendiliğinden dile gelen, oğluyla ilişkisinden ötürü. Burada ayrıntılara girmek istemiyorum.

Senin Yahudiliğin hakkındaki bu görüşümün ek bir kanıtını, son yıllarda, Yahudilik meseleleriyle daha fazla ilgilendiğimi düşünmen dolayısıyla geliştirdiğin davranışlarda buldum. Benim her türlü uğraşıma ve özellikle de ilgilenme tarzıma karşı peşin olarak duyduğun antipatiye burada da sahiptin. Ancak burada, bunu aşarak küçük bir ayrıcalık tanıman beklenirdi. Senin Yahudiliğinden hareketle uyanan bir Yahudilikti bu ve dolayısıyla da aramızda yeni ilişkiler kurma olanağıydı. Bu meselelerin, eğer sen ilgi göstermiş olsaydın, tam da bu nedenle benim için kuşkulu bir hale geleceklerini inkâr etmiyorum. Bu açıdan sana göre herhangi bir biçimde daha iyi olduğumu iddia etmek aklımdan bile geçmez. Ama bunu sınamak bile mümkün olmadı. Arada ben olduğum için Yahudilik senin gözünde itici bir özellik kazandı, Yahudi metinleri okunabilir olmaktan çıktı, seni "tiksindirdi". Bu, yalnızca bana çocukluğumda gösterdiğin Yahudiliğin biricik doğru olduğu ve bunun dışında hiçbir şey olmadığı konusunda direttiğin anlamına gelebilirdi. Oysa bunda diretmen düşünülemezdi. Ancak o zaman da bu "tiksinti" (bunun, öncelikle Yahudiliğe değil, benim kişiliğime yönelik olduğu bir kenara bırakılırsa), kendi Yahudiliğinin ve benim Yahudi eğitimimin zayıflığını bilincine varmaksızın kabul ettiğin, bunun hatırlatılmasını hiçbir biçimde istemediğin ve tüm hatırlatmalara açık bir nefretle karşılık verdiğin anlamına gelebilirdi yalnızca. Ayrıca benim yeni Yahudiliğime ilişkin olumsuz değerlendirmenin ağırlığı fazlasıyla abartılıydı; birincisi, bu Yahudilik, içinde senin lanetini taşıyordu ve ikincisi, gelişimi açısından çevrendeki insanlarla kurduğun ilişki temelde belirleyiciydi, yani benim durumumda öldürücüydü.

Benim yazmama ve bununla bağlantılı olan bilmediğin şeylere yönelttiğin antipatin daha isabetliydi. Burada gerçekten de bağımsız bir

tavırla senden bir parça uzaklaşabilmiştim; bu, arka bölümü bir ayağın altında ezildiğinde, ön tarafını koparan kenara sürünen bir solucanı andırsa da biraz. Bir ölçüde güvendeydim, soluk alabiliyordum; tabii yazmama karşı da derhal geliştirdiğin antipatiden burada istisnai olarak hoşnuttum. Kitaplarımı –aramızda ünlenen– karşılama tarzından kibrim, hırsım hasar görüyordu gerçi: "Başucuma bırak!" (bir kitap geldiğinde çoğunlukla iskambil oynuyor olurdun), ama temelde iyi hissediyordum kendimi, yalnızca kabaran kötücüllüğümden değil, yalnızca aramızdaki ilişki hakkındaki görüşümün yeni bir kanıtına sevindiğim için değil, o ifade benim kulağıma, derinlerden, "Şimdi özgürsün!" gibi geldiği için. Tabii ki bir yanılsamaydı bu, özgür değildim ya da en iyi ihtimalle henüz özgür değildim. Yazdıklarım seninle ilgiliydi, orada senin göğsünde yakınamadıklarımdan yakınıyordum yalnızca. Kasıtlı olarak uzatılmış bir vedaydı sana, yalnız senin tarafından dayatılmış olsa da, benim belirlediğim yönde gelişiyordu. Ama tüm bunlar ne kadar azıcık bir şeydi. Yalnızca benim hayatımda gerçekleştikleri için sözü edilmeye değer, başka bir yerde olsa farkına bile varılmazdı ve bir de çocukluğumda bir sezgi, daha sonra bir umut, daha da sonra bir çaresizlik olarak hayatıma hâkim oldukları ve bana –yine senin kimliğinde diyelim– birkaç küçük kararımı dayattıkları için.

Örneğin meslek seçimi. Kuşkusuz, bana burada cömert ve hatta bu anlamda sabırlı tavrınla büyük bir özgürlük tanıdın. Ne ki, bu vesileyle de Yahudi orta sınıfının senin için belirleyici olan, oğullara yönelik genel davranış biçimini ya da en azından bu sınıfın değer yargılarını izledin. Sonuçta bu konuda da benim kişiliğime yönelik yanlış anlamalarından biri etkili oldu. Eskiden beri babalık gururuyla, gerçek varlığım hakkındaki bilgisizliğin yüzünden, zayıflığıma bakarak yaptığın çıkarsamalarla beni özellikle çalışkan sayardın. Sana göre çocukken durmadan ders çalışıyor, sonralarıysa durmadan yazıyordum. Ne ki, bunun gerçekle uzaktan yakından ilgisi yok. Pek az ders çalıştığımı ve hiçbir şey öğrenmediğimi söylemek çok daha az abartılı olur; onca yıl içinde orta halli bir hafızayla, en kötüler arasında sayılamayacak bir kavrama gücüyle öğrendiklerimden bir şeyler kalmış olması, çok da tuhaf bir şey değil, ama dış kaygılardan uzak, sakin bir hayatın içinde harcanan zaman ve paranın büyüklüğüyle karşılaştırıldığında, özellikle de tanıdığım neredeyse bütün insanlarla karşılaştırıldığında, bilgiye ve özellikle bilginin temellendirilmesine ilişkin

nihai sonuç alabildiğine cılızdır. Cılız, ama benim için anlaşılmaz değil. Düşünebildiğim andan bu yana, zihinsel bakımdan var olma iddiamı alabildiğine derinden etkileyen kaygılar taşıdım. Bizdeki Yahudi liseliler biraz tuhaftırlar, en akla gelmeyecek türden olanları bile bulunur aralarında, ama benim gibi kendine yeterli, ancak soğukluğu bakımından benzersiz bir çocuğun donuk, neredeyse hiç gizlenmemiş, yıkılmaz, çocukça çaresiz, gülünçlüğün sınırına dayanan, kendinden hayvanca bir hoşnutluk duyan kayıtsızlığına bir daha başka hiçbir yerde rastlamadım; ne ki, bu kayıtsızlık burada da korku ve suçluluk bilinci yüzünden yaşanacak bir sinirsel yıkıma karşı biricik sığınaktı. Beni, yalnızca kendim için duyduğum kaygı ilgilendiriyordu, ama bu kaygının çok farklı biçimleri vardı. Sözgelimi sağlığım için duyduğum kaygı biçiminde; usulca başladı, arada sırada sindirim yüzünden, saç dökülmesi, skolyoz, vs. yüzünden küçük korkular yaşadım, sayısız aşamalardan geçerek arttı bu, sonunda gerçek bir hastalıkla noktalandı. Neydi tüm bunlar? Aslında bedensel hastalık değildi. Ama hiçbir şeyden emin olmadığım için, varlığıma dair her an yeni bir kanıta ihtiyaç duyduğum için, sahiden, kuşku götürmez bir biçimde, tek başıma, yalnızca benim kesin tasarrufumda bulunan hiçbir şeye sahip olmadığım, aslında mirastan mahrum bırakılmış bir oğul olduğum için, en yakınımdaki şeyden, kendi bedenimden de kuşkuya düştüm; boy attım, ama bununla ne yapacağımı bilemedim, yükü fazlasıyla ağır geldi, sırtım çarpıldı; jimnastik yapmak bir yana, neredeyse hareket edecek cesaretim yoktu, güçsüz kaldım; hâlâ sahip olduğum her şey bir mucize gibi hayrete düşürüyordu beni, sözgelimi iyi çalışan sindirim organlarım; bu onları kaybetmem için yeterliydi ve böylece her tür hastalık kuruntusunun yolu açılmış oluyordu, ta ki evlenme isteğinin insanüstü gerilimi altında (bu konuya daha değineceğim) ciğerlerimden kan gelinceye kadar, ki bunda, yalnızca yazmak için ihtiyaç duyduğuma inandığımdan kullandığım, dolayısıyla yine bu konuyla ilintili, Schönbornpalais’deki dairenin de yeterince payı olmuştur. Yani tüm bunlar, senin hep düşündüğün gibi, aşırı çalışmadan kaynaklanmadı. Sapasağlam olduğum halde, senin tüm hastalıkların da dahil, hayatın boyunca yatarak geçirdiğinden daha fazla zamanı kanepede tembellik ederek geçirdiğim yıllar oldu. Çok meşgul bir tavırla senden kaçtığım zamanlar, çoğunlukla odamda uzanmak için yapıyordum bunu. Hem büroda (tembellik zaten pek göze batmıyor orada, ayrıca korkaklığım yüzünden aşırıya da kaçmıyordum) hem de evde yaptığım iş pek azdı,

bunun farkında olsaydın dehşete düşerdin. Yapım gereği tembel değilim muhtemelen, ama benim için yapacak bir iş yoktu. Değersizdim, mahkûm edilmiş, çiğnenmiştim, başka bir yere kaçmak için büyük çaba gösteriyordum gerçi, ama bu bir iş değildi, çünkü sahip olduğum güçlerle ulaşamayacağım, imkânsız bir şeydi söz konusu olan.

Meslek seçme özgürlüğünü bu durumda buldum. Böyle bir özgürlüğü kullanabilecek durumda mıydım ki? Gerçek bir mesleğe kavuşabileceğime güveniyor muydum hâlâ? Kendime yönelik değerlendirmem, başka herhangi bir şeyden, sözgelimi dışsal bir başarıdan çok daha fazla sana bağlıydı. İlkokulun birinci sınıfını asla geçemeyeceğimi düşünüyordum, ama başardım, hatta dereceye bile girdim; ama liseye giriş sınavını kesinlikle başaramayacaktım, ama başardım, bu kez de lise birinci sınıfta kalacaktım kesinlikle, hayır sınıfta kalmadım ve bu başarılar hep böyle sürüp gitti. Buradan bir güven doğmadı gerçi, tersine ne kadar başarılı olursam, her şeyin o ölçüde kötü sonuçlanacağından emindim daima – ve senin umursamaz tavrında bunun mükemmel bir kanıtını buluyordum. Sık sık o korkunç öğretmenler kurulunun (lise en belirgin örnek yalnızca, ama çevremdeki tüm alanlarda benzer bir durum vardı) birinci sınıfı geçersem, o zaman ikinci sınıfta, onu da atlatırsam, bu kez üçüncü sınıfta, vs., bir eşi daha olmayan bu tüyler ürpertici vakayı, en yeteneksiz ve kesinlikle en bilgisiz öğrencinin ta bu sınıfa kadar çıkmayı nasıl başardığını araştırmak üzere toplandığı canlanıyordu zihnimde; şimdi bütün ilgi bana yönelmiş olduğu için, bu karabasandan kurtulan adil insanların kutlamaları arasında derhal çözülüyordum tabii. Böyle düşüncelerle yaşamak kolay değil bir çocuk için. Bu koşullar altında ders ne ilgilendirirdi beni? Benden bir ilgi pırıltısı koparmayı kim başarabilirdi? Bu belirleyici yaşta ders ve yalnızca ders de değil, çevremdeki her şey, bankadaki işini sürdüren ve ele geçme korkusuyla titreyen bir banka dolandırıcısı gibi ilgilendiriyordu beni; işleri süren küçük bankayı ilgilendiren onun memur olarak halletmesi gereken işlerdi. Asıl meselenin yanında her şey o kadar küçük, o kadar uzak kalıyordu. Kısmen gerçekten de sahtekârlıkla geçtiğim lise bitirme sınavlarına kadar böyle sürdü ve ardından bitti; şimdi özgürdüm. Lise baskısına rağmen yalnızca kendime odaklandıysam, bunu asıl şimdi, özgürken yapacaktım. Yani benim için sahici bir meslek seçme özgürlüğü yoktu, biliyordum: Asıl meselenin karşısında her şey, lisedeki dersler kadar önemsiz olacaktı benim için; yani söz konusu olan, kibrimi fazla

zedeletmeden bu kayıtsızlığımı sürdürmeme en fazla izin verecek işi seçmekti. Tabii ki hukuk olacaktı bu. On dört günlük kimya, altı aylık Alman dili öğrenimi gibi, kibirden, umuttan kaynaklanan, küçük, karşıt girişimler yalnızca temeldeki bu inancı pekiştirmeye yaradı. Böylece hukuk okudum. Sınavlardan önceki birkaç ay boyunca sinirlerimin bir hayli yıpranması pahasına zihinsel olarak tam anlamıyla kâğıt hamurundan, üstelik bana gelene kadar binlerce ağızda çiğnenmiş kâğıt hamurundan beslenmem anlamına geliyordu bu. Ama bir anlamda tam da bundan tat alıyordum, tıpkı daha önce liseden ve daha sonra memuriyetten aldığım gibi, çünkü tüm bunlar benim durumuma tamamıyla uygundu. Her halükârda bu noktada şaşırtıcı bir uzak görüşlülük sergiledim, daha küçük bir çocukken bile üniversite öğrenimi ve meslekle ilgili yeterince açık sezgilerim vardı. Buradan bir kurtuluş beklemiyordum, çoktan vazgeçmiştim bundan.

Ancak evliliğin benim için taşıdığı anlam ve imkân konusunda neredeyse hiçbir uzak görüşlülük sergileyemedim; hayatımın o ana kadarki bu en büyük dehşeti, neredeyse tamamen beklenmedik bir biçimde geldi üzerime. Çocuk alabildiğine yavaş gelişmişti, bu meseleler ona dışsal olarak fazlasıyla uzaktı, arada sırada bu konuyu düşünme zorunluluğu beliriyordu; ama burada kalıcı, belirleyici ve hatta en amansız sınavın hazırlanmakta olduğunu görmedi. Gerçekte evlilik girişimleri, senden kaçmak için en görkemli ve umut verici çabaya dönüştü, ne ki, ardından gelen başarısızlık da aynı ölçüde görkemli oldu.

Bu alandaki her konuda başarısızlığa uğradığım için, bu evlilik girişimlerini sana açıklamayı da başaramayacağımdan korkuyorum. Oysa tüm bu mektubun başarısı da buna bağlı, çünkü bu girişimlerde, bir yandan olumlu güçler adına sahip olduğum her şey bir araya toplanmıştı, diğer yandansa senin eğitiminin bir yan sonucu olarak betimlediğim tüm olumsuz güçler de, yani zayıflık, özgüven yoksunluğu, suçluluk bilinci de, neredeyse öfkeyle birleşiyor ve evlilikle benim arama tam anlamıyla bir zincir çekiyordu. Bu açıklama benim için ayrıca zor olacak, çünkü burada her şeyi nice günler ve geceler boyunca öylesine inceden inceye düşündüm ve deştim ki, şimdi artık karşımdaki manzara benim bile aklımı karıştırıyor. Açıklamayı kolaylaştıran tek şey, benim görüşüme göre, meseleyi tümüyle yanlış anlıyor olman; böylesine eksiksiz bir yanlış anlamayı bir parça düzeltmek, o kadar da zor görünmüyor.

Öncelikle başarısızlığa uğrayan evlilik girişimlerini, benim diğer başarısızlıklarımla aynı kefeye koyuyorsun; başarısızlıklarıma ilişkin, şu ana dek yaptığım açıklamaları kabul etmen koşuluyla, buna bir itirazım olmazdı. Gerçekten de aynı kefedeler, yalnız sen meselenin önemini küçümsüyorsun, hem de öyle bir biçimde küçümsüyorsun ki, birbirimizle bu konu hakkında konuştuğumuzda, aslında çok farklı şeylerden söz ediyoruz. Bu evlilik girişimlerinin benim için taşıdığı gibi bir önem taşıyan bir şeyin, tüm hayatın boyunca başına gelmediğini söyleyeceğim. Bununla kastettiğim, aslında hiç böyle önemli bir şey yaşamadığın değil, tersine, senin hayatın benimkine göre çok daha zengin, çok daha kaygı dolu ve yoğundu, ama tam da bu nedenle böyle bir şey gelmedi başına. Sanki bir kişi beş alçak basamak çıkarken, ikinci kişinin o beş basamağın toplamı kadar yükseklikteki tek bir basamağı çıkması gibi bir şey bu; birinci kişi yalnızca bu beş basamağın üstesinden gelmekle kalmayacak, bunun gibi daha yüzlerce ve binlerce basamağı tırmanacaktır, çok büyük ve yorucu bir hayat sürmüş olacaktır, ama çıktığı basamakların hiçbiri ona, o ilk, yüksek, sahip olduğu tüm güçlerle bile çıkılması imkânsız basamağın, çıkamadığı ve doğal olarak da ötesine geçemeyeceği basamağın ikinci kişiye ifade ettiği anlamı ifade etmeyecektir.

Evlenmek, bir aile kurmak, gelecek tüm çocukları kabullenmek, onları bu güvensiz dünyada yaşatmak ve hatta biraz da yol göstermek, benim inancıma göre bir insanın başarabileceği en yüce şeydir. Görünüşte bu kadar çok insanın bunu kolayca başarması, bir karşı kanıt değil; çünkü birincisi, gerçekte o kadar da çok insan başaramıyor bunu ve ikincisi, pek de fazla olmayan bu insanların “yaptıkları” bir şey değil bu, yalnızca içinde yer aldıkları olaylar öyle gelişiyor; gerçi bu en yüce şey değil, yine de çok büyük ve çok saygın bir şey (özellikle de “yapmak” ve “gerçekleşmek” fiilleri birbirinden kesin hatlarla koparılamayacağı için). Ve nihayet söz konusu olan da o en yüce şeyin kendisi değil, ona uzaktan bile olsa, namuslu bir biçimde yaklaşmaktır yalnızca; dosdoğru güneşin ortasına uçmak gerekmez, dünya üzerinde, güneşin zaman zaman aydınlattığı ve insanın bir parça ısınabileceği küçük, saf bir köşeye sığınmak yeter.

Şimdi buna nasıl hazırlanmıştım? Olabileceği kadar kötü. Şu ana kadar söylediklerimden de anlaşılıyor zaten. Ancak tek bir kişinin böyle bir konuda doğrudan hazırlanması ve genel olarak bunun temel koşullarını doğrudan yaratması mümkün olabildiği sürece, dışarıdan fazla bir

müdahalede bulunmadın. Farklı olması da mümkün değildi zaten; burada belirleyici olan, toplumsal zümrelere, halka ve döneme göre değişen, cinsiyetlere ilişkin göreneklerdir. Bununla birlikte burada da müdahale ettin, çok değil, çünkü bu tür bir müdahalenin ön koşulu ancak karşılıklı güven olabilir ve belirleyici olacak dönemde bu güven her ikimizde de yoktu ve müdahalelerin pek başarılı olmadı, çünkü ihtiyaçlarımız tamamen farklıydı; beni kıskıvrak yakalayan bir şeyin, sana dokunması bile gerekmez ya da tersi; senin için masumiyet olan şey, benim için suç olabilir ya da tersi; sende hiçbir etki yaratmayan şey, benim mezarım olabilir.

Bir akşam vakti seninle ve annemle gezintiye çıktığımı hatırlıyorum, şimdiki Länderbank'ın yakınlarında, Josefsplatz'ta, ben aptalca böbürlenerek, tepeden, gururlu, serinkanlı (bu gerçek değildi), soğuk (bu gerçekti) bir tavırla ve seninle konuşurken çoğu zaman olduğu gibi kekeleyerek ilginç meselelerden söz etmeye başladım; size suçlamalarda bulunarak, bana hiç yol gösterilmediğini, bunun için ancak okuldaki öğrencilerin beni aralarına kabul etmeleri gerektiğini, büyük tehlikelerin dibinde olduğumu (burada cesur görünmek için, kendime göre fütursuzca yalan söylüyordum, çünkü korkaklığım yüzünden, şehir çocuklarının sıradan yaramazlıkları dışında "büyük tehlikeler"e ilişkin açık bir fikrim bile yoktu) söyledim, ama sonunda neyse ki artık her şeyi bildiğimi, hiçbir öğüde ihtiyacım kalmadığını ve her şeyin yolunda olduğunu ima ettim. Aslına bakılırsa bunlardan söz etmeye başlamıştım, çünkü bu konularda hiç değilse konuşmaya hevesim vardı, ardından meraktan ve sonunda da sizden herhangi bir biçimde bir şeylerin intikamını almak niyetiyle konuştum. Sen kendi yapına uygun olarak, meseleye çok basit yaklaştın; bu işleri tehlikeye girmeden nasıl yürütebileceğime ilişkin bir öğüt verebileceğini söyledin yalnızca. Belki tam da böyle bir cevap almayı istemiştim, etle ve tüm güzel şeylerle tıka basa beslenmiş, bedensel açıdan atıl, durmadan kendiyle ilgilenen çocuğun şehvetine uygundu bu, yine de benim yüzeydeki ar duygum bundan öylesine incindi ki ya da incinmesi gerektiğine öylesine inandım ki, istememe karşın senle bu konuda konuşmayı sürdüremedim ve kibirli, küstah bir tavırla konuşmayı kestim.

Senin o zamanki cevabını değerlendirmek kolay değil, bir yandan ezici bir açıklığı, bir ölçüde ilkel bir yanı vardı bu cevabın, ancak diğer yandan, verilen derse ilişkin olarak, modern zamanların anlayışına çok uygun bir teklifsizliği. O zaman kaç yaşımda olduğumu hatırlamıyorum, on altı

yaşından çok daha büyük değildim kesinlikle. Ama böyle bir oğlan için, hâlâ çok tuhaf bir cevaptı bu ve aslında senden aldığım, hayatı kapsayan, dolaysız ilk ders olması, aramızdaki mesafeyi de gösteriyor. Ama cevabının, daha o zamandan içime çöreklenen, ancak çok daha sonra iyi kötü bilincine vardığım asıl anlamı şuydu: Bana öğütlediğin şey, senin görüşüne, dahası asıl benim o zamanki görüşüme göre, olabilecek en kirli şeydi. Bu pisliği bedensel olarak eve taşımamı önlemek istemen ikincil önemdeydi, böylelikle zaten kendini, evini koruyordun. Asıl mesele daha ziyade senin bizzat kendi öğüdünün dışında kalman, evli bir erkek, bu meselelerin üzerine çıkmış, arınmış bir adam olarak kalmandı; o zamanlar evliliği de ar dışı bir şey olarak görmem ve bu yüzden, genel olarak evlilik hakkında duyduklarımı kendi ebeveynime uygulamaktan aciz olmam, durumu benim açımdan daha da keskin bir hale getiriyordu muhtemelen. Böylelikle sen daha da arınıyor, daha da yüceliyordun. Sözgelimi evliliğinden önce kendine de benzer bir öğüt vermiş olduğun düşüncesini aklımdan bile geçiremezdim. Yani sende küçük bir dünyevi pislik kalıntısı bile yoktu. Açık yüreklilikle söylenmiş birkaç sözle beni aşağıdaki bu pisliğin içine itiyordun, sanki ben buna yargılıymışım gibi. Yani eğer dünya yalnızca senden ve benden ibaretse, ki yakın olduğum bir düşünceydi bu, o zaman bu dünyanın arınmışlığı seninle sona eriyor ve senin öğüdün sayesinde benimle kirlilik başlıyordu. Aslında beni böyle mahkûm etmeni anlamak mümkün değildi, yalnızca geçmişteki suçun ve kendine yönelik derin horgörün açıklayabilirdi bunu bana. Ve böylece ben bir kez daha varlığımın ta derinlerinden sarsılıyordum, hem de çok sert bir biçimde.

Burada ikimizin de suçsuzluğu alabildiğine belirgin hale geliyor belki de. A., B.'ye açık yürekli, kendi hayat görüşüne uygun, pek güzel olmayan, ama bugün de şehirlerde tamamen alışılmış, sağlık sakıncalarını belki de önleyebilecek bir öğüt veriyor. Bu öğüt B. için ahlaki açıdan çok da sağlam değil, ama göreceği zararı neden sonraki yıllar içinde bertaraf edemesin, ayrıca bu öğüdü kesinlikle yerine getirmek zorunda da değil ve her halükârda öğüdün kendisi, B.'nin gelecekteki tüm dünyasını çöküntüye uğratacak bir neden içermiyor. Ve yine de buna benzer bir şey gerçekleşiyor, ancak yalnızca A. sen olduğun için ve B. de ben.

Bu karşılıklı masumiyeti özellikle iyi görebiliyorum ayrıca, çünkü aramızda buna benzer bir çatışma, bütünüyle farklı koşullar altında yaklaşık yirmi yıl sonra yeniden gerçekleşti, bir olgu olarak dehşet vericiydi,

bununla birlikte aslında çok daha zararsızdı, çünkü otuz altı yaşımda bana verilebilecek başka bir zarar kalmamıştı. Burada, son evlilik niyetimi bildirmemi izleyen gergin günlerden birinde geçen küçük bir konuşmayı kastediyorum. Bana yaklaşık olarak şöyle demiştin: “Praglı Yahudi kızların iyi anladığı üzere, özellikle seçilmiş bir bluz giymişti herhalde, sen de bunun üzerine onunla evlenmeye karar verdin tabii. Hem de apar topar, bir hafta içinde, yarın, bugün. Seni anlamıyorum, yetişkin bir insansın, şehirde yaşıyorsun ve hemen rasgele biriyle evlenmekten başka bir şey gelmiyor aklına. Başka ihtimaller de yok mu burada? Eğer bundan korkuyorsan, seninle birlikte gelirim.” Daha uzun ve daha açık konuşmuştun, ama ayrıntıları hatırlayamıyorum, belki de bir an gözlerim kararmıştı, gerçi seninle tamamen aynı fikirde olan, ama en azından masadan bir şey alıp odadan çıkan annem neredeyse daha fazla ilgilendiriyordu beni.

Beni sözlerinle bundan daha fazla aşağılamamıştın herhalde ve bana yönelik horgörünü hiç böylesine açıkça göstermemiştin. Benimle yirmi yıl önce benzer bir biçimde konuştuğunda, senin görüşüne göre artık fazla uzatmadan hayatla tanıştırılabilecek, erken olgunlaşmış şehirli bir oğlana karşı, kendi açından biraz saygı bile gösterdiğin düşünülebilirdi. Bugün bu dikkat, horgörüyü ancak daha da güçlendirebilirdi, çünkü o zaman bir gayret göstermiş olan o oğlan, orada takılıp kalmıştı ve bugün sana bir nebze olsun daha deneyimli değil, yalnızca yirmi yıllık farkla daha da acınılası görünüyor. Bir kızla ilgili verdiğim karar sana hiçbir şey ifade etmiyordu. Benim karar erkimi (bilincine varmadan) daima ezmiştin ve şimdi (bilincine varmadan) bu erkin neye yaradığını anladığına inanıyordun. Benim diğer yönlerdeki kurtulma girişimlerim hakkında hiçbir şey bilmiyordun, o yüzden beni bu evlenme girişimine yöneltmiş olan düşünceler hakkında da hiçbir şey bilemezdin, bunu tahmin etmen gerekiyordu ve benim hakkımdaki genel yargına uygun olarak, en utanç verici, en kaba, en gülünç tahmini yürüttün. Ve bunu bana böyle söylemekte bir an için bile duraksamadın. Bana böylelikle verdiğin utanç, benim bu evlilikle senin adına bulaştıracağım utançla karşılaştırıldığında hiçbir şey değildi senin görüşüne göre.

Şimdi evlilik girişimlerimle ilgili olarak bana bazı şeylerin cevabını verebilecektin ve verdin de zaten: F.’yle nişanı iki kez bozma ve iki kez yeniden tazeleme kararım, seni ve annemi nişan için boş yere Berlin’e

sürüklemem, vs. karşısında fazla bir saygı duyamazdın. Tüm bunlar doğru, ama o noktaya nasıl varıldı?

Her iki evlilik girişiminin ardındaki temel düşünce de tümüyle doğruydu: bir ev açmak, bağımsızlaşmak. Senin de sıcak baktığın bir düşünce zaten, yalnız bu bir çocuk oyunu gibi yürüyor sonradan; biri diğerinin elini tutuyor, sıkıyor hatta ve bu sırada bağırıyor: "Haydi git işte, gitsene, neden gitmiyorsun?" Ne ki, sen bu "Gitsene!"yi eskiden beri dürüstçe söylediğin için bizim durumumuz karmaşık bir hal alıyor, çünkü aynı biçimde, eskiden beri farkında olmadan, yalnızca varlığının gücüyle beni tuttun ya da daha doğrusu, ezdin.

Her iki kız da gerçi rastlantı sonucu, ama olağanüstü isabetli bir biçimde seçilmişlerdi. Bir ürkek, bir kararsız, bir kuşkucu olan benim, diyelim bir bluza hayran kaldığım için, tek hamlede evliliğe karar verdiğime inanabilmen, yine senin mükemmel yanlış anlamalarının bir göstergesi. Her iki evlilik de daha çok mantık evliliği olacaktı, bununla söylemek istediğim, birinci seferde yıllar, ikinci seferdeyse aylar boyunca, gece gündüz tüm düşünme yeteneğimin bu plana adandığı.

Kızların hiçbiri beni hayal kırıklığına uğratmadı, ancak ben her ikisini de uğrattım. Bugün onlar hakkındaki yargım, onlarla evlenmek istediğim zamandakinin tıpatıp aynısı.

İkinci evlilik girişimimde, birincisinin deneyimlerini dikkate almadığım, yani sorumsuzca davrandığım da doğru değil. Durumlar birbirinden tamamen farklıydı; tam da önceki deneyimler, bir bütün olarak çok daha aydınlık görünen ikinci durumda bana umut verebildi. Burada ayrıntılara değinmek istemiyorum.

O halde neden evlenmedim? Her yerde olduğu gibi, tek tük engeller çıktı, ama hayat böyle engellerin üstesinden gelmektir zaten. Ancak ne yazık ki tikel durumdan bağımsız olan asıl engel, benim zihinsel açıdan açıkça evliliğe yatkın olmamam. Evlenmeye karar verdiğim andan itibaren uyuyamaz olmam biçiminde ortaya çıkıyor bu, kafam gece gündüz yanıyor, umarsız bir halde ortalıkta yalpalayıp duruyorum. Buna neden olan şey, kaygılar değil aslında, gerçi ağırkanlılığıma ve aşırı titizliğime uygun olarak, sayısız kaygı da eşlik ediyor bu duruma, ama belirleyici olan bu kaygılar değil, onlar da ceset üzerinde çalışan böcekler gibi, işlerini tamamlıyorlar gerçi, ama beni belirleyici bir biçimde etkileyen başka bir

şey. Korkudan, zayıflıktan, kendime yönelik horgörüden kaynaklanan genel bir baskı bu.

Bunu burada daha ayrıntılı açıklamayı denemek istiyorum: Evlilik girişiminde, seninle ilişkilerimde karşıt gibi görünen iki şey, başka hiçbir yerde olmadığı kadar güçlü bir biçimde çakışıyor. Evlilik en yoğun kurtuluşun ve bağımsızlığın güvencesi kesinlikle. Bir ailem olurdu; görüşüme göre insanın ulaşabileceği en yüce nokta, dolayısıyla senin de ulaştığın en yüce nokta; sana denk olurdum, eski ve daima taze tüm utanç ve zorbalıklar artık yalnızca tarih olurdu. Masal kadar güzel olurdu tabii, ancak sorunlu nokta tam da burada. Bu kadarı çok fazla, bu kadar çok şeye ulaşılamaz. Birinin tutuklu olması ve belki de başarabileceği bir firar niyetiyle yetinmeyip, yanı sıra, hem de üstelik aynı anda hapishaneyi bir zevk sarayına dönüştürme niyetini taşımasını andırıyor. Kaçarsa, hapishaneyi dönüştüremez, eğer dönüştürürse kaçamaz. Seninle aramdaki bu özellikle talihsiz ilişkide, bağımsızlaşmak istiyorsam, mümkün olduğu kadar, seninle hiçbir ilişkisi olmayan bir şey yapmalıyım; evlilik en büyük şey gerçi ve en onurlu bağımsızlığı sağlıyor, ama aynı zamanda seninle çok yakın bir ilişkisi var. Çıkışı burada aramanın, bu yüzden deliliği andırır bir yanı var ve her girişim neredeyse delilikle cezalandırılıyor.

Tam da bu yakın ilişki, beni kısmen evliliğe de çekiyor. Aramızda böylelikle oluşacak denkliği ve senin bunu herkesten daha iyi anlayabilecek olmanı bu yüzden böylesine güzel hayal ediyorum, çünkü o zaman ben daha özgür, daha minnettar, daha masum, daha samimi bir oğul olabilirdim, sen ise sıkıntı yaşamayan, zorbalık etmeyen, duygudaş, hoşnut bir baba. Ama bu hedefe varabilmek için tüm geçmişin geriye sarılması, yani kendimizi silmemiz gerekirdi.

Ama şimdiki halimizle, evlilik, tam da senin asli alanın olduğu için bana kapalı. Bazen dünya haritasının önüme serilmiş olduğunu ve senin boylu boyunca bu haritanın üzerine uzandığını hayal ediyorum. Ve o zaman benim hayatım açısından, yalnızca senin kaplamadığın ya da ulaşabileceğin mesafenin dışındaki bölgeler değerlendirilebilir görünüyor. Ve bunlar da, senin heybetine ilişkin düşünceme uygun olarak, pek fazla sayıda ve pek huzurlu bölgeler değil; özellikle de evlilik bu bölgeler arasında bulunmuyor.

Bu benzetme bile, bana evliliğinle verdiğin örneğin, deyim yerindeyse, asla beni işin dışına ittiğini söylemek istemediğimi kanıtlıyor. Aradaki uzak benzerliğe rağmen, bunun tersi geçerli. Sizin evliliğinizde pek çok

bakımdan örnek bir evlilik buldum önümde, sadakatte örnek, karşılıklı yardımlaşma konusunda, çocukların sayısıyla örnek, hatta sonraları çocuklar büyüyüp huzuru giderek daha sık bozdukları zaman bile, evliliğin kendisi tüm bunlardan etkilenmedi. Evliliğin benim için ifade ettiği yüce kavram, belki tam da bu örneğe bakarak oluştu; evlilik isteğimin felce uğramasının başka nedenleri var. Bu nedenler, senin çocuklarınla kurduğun ilişkide yatıyor, ki zaten tüm bu mektubun konusu da bu.

Evlilikten duyulan korkuyu, ebeveyne karşı işlenen günahların bedelini ilerde çocukların ödeteceğinden duyulan korkuya bağlayan bir görüş var. Benim durumumda, bunun çok büyük bir önemi olduğunu sanmıyorum, çünkü benim suçluluk bilincim zaten senden kaynaklanıyor ve fazlasıyla benzersiz özellikler taşıyor, hatta bu eşsizlik hissi, onun eziyet verici yapısının bir parçasını oluşturuyor; bir tekrarı düşünülemez. En azından böyle dilsiz, donuk, kuru, süfli bir oğlun benim için katlanılmaz olacağını söylemek zorundayım, eğer başka bir imkân bulamazsam, ondan kaçardım herhalde, senin evliliğim yüzünden yapmak istediğin gibi yurdumdan göçerdim. Yani evlenmedeki beceriksizliğim konusunda etkilendiğim şeylerden biri de bu olabilir.

Ancak burada kendim için duyduğum korku çok daha önemli. Bunu şöyle anlamak gerek: Yazıda ve onunla bağlantılı konularda küçük bağımsızlaşma girişimlerinde bulunduğuma, çok küçük ölçekli başarılar getiren kaçış girişimlerinde bulunduğuma daha önce değindim; bunlar hiçbir yere varmayacak, pek çok şey bunu gösteriyor. Yine de bunları korumak, savuşturabileceğim hiçbir tehlikenin, hatta böyle bir tehlike olasılığının bile yaklaşmasına izin vermemek benim görevim ya da daha doğrusu, hayatım bundan ibaret. Evlilik böyle bir tehlike olasılığı, ne ki, en büyük destek olasılığı da aynı zamanda, ama bir tehlike olasılığı olması benim için yeterli. Eğer bir tehlikeye dönüşecek olursa, ne yapardım! Belki kanıtlanamayan, ancak ne olursa olsun ortadan kaldırılamayan bu tehlike duygusuyla evlilik hayatını nasıl sürdürebilirdim! Bu durum karşısında sallantıda kalabilirim, ama nihai sonuç kesindir, vazgeçmek zorunda kalırım. Eldeki serçe ve damdaki güvercin benzetmesi buraya pek az uyuyor. Elimde hiçbir şey yok, her şey damda ve yine de –mücadele koşulları ve hayatın zorunlulukları böyle gerektiriyor– hiç'i seçmek zorundayım. Meslek seçimi sırasında da benzer bir tercih yapmak zorunda kalmıştım.

Ama aileyi yaşatmak, dahası yönetmek için, sende gördüğüm her şeyin mutlaka gerekli olduğu konusunda, artık kemikleşmiş kanım, evliliğin önündeki en büyük engel, üstelik iyi ve kötü her şeyin sende organik bir biçimde birleştiği gibi, bir arada olması gerekli, yani güç ve başkalarını aşağılama, sağlık ve bir tür ölçüsüzlük, konuşma yeteneği ve ulaşılmazlık, kendine güven ve başka herkesten duyulan hoşnutsuzluk, dünyaya tepeden bakmak ve zorbalık, insan sarraflığı ve insanların çoğundan kuşku, bunlardan başka çalışkanlık, azim, keskin görüşlülük, korkusuzluk gibi hiçbir olumsuz yanı olmayan ayrıcalıklar. Tüm bunlar, göreceli olarak, bende hemen hemen hiç yoktu ya da pek az vardı ve senin bile evlilikte zorlu bir mücadele vermek zorunda kalmış olduğunu ve hatta çocukların karşısında başarısızlığa uğradığını görürken, bir de evlenmeye kalkıyordum. Bu soruyu kendime açıkça sormadım tabii ve açık bir cevap da vermedim, aksi halde olağan düşünce meseleye hâkim olur ve senden farklı olan başka erkekleri (yakınlarında, senden çok farklı olan birini söylemek gerekirse: Richard Dayı) işaret ederdi; evlenmiş ve en azından bunun altında ezilmemiş erkekler, ki bu bile az şey değildir ve bana fazlasıyla yeterdi. Ama bu soruyu sormadım işte, tersine çocukluğumdan itibaren yaşadım onu. Kendimi öncelikle evlilik karşısında değil, ayrıntılar karşısında sınadım; her ayrıntı karşısında, oluşturduğun örnekle ve betimlemeyi denediğim eğitiminle yeteneksizliğim hakkında ikna ettin beni ve her ayrıntı konusunda geçerli olan ve seni haklı çıkaran şey, en büyük olay, yani evlilik karşısında doğal olarak daha da ürkütücü boyutlarda geçerli olmalıydı. Evlilik girişimlerine dek, yaklaşık bir işadamı gibi yetiştim, kaygıları ve kötü şeyler hakkında sezgileri olsa da, ayrıntılı muhasebe tutmadan bugünden yarına yaşayan bir işadamı gibi. Bazı küçük kazançlar elde eder, nadiren gerçekleştiği için bu kazançları zihninde süsleyip abartır, bunun dışındaysa her gün zarar eder. Tüm kârlar ve zararlar kayda geçirilir, ama asla bilanço çıkarılmaz. Şimdi bilanço zorunluluğu, yani evlenme girişimi sıradadır. Ve burada hesaba katılması gereken büyük meblağlar karşısında, sanki asla en küçük bir kâr bile gerçekleşmemiş gibi, her şey koca bir borçtur. Delirmeden evlen bakalım şimdi!

Seninle bugüne kadarki hayatım böyle sona eriyor ve geleceğe yönelik böyle vaatler içeriyor.

Senden korkmamın gerekçelerini tarttığında, şöyle karşılık verebilirdin: “Seninle ilişkimi, yalnızca senin hatalarınla açıklayarak işin

kolayına kaçtığımı iddia ediyorsun, ama ben, senin görünüşteki çabalarına karşın, işin zor tarafıyla yüzleşmediğine, tersine kolayına kaçtığına inanıyorum en azından. Önce sen de her tür suçu ve sorumluluğu üzerinden atıyorsun, yani bu noktada ikimizin tavrı da aynı. Ama ben ardından, düşündüğüm gibi açıkça bütün suçu sana yüklerken, sen aynı zamanda ‘aşırı zeki’ ve ‘aşırı şefkatli’ de olmak ve beni her türlü suçtan beraat ettirmek istiyorsun. Tabii bu sonuncusunu ancak görünüşte başarabiliyorsun (daha fazlasını da istemiyorsun zaten) ve yaradılış ve doğa ve karşıtlık ve çaresizlikle ilgili tüm ‘süslü sözler’e karşın, senin yaptığın her şey yalnızca kendini savunmak iken, aslında saldırgan kişinin ben olduğum sonucu çıkıyor satır aralarından. Şimdi yalnızca bu samimiyetsizliğinle bile yeterince şey elde edebilirdin, çünkü üç şeyi kanıtladın; birincisi, kendinin suçsuz olduğunu, ikincisi, benim suçlu olduğumu ve üçüncüsü, büyüklüğün sayesinde yalnızca beni affetmeye değil, üstelik bir de –daha fazlasını ve daha azını– benim de, tabii ki hakikatin aksine, suçsuzluğumu kanıtlamaya ve kendini buna inandırmaya hazır olduğunu. Şimdi bu kadarı bile senin için yeterli olabilirdi, ama daha yetmiyor. Zira tamamıyla benden geçinmeyi kafana koymuşsun. Birbirimizle savaştığımızı kabul ediyorum, ama iki türlü savaş vardır. Bağımsız hasımların güçlerini tarttıkları şövalyece savaş; herkes kendi başınadır, kendi yenilgisini yaşar, kendi zaferini kazanır. Ve bir de yalnızca sokmakla kalmayan, aynı zamanda hayatını sürdürmek için kan emen böceklerin savaşı. Asıl paralı askerler bunlardır ve sen busun. Yaşama becerisinden yoksunsun; ama hayata rahatça, kaygısızca ve kendini suçlamadan yerleşebilmek için, tüm yaşama becerini elinden aldığımı ve kendi cebime koyduğumu kanıtlıyorsun. Yaşamak konusundaki beceriksizliğin artık seni ne ilgilendirecek, sorumlusu benim zaten, sen rahatça uzanıyorsun ve kendini hayatta, hem bedensel hem de zihinsel olarak bana çektiriyorsun. Bir örnek: Geçenlerde evlenmek istediğinde, aynı zamanda, evlenmeyi istemiyordun da, zaten bu mektupta da bunu itiraf ediyorsun, ama zahmete girmek zorunda kalmamak için bu birlikteliğin benim adıma bulaştıracağı ‘utanç’ yüzünden, sana bu evliliği yasaklayarak, evliliğin gerçekleşmesini engellememi istiyordun. Ama bunu yapmak aklımdan bile geçmedi. Birincisi burada, tıpkı başka alanlarda da olduğu gibi, ‘mutluluğuna engel olmak’ istemiyordum kesinlikle ve ikincisi, kendi çocuğumdan asla böyle bir suçlamayı duymak istemem. Ama kendimden fedakârlık etme pahasına, seni bu evlilikte özgür bırakmamın bana bir

faydası oldu mu? En küçük bir faydası olmadı. Benim bu evliliğe karşı olmam seni engellemez, tersine, bu kızla evlenmek için sana fazladan bir gerekçe sağlardı, çünkü senin ifadenle ‘kaçış girişimi’ bu sayede tamamına ererdi. Ve evlilik izni vermem de suçlamalarını engellemedi, çünkü her durumda evlenmemenden benim suçlu olduğumu kanıtlıyorsun zaten. Ama burada ve tüm diğer konularda temel olarak, bütün suçlamalarımda haklı olduğum dışında hiçbir şey kanıtlamadın bana, bunlar arasında özellikle haklı bir suçlamanın henüz eksik kalması dışında, yani samimiyetsizlik, sevgi sömürüsü, asalaklık suçlamasının. Eğer çok büyük bir yanılgı içinde değilsem, başlı başına bu mektupla bile hâlâ asalaklık ediyorsun bana.”

Öncelikle kısmen sana da yöneltilebilecek bu itirazın senden değil, tam da benden geldiğini söyleyerek karşılık vereceğim buna. Senin başkalarına karşı beslediğin kuşku bile, benim kendime yönelik kuşkumdan daha büyük değil, beni sen böyle eğittin. Aslında ilişkimizin nitelendirilmesine yeni katkılarda da bulunan bu itirazın bir ölçüde haklı olduğunu reddetmiyorum. Tabii ki gerçekte meseleler, mektubumdaki kanıtlar gibi uymaz birbirine, hayat sabır oyunundan daha fazla bir şeydir; ama bu itirazın sağladığı düzeltmeyle, ayrıntılarda ne uygulayabileceğim ne de uygulamak istediğim düzeltmeyle hakikate o denli yaklaşılmış oluyor ki, bu her ikimizi de bir parça yatıştırabilir ve yaşamayı ve ölmeyi kolaylaştırabilir.

Franz

Ekler

Önnot

Babaya Mektup'un ekleri iki bölüme ayrılıyor. Birinci bölüm –bir anlamda giriş olarak– Kafka'nın bu mektubu yazdığı dönemdeki hayatının arka planına, mektubun alıcısının biyografisine ve –bölümün sonunda– bu mektubun Franz Kafka açısından taşıdığı işleve (ya da işlevlere) ilişkin açıklamalar sunuyor. İkinci bölümde, metnin içindeki ayrıntılara ilişkin, aydınlatıcı değinmeler olarak düşünülmüş açıklamalar veriliyor. Bu açıklamalar Kafka'nın mektuplarında ya da günlüklerindeki ilgili metinlerden alıntılar getiriyor veya bu metinlere göndermelerde bulunuyor, buna ek olarak, birkaç yerde Kafka'nın biyografisiyle ilgili araştırmaların sonuçlarına da referans veriyor. Ne girişteki eklerde ne de metnin ayrıntılarına ilişkin açıklamalarda bir edebi yorum amaçlanıyor.

Her açıklamanın dayandırıldığı kaynak, basılmış olması koşuluyla, söz konusu notun ardından bir kısaltma işaretiyle belirtiliyor; bir dizin, kullanılan kısaltmalar hakkında bilgi veriyor. Kafka'nın mektuplarından yapılan alıntıların yerleriyle ilgili bibliyografik bilgiler, mektupların bilinen baskılarına dayandırılıyor; buna karşılık alıntılarda kullanılan metinler, hazırlık aşamasında bulunan "Eleştirel Kafka Baskısı"nın mektuplarla ilgili bölümüne bağlı kalıyor; mevcut baskılardan sapmalar bu durumdan kaynaklanmaktadır; bugüne dek yayımlanmamış yazılar ayrıca belirtilmemiştir.

Bölümün sonunda, kaynaklara ilişkin bibliyografik bilgiler ve *Babaya Mektup* üzerine yayımlanmış edebiyat arasından derlenmiş bir seçme bibliyografya bulunuyor.

Biyografik arka plan

1917 yılının 12 Ağustos'unu 13 Ağustos'a bağlayan gece Praglı sigorta memuru ve yazar Franz Kafka bir akciğer kanaması geçirir: *Saat sabaha karşı dörde geliyordu, uyanıyorum, ağzımda tuhaf bir biçimde fazla tükürük olmasına şaşırıyorum, tükürüyorum, (...), tuhaf, bir parça kan. Ve derken başlıyor. (...) Hiç bitmeyeceğini düşündüm. Bunu nasıl tıkayabilirdim, açan da ben olmamıştım ki. Kalktım, odada dolaştım, pencereye gittim, dışarıya baktım, geri döndüm – durmadan kan, sonunda durdu ve ben de uykuya daldım*, diye anlatıyor bir mektubunda kız kardeşi Ottla'ya (O, s. 39). Ertesi gün gittiği aile doktoru Dr. Mühlstein önce bronşit teşhisi koyar. Buna karşılık Kafka bunu izleyen gece de tekrarlayan kanamayı psikolojik kökenli bir hastalık olarak yorumlar. Nedenini, nişanlısı Felice Bauer'le yapacağı bir evlilik ve edebi yaratıma odaklanmış yalnız bir hayat sürme arzusu arasındaki çözümü imkânsız çelişkiye bağlar: Hastalığın ortaya çıkışı hakkındaki teorisini arkadaşı Max Brod'a, *Bazen beynimin ve akciğerimin benden habersiz anlaştıklarını düşünüyorum. "Artık böyle devam etmez," dedi beyin ve beş yıl sonra akciğer de yardıma hazır olduğunu bildirdi*, diye açıklıyor (BKB, s. 161).

İzleyen haftalarda farklı doktorlar tarafından nihayet akciğer iltihabı teşhisi konulduktan ve tüberküloz olasılığının da dikkate alınmasından sonra, Kafka, İşçi Kaza Sigortası Kurumu'ndan (İKSK) emekli olmaya ve böylelikle sevmediği, ancak ekmek kapısı olarak gördüğü mesleğinden kurtulmaya çalışır. İKSK'nin müdürü dilekçeyi geri çevirir, ancak uzun bir istirahat izni verir; Kafka, bu izni, kız kardeşi Ottla'nın 1917 yılı Nisan ayının ortasından beri küçük bir tarım işletmesini idare ettiği Kuzey Bohemya'daki Zürau köyünde (12 Eylül 1917'den 30 Nisan 1918'e kadar) kalarak değerlendirir. Kafka, bu uzun istirahat izninin gerekçesini önce ailesinden saklar; yalnızca kız kardeşi ile Max Brod'un hastalıktan haberi vardır. Babası çok daha sonra, ancak Ottla Kafka 22 Kasım'da ağabeyinden habersiz bilgi verdiği zaman, hastalığın niteliğini ve ciddiyetini öğrenir (O, s. 237). Berlin'de yaşayan nişanlısı Felice Bauer, bir mektupla nişanı bozduğunu bildirir. 1917 Noeli'nde Kafka'yı Prag'da ziyaret ettiğinde, ikinci kez nişanlanmış olan çift nihai olarak ayrılır.

Bunu izleyen haftalarda Kafka, İKSK'den emekliliğini almayı yeniden dener; bir kez daha yalnızca istirahat izni uzatılır ve nihayet 2 Mayıs 1918'de yeniden görevinin başına döner. Göründüğü kadarıyla sağlık açısından daha stabil bir durumda olan Kafka, yaz boyunca boş zamanlarını

Prag Bahçıvanlık Enstitüsü'nde çalışarak geçirir. Uzun zamandan beri bedensel bahçe işlerine duyduğu ilgi, göründüğü kadarıyla Zürau'daki deneyimleri sayesinde daha da güçlenmiştir, çünkü eylül ayında, Kuzey Bohemya'da geçirdiği üç haftalık tatili sırasında da zaman zaman büyük bir fidanlıkta çalışır. Ancak sonbaharda sağlık durumu belirgin bir biçimde kötüye gider; Avrupa'da yayılan İspanyol gribine yakalanır, 14 Ekim'le 18 Kasım ve ikinci bir kez, 23 ile 29 Kasım tarihleri arasında İKSK'deki işini, yüksek ateşten dolayı yataktan çıkamadığı için sürdüremez. Julie Kafka, oğlunun sağlık durumu karşısında, nekahat izni verilmesi ve taşrada tedavi görmesi için çaba harcar: "Ama Franz'ın seyahatine hazırlık yapmak, telgraf çekmek, bürosuna gitmek, ayrıca onun için bazı alışverişler yapmaktan, bu mektuba gerçekten zaman ayıramadım," diye yazar kızı Ottla'ya (O, s. 185). 30 Kasım'da oğlunu Schelesen'e götürür, Franz Kafka, Pansiyon Stüdl'de 23 Aralık'a kadar dinlenir.

Kafka Prag'a döndüğünde, yazdığı raporla üç aylık ek istirahat izni tavsiye eden İKSK doktoruna muayene olur. Ne ki, İKSK bunun üzerine, ihtiyaç durumunda derhal görevinin başına dönmesi koşuluyla, yalnızca üç haftalık izin verir. Bu iznin bildirilmesinin ardından Kafka, 22 Ocak'ta yeniden Schelesen'e hareket eder. Bir kez daha yerleştiği Pansiyon Stüdl'de pek az konuk kalmaktadır, bunların arasında, yine Prag kökenli Yahudi kızı Julie Wohryzek de vardır ve –Kafka'nın betimlemesine göre– *sıradan ama şaşırtıcı bir şahsiyettir. Yahudi değil ve Yahudi değil de değil, özellikle Yahudi değil de değil, Alman değil ve Alman değil de değil, sinemaya, operetlere ve komedilere âşık, boyalı ve peçeli, en fütursuz cinsinden jargon deyişlerinden tükenmek bilmeyen ve engellenemez bir hazineye sahip, genel olarak çok cahil, hüzünlüden ziyade neşeli – yaklaşık olarak böyle biri. Toplumsal aidiyeti kesin olarak tarif edilmek istenirse, tezgâhtar kızlar sınıfına ait olduğunu söylemek gerekirdi. Bununla beraber cesur, dürüst, diğerkâm bir kalbi var – bedensel olarak kesinlikle güzellikten yoksun olmasa da, sözgelimi lambamın ışığına doğru uçan sivrisinek kadar önemsiz bir yaratıkta bu kadar üstün nitelikler* (BKB, s. 263 ve devamı). Kafka, Julie Wohryzek'le tanışmasının etkisi altında, Schelesen'de kaldığı dönem hakkında şu değerlendirmeyi yapar: *(...) neşeli bir zaman geçiriyorum (kaba bir hesapla son beş yılda, şu son birkaç haftadaki kadar gülmedim)* (BKB, s. 265). Julie Wohryzek 6 Mart'ta Prag'a döner; Bunu izleyen üç hafta içinde –İKSK bu arada istirahat iznini yeniden mart ayı

sonuna kadar uzatmıştır– birbirlerine mektup bile yazmazlar (Sym, s. 48); ancak Kafka bu yeni tanıdığı kız hakkında kız kardeşi Ottla'dan mektupla bilgi alır (O, s. 76).

Ama daha sonra Julie Wohryzek'in en büyük ablası Käthe Nettel'e, Prag'a döndükten sonra, sanki peşlerinden kovalayan varmış gibi, birbirlerine koştuklarını yazar ve şöyle devam eder: *Ve şimdi görece mutlu ve sakin bir dönem başlıyor. (...) Bizi ormanın içlerinde, akşam geç saatlerde sokaklarda, Černošic'te yüzerken görmek mümkündü* (...) (Sym, s. 48). Kafka bu dönemde Julie Wohryzek'le evlenmeyi düşünmeye başlar; 1919 yılının Eylül ayı ortasındaki nişanları, nişanlısının geldiği yoksul koşulları gerekçe gösteren babasının şiddetli itirazlarına karşın gerçekleşir. Franz Kafka'nın yakın arkadaşlarının da bu ilişkiye yönelik kaygıları olduğu anlaşılmaktadır; Max Brod'un günlüklerinde yazdıklarına bakılırsa, Julie Wohryzek, kuşkulu üne sahip bir kadın sayılmaktadır.

Ekim sonunda, Prag-Wrschowitz'te bir daire kiralama olanağı doğduğunda, Franz Kafka ve Julie Wohryzek planladıkları evliliğin tarihini kasım başı olarak bildirirler. Ancak daire kısa süreliğine bir başkasına kiralanır ve çift planladıkları düğünü iptal etmeye karar verir. Käthe Nettel'e yazdığı mektupta, *bu dönüm noktasıydı, daha sonra durdurmak mümkün olmadı, bana bu seferliğine verilmiş olan süre dolmuştu (...)* diye açıklar suya düşen evlilik planlarının gerekçelerini (Sym, s. 52).

Kısa süre sonra, 4 Kasım'da Kafka, Max Brod'la birlikte yeniden Schelesen'e gider. Brod, birlikte geçirdikleri birkaç günün ardından Prag'a dönerken, Kafka, 16 Kasım'a kadar Schelesen'de kalmayı planlar, ancak kararını değiştirir ve amirine 14 Kasım'da, görevine muhtemelen 17 Kasım yerine ancak 20 Kasım'da döneceğini bildirerek özür diler (AS, s. 303). Brod'un ayrılışının ardından, Prag'a döndüğü tarihe kadar geçen süre içinde –tahminen 10 ve 19 Kasım tarihleri arasında (krşl. KKANII, Ek, s. 56 ve devamı)– on ay öncesinde Julie Wohryzek'le tanıştığı yerde babasına, elyazısıyla 100 sayfayı aşan mektubu yazar.

Babaya Mektup ve alıcısı Hermann Kafka

Hermann Kafka 14 Eylül 1852 tarihinde Güney Bohemya köyü Wossek'te (Çekçe: Osek) yoksul koşullar altında yaşayan bir ailenin altı

çocuğundan dördüncüsü olarak dünyaya gelir. İlkokulun ardından, muhtemelen Pisek'teki bir akrabasının tekstil işinde çıraklık yapar. 1872 yılında askerlik muayenesinden geçer, ordudaki bir Çek birliğinde üç yıl askerlik yapar ve lokomotif sürücülüğüne kadar yükselir. Ordudan terhis edildikten sonra –kendisinden önce başka aile üyelerinin de yaptığı gibi– Prag'a yerleşir, muhtemelen firma temsilcisi olarak çalışır ve Bohemya'daki şehir ve köylerde müşteri ziyaretlerine gider. Yaklaşık olarak aynı dönemde, Podiebradlı (Çekçe: Podebrady) saygın ve varlıklı bir ailenin kızı Julie Löwy de (1855-1934) Bohemya'nın başkentine gelir. Hermann Kafka, Julie Löwy'yi muhtemelen bir çöpçatan yardımıyla 1882 yazında tanır; bunu izleyen aylarda mektuplaşmaya başlarlar, Hermann Kafka, mektup yazmayı Bohemya taşrasındaki iş seyahatleri sırasında da sürdürür ve nihayet evlilik planları yapılır. Aynı yılın eylül ayında evlenirler; yaklaşık olarak aynı dönemde Hermann Kafka iplik, pamuk ve giysi ticaretini tescil ettirir ve Prag'ın eski şehir merkezinde, evli çiftin birlikte çalıştığı –Julie Kafka çocuklarının doğumundan sonra da çalışmaya devam eder– bir dükkân açar. Dolayısıyla ailenin ev düzeni, bir iş düzenidir: Bir aşçı kadın ve diğer görevlilerin yanı sıra, çocukların eğitimiyle ilgilenen çeşitli çocuk bakıcıları ve dadılar çalıştırılır. Hermann ve Julie Kafka giysi işinde, Julie Kafka'nın kendi yazdığı aile geçmişinde de bildirdiği gibi, başarılı olurlar: "[Hermann Kafka] küçük paralarla başlamış ve her ikimiz de çok çalışkan olduğumuz için, saygın bir adam konumuna yükselmişti." Hermann Kafka yalnızca bir girişimci olarak saygın bir adam değildir: 19. yüzyılın seksenli yıllarında Prag sinagoglarının yönetim kurulunda etkindir, 1895 yılında, Prag iş mahkemelerinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu adına bilirkişiliğe atanır (FKP, s. 104).

Nişanlılık döneminde yazdığı mektupların gösterdiği ve aile üyelerinin de hatırladıkları gibi, sevgi dolu bir adamdır, ancak aynı zamanda otoriter bir aile reisi, ataerkil bir kişidir de. Evdeki çalışanlardan Anna Pouzarová onu "(...) iri, heybetli, hoş görünümlü, katı bir bey" olarak betimler (EaFK, s. 66). Yalnızca katılık değil, çabuk köpüren bir mizaç da Hermann Kafka'nın ayırt edici bir özelliğidir ve bu neredeyse asabi yapısı, ancak ilerleyen yaşlarında yumuşamış gibi görünmektedir: Elli Hermann, 22 Nisan 1917'de Zürau'daki en küçük kardeşi Ottla'ya, "Mektubunu babama okuduk, şu sıralardaki halinin en iyi göstergesi, mektubu ona okumaya cesaret edebilmiş olmamızdır. Mektup hakkında tek bir kötü söz söylemedi,

ki bu da inanılmazdı. Sövgülerini tüketmiş, artık hiç sövmüyor. Çok uysal, fazlasıyla uysal," diye bildirir.

Franz Kafka'nın dostları ve tanıdıklarının ifadelerine göre Hermann Kafka, yardımsever bir adamdı; Nelly Engel, onun Birinci Dünya Savaşı sırasında, Yahudi mültecileri için cömertçe bağışta bulunduğu bir olayı hatırlar (EaFK, s. 114). En yakın arkadaşı onu, "tamamen kendi çabası sayesinde kurduğu" bir hayat süren, "güçlü, dış görünüşü bakımından da olağanüstü etkileyici (iri, geniş omuzlu)" bir adam olarak betimler ve Kafka'nın babasına tek taraflı olarak, "merhametsiz bir zorba ününü yakıştırmasını yanlış" bulur (EaFK, s. 114).

Hermann Kafka'nın kişiliğinin gelişiminde kalıcı etkide bulunmuş üç an saptamak mümkündür: Hermann Kafka'nın toplumsal yapı içinde bir yer bulma çabasına olumsuz bir izlenim bırakarak etkide bulunmuş olan, yoksul köy koşullarına ilişkin çocukluk ve gençlik deneyimleri; sahip olduğu değerler ve kurallar sistemine damgasını vurmuş olan askerlik deneyimleri ve –o dönem ve toplumsal zümre için tipik olan– ticari başarı ve bununla bağlantılı toplumsal yükselme istemi.

Hermann Kafka'nın oğlu Franz'la –bu zeminde– ilişkisi, başarılı bir işadamının biricik oğluna ve mirasçısına yönelik daha çok geleneksel beklentilerin de (belki de en çok bu beklentilerin) damgasını taşır. Bu yanıyla, kısa bir zaman zarfında kendi çevresinde belirleyici değişimler yaşamış, yeni oluşmakta olan bir Yahudi orta sınıfı içindeki ataerkil düzen açısından tipik (ve bu düzenin sonucu olan) bir baba oğul çatışmasına neredeyse bir örnek oluşturur. Kafka'nın arkadaşı Hugo Bergmann, Hermann Kafka'yı "kendi fiziksel gerçekliğine, yani işine iki ayağıyla birden sapasağlam basan, o yıllara özgü bir Yahudi işadamı" olarak betimler (EaFK, s. 18).

Hermann Kafka, 1849 tarihli eşitlik yasalarının (bazı alanlarda ancak kısa ömürlü olan) yeni özgürlükler tanıdığı –bunlar arasında Tuna Monarşisi'nin sınırları içinde istedikleri yere yerleşme izni de vardı– Bohemya kırsal Yahudiliğinin bir temsilcisi sayılabilir. O döneme dek köy cemaatleri içinde yaşamış olan Yahudiler şehirlere göç ettiler ve çok kısa bir süre içinde ekonomik ve toplumsal açıdan tırmanışa geçtiler, ne ki, bu yükseliş –benzer bir hızla– Yahudi gelenek ve göreneklerinin yitirilişiyle atbaşı yürüdü. Üstelik Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Yahudi olmayan burjuva toplumuna bu asimilasyonu, giderek büyüyen milli

çatışmaların çokuluslu devleti gerek siyasi gerek toplumsal açıdan sarstığı ve sosyal ve siyasal açıdan istikrar kaybına yol açtığı bir dönemde gerçekleşti. Göç eden taşra Yahudilerinin köklü altüst oluşlar yaşaması yalnızca bu toplumsal koşulların dayatması sonucunda olmadı, Yahudi toplumunun kendisi de –hareketlilik ve asimilasyon sonucunda– büyük değişimlere maruz kaldı, öyle ki, oğulların ilk kuşağı bile –diğer etkenlerin yanı sıra, akademik eğitim olanağıyla da– baş döndürücü gelişmeler temelinde babalarının kırsal deneyim dünyasından çok uzaklaştılar ve bir diyalog olanaksız gibi görünmeye başladı. Bir yandan, Kafka'nın Praglı yaşıtları açısından belirleyici olan, aşırı dinamik ve otoriter babalar kuşağına, diğer yandan da belirli bir köksüzleşme ve yabancılaşma deneyimine Franz Werfel'ın "Vater und Sohn" (Baba ve Oğul) başlıklı şiirinde değinilir:

Ve uçuşan kara paltosunun içinde Taşır yaşlı da tıpkı genç gibi Bir demir, nefret uyandıran. Söyledikleri sözler kopmuş Yaşların soğuk düşmanlığından Renksiz, tükenmiş.

Burada lirik bir üslupla konu edilen Yahudi dönüşüm kuşağının babalarıyla oğulları arasındaki bu çatışma, Christoph Stölzl tarafından Hermann Kafka ile oğlu arasındaki ilişkiye uyarlanmıştır ve Stölzl şu sonuca varır: "Hermann ile Franz Kafka arasındaki kopuş, iki Yahudi kuşağı arasındaki önlenemez yarılmadır; bu, her ikisinin de, babanın da, oğlun da, kendi kuşaklarına özgü özellikleri aşırıya vardıran tipler olmaları sonucu, azap verici boyutlara varır (KHbII, s. 532).

Babaya Mektup'un oluşumu ve işlevi

Kafka henüz Prag'dayken (yani 4 Kasım 1919'da Schelesen'e hareket etmeden önce) babasına ayrıntılı bir mektup yazmayı planlar ve bu niyeti hakkında kız kardeşi Ottla'ya bilgi verir (krşl. O, s. 75). Şimdilik yalnızca kafamda canlanan, diye belirttiği mektubu (O, s. 75), nihayet Schelesen'de, Julie Wohryzek'le, Hermann Kafka tarafından büyük bir kararlılıkla reddedilmiş olan ve gerçekleşmeyen evliliğin doğrudan etkisi altında yazar. Kendi ailesini kurma girişimi sonuçta farklı nedenlerden dolayı başarısızlığa uğramıştı, ancak babasını bir kez daha aşırı kudretli bir

karakter olarak gördüğü anlaşılan Kafka, onu da bu olaydan sorumlu tutar. Mektup –Brod'un hatırladığına göre– "gerçekten de babasına verilecekti" (FK, s. 22) ve "babasıyla arasındaki, utanç verici bir biçimde tıkanmış, acı verici ölçüde sertleşmiş ilişkilere bir açıklık getirmeye" (FK, s. 22 ve devamı) hizmet etmesi bekleniyordu. Elyazısıyla 104 sayfayı kapsayan mektubun son hali de Brod'un hatırladıklarını doğrular: Elyazısının büyük, özenli niteliği ve pek az düzeltme yapılmış olması, yazmanın alıcıya ulaştırılması gözetilerek tamamlanmış olduğuna işaret eder – bu arada, günümüze kalmamış olmakla birlikte, ayrıca notların ve öntaslakların olduğu da düşünülebilir. Ancak Kafka ne (yazmayı bitirmeden önce dile getirdiği gibi) mektubu Schelesen'den postayla gönderir ne de, Milena Jesenská'ya yazdığı bir mektuptan anlaşılabileceği gibi, babasına şahsen verir: *Eğer eski halimi bilmek istersen, sana (...) yaklaşık altı ay önce babama yazdığım, ama henüz vermediğim dev mektubu gönderirim* (M, s. 73). Babasına yazdığı mektubu okumak, kendisi de babasıyla çatışma içinde yaşayan arkadaşına Kafka'nın biyografik arka planı hakkında fikir verecek ve aynı zamanda aralarındaki "kader akrabalığı"nı gösterecektir.

Kafka 1920 Temmuzu'nda Meran'da geçirdiği uzunca bir istirahat izninin ardından Prag'a döndüğünde, Milena Jesenská'ya şu haberi verir: *Yarın Baba-mektubunu senin ev adresine göndereceğim, onu iyi sakla lütfen, belki günün birinde babama vermek isteyebilirim* (M, s. 85). Elyazmasına Milena Jesenská için eklenmiş bir notun gösterdiği gibi, kendisi de bu sırada mektubu bir kez daha okumuştur (krşl. KKANII Ek, s. 55 ve 59), ancak göndermeye karar veremez, çünkü hemen 9 Ağustos 1920'de Milena'ya şunları yazar: *Babama yazdığım (ayrıca kötü, gereksiz) mektubu bilmen iyi bir hazırlık olurdu* (M, s. 196). Ama mektubu sonraki haftalarda da vermez, ki Milena Jesenská –mektubun asıl alıcısı gibi– mektubu okuyamamıştır.

Daha geç bir zamanda Kafka mektubun bir kopyasını daktiloya çeker, ancak bu işi metni sona erdirmeden hemen önce yarım bırakır. Bu daktilo metni *Babaya Mektup*'un işlevi hakkında bazı sorular atar ortaya. Yüzeysel olarak bakıldığında, elyazısı metinden az sayıda da olsa, ilginç sapmalar saptanabilir: Mektubun yazıldığı yer olan "Schelesen" ibaresi eksiktir ve hitap "Sevgili baba" olarak değiştirilmiştir. Bu değişiklikler ve de bizzat daktilo kopyanın varlığı, Kafka'nın metne bu arada –belki de uzun bir zaman aralığıyla, elyazmasını Milena Jesenská'ya vermeden önce

gerçekleştirdiği yeni okumanın ardından– belirli bir alıcıya yönelik bir mektuptan daha farklı bir işlev yüklediğinin işaretleri olabilir. Bu varsayım, iki olguya dayandırılabilir – ve geliştirilebilir: Kafka'nın edebi metinlerinin daktilo kopyalarını hazırlama pratiğine ve gündelik bir olaydan doğan düzyazı metni *Grosser Lärm*'in (Büyük Gürültü) oluşum ve yayımlanış öyküsüyle yapılacak karşılaştırmaya.

Kafka'nın yalnızca kendisinin yayımlamayı öngördüğü edebi metinlerin daktilo kopyaları olduğu belgelenmiştir. Bu kopyaları ya bizzat kendisi hazırlıyor ya da bu iş için birini görevlendiriyordu. Bu daktilo metinler daha sonra Kafka tarafından yayınevlerine ve yayıncılara gönderiliyor ve –yayımlanmalarının kabul edilmesi durumunda– baskıya esas alınan metni oluşturuyordu. Bu bakımdan *Babaya Mektup*'un bir daktilo kopyasının bulunması, Kafka'nın bu metni –salt bir mektup işlevini aşan– edebi değer taşıyan ve konusu bakımından güncel bir metin olarak görmüş olduğu biçiminde yorumlanabilir. Kafka'nın, okuduğu belgelenmiş olan (ve ayrıca Felice Bauer'e söz ederken hafızasında kaldığı biçimiyle, "Bir Babanın Oğluna Mektubu" [F, s. 214] olarak adlandırdığı) "Brief eines Vaters unserer Zeit" (Bir Zamane Babasının Mektubu) başlıklı denemesinde Herbert Eulenberg'in ya da (Kafka'nın tanıdığı ve saygı duyduğu) Franz Werfel'ın yukarıda kısmen alıtılanan "Baba ve Oğul" başlıklı şiirinde ve "Nicht der Mörder, der Ermordete ist schuldig" (Katil Değil, Maktul Suçludur) başlığını taşıyan düzyazı metninde yaptıkları gibi, Kafka da *Babaya Mektup*'uyla, babalar kuşağının oğulları karşısında sarsılmaz gibi görünen otoritesinin yarattığı sorunu, bireysel otobiyografik bir baba oğul çatışmasını aşan bir biçimde dile getirir. Muhtemelen bu olgunun farkına varması Kafka'yı, metnin genel bir ilgi göreceği ve yayımlanmaya uygun olduğu düşüncesine vardırmıştır. Daktilo metnin hazırlanması bu durumda kamuoyuna açılma yönündeki ilk adım olmalıydı – ancak Kafka'nın ölümüne dek bunu başka adımların izlemediği anlaşılmaktadır.

Düzyazı metni "Büyük Gürültü"nün oluşum ve yayımlanış öyküsü için de benzer şeyler söylenebilir. Kafka bu metni, günlük defterlerinin üçüncüsünde, ebeveyninin evindeki gürültü ortamına yönelik dolaysız bir şikâyet olarak not eder; daha sonra –edebi niteliğinden emin olduğu zaman– Willy Haas tarafından çıkarılan dergi *Herderblätter*'de yayımlanması için Haas'a teslim eder ve metne iliştirdiği mektubuna şu notu düşer: *Belki o yakınlığı gösterir ve ailemi kamuoyu önünde terbiye etmek için yazdığım,*

ilişikteki küçük parçayı kabul edersiniz. Eğer siz uygun görürseniz, gelecekte de böyle aile haberleriyle Herderblätter'e katkıda bulunmaya hazırım (*Neue Rundschau*, 102 [1991], H. 2, s. 171). Böylelikle başlangıçta günlüğüne düştüğü kişisel bir not, edebi bir metne dönüştü ve sonunda Kafka tarafından yayına verildi.

Kafka'nın, Milena'ya karşı *fazlasıyla hedefine yönelik olarak kurgulanmış* diye betimlediği (M, s. 75) ve bu *avukat mektubundaki, avukatlara özgü hilelere* dikkat çektiği (M, s. 85) *Babaya Mektup* için de, yine böyle bir imkân görmüş olduğu düşünülebilir.

ROGER HERMES[5]

5. Wuppertal Üniversitesi Kafka Araştırmaları Merkezi'nde uzman araştırmacı. (Y.N.)

Notlar

Sayfa 15 *Schelesen*] Kafka, Elbe kıyısında, Prag'ın yaklaşık 60 kilometre kuzeyinde bulunan bir yerleşim olan Schelesen'e 4 Kasım'da gelmişti; burada 20 Kasım'a kadar kaldı. Bir yıl önce de, 30 Kasım'dan 23 Aralık'a kadar istirahat amacıyla orada bulunmuştu ve ayrıca, 22 Ocak 1919 tarihinde de Schelesen'e gitmiş ve Pansiyon Stüdl'de mart sonuna kadar kalmıştı.

senden korktuğumu] Bundan yıllar önce Kafka, nişanlısı Felice Bauer'e bu *korkuyu* itiraf etmişti: *Babama hayran olduğumu, sana daha önce söylemiş miydim? Doğalarımız gereği, onun bana, benim de ona düşman olduğumuzu biliyorsun, ama bunun dışında kişiliğine beslediğim hayranlık da, belki ondan duyduğum korku kadar büyüktür* (F, s. 452).

...feda ettin] Kafka Felice Bauer'e, babasının hayatını ve geç dönemde ortaya çıkan varoluşsal kaygılarını, *Ancak şu var ki, babam hayatı boyunca ağır çalıştı ve bir hiçten kısmen bir şey yarattı. Ama bu ilerleme yıllardan beri, kızlarının birer yetişkin olmasından beri durdu ve şimdi kızlarının evlenmesiyle, kesintisiz süren, dehşet verici bir gerilemeye dönüştü. Babamın duygularına bakılırsa, damatları ve ben hariç, çocukları durmadan gırtlağına sarılıyorlar,* diye anlatır (F, s. 454).

istediğimi öğrenmek konusunda sınırsız özgürlüğe sahip oldum] Kafka önce, Fleichmarkt'taki "Deutsche Volks- und Bürgerschule"ye (Alman Halk ve Vatandaş Okulu) gitmişti; okul arkadaşlarının hatırladığı kadarıyla, ilkokuldaki

başarıları ortalamanın üstündeydi. Lise bitirme sınavlarına kadar “Staats-Gymnasium mit deutscher Unterrichtssprache in Prag-Altstadt”a (Prag Eskişehri Alman Dili Devlet Lisesi) devam etti. 1901/1902 kış sömestrinde Prager Karls-Universität’te (Prag Karl Üniversitesi) önce kimya öğrenimine başladı, iki hafta sonra Hukuk Fakültesi’ne geçti, ancak ikinci sömestr boyunca yalnızca Edebiyat Fakültesi’ndeki derslere (Alman dili, sanat tarihi ve psikoloji derslerine) girdi ve 1902/1903 kış sömestrinde Münih’te Alman Dili ve Edebiyatı öğrenimini sürdürmeyi planladı, ama sonunda yine Prag’da hukuk öğreniminde karar kıldı ve 18 Haziran 1906’da Hukuk Doktoru derecesiyle mezun oldu.
açlık kaygısı] Babasının bu belirleyici deneyimi –ve bunun çocukların eğitimi üzerindeki etkisi– hakkında, Kafka kız kardeşi Ottla’ya şunları yazar: *Suçlamalarında gerçekten haklı olduğu tek nokta, bizim kolay bir hayat sürmemizdir (onun başarısı veya hatası sonucu olması önemli değil); o, açlık, parasal kaygılar ve belki bir de hastalık dışında bir sınav tanımıyor, kuşkusuz güçlü olan biz ilk kuşağın bu sınavları henüz vermediğini görüyor ve buradan, bize her türlü özgür ifadeyi yasaklama hakkını çıkarıyor kendine* (O, s. 50).

16

çılgın arkadaşlara, aşırı fikirlere] Kafka, ebeveyninin evindeki hayatına ilişkin olarak Felice Bauer’e şunları yazar: *Burada evde, ailemin arasındayken bile, beni aydınlık salondan çok, karanlık odama iten bir haldeyim* (...) (F, s. 297) – Kafka’nın arkadaşları Max Brod ve Jizchak Löwy’ ye karşı babasının tavrıyla ilgili olarak günlüğünde şunlar yazılıdır: *Unutmadan, babam beni yine kötü bir oğul olmakla suçlayacak olursa diye yazıyorum; birkaç akrabamızın önünde, belki yalnızca beni ezmek, belki de sözümona kurtarmak için Max’ı* “meschuggenen ritoch” *diye niteledi ve dün de Löwy benim odamdayken, omuz silkerek ve ağzını çarpıtarak, eve alınan yabancı insanlardan söz etti; yabancı*

insanların nesi ilginç olabilirmiş, neden böyle işe yaramaz ilişkiler kurulurmuş, vs. (...) (TT1, s. 167 ve devamı).
Franzensbad'da seni hiç ziyaret etmedim] Kafka'nın ebeveyni yaz tatillerini genellikle Batı Bohemya'nın en küçük kaplıcası olan Franzensbad'da geçirirdi.
aile mefhumuna hiç sahip olmadım] Kafka'nın özellikle Felice Bauer'e yazdığı mektuplardaki ifadeleri, aile içindeki konumunu nasıl gördüğü hakkında fikir verir: Kendini aileden *tamamen geri çekmiş* olmadığını söyler (F, s. 87) ve şu saptamayı yapar: *Aile içindeki birliği aslında yalnızca ben bozuyorum ve bu, yıllar ilerledikçe giderek daha da kötü oluyor, çoğu zaman ne yapacağımı bilmiyorum ve ebeveynimin ve herkesin yanında çok derin bir suçluluk duyuyorum* (F, s. 219). Kızı Felice'yle evlenmek için iznini almak üzere Carl Bauer'e yazdığı mektupta, şöyle der: *Aile içinde, en sevgi dolu insanlar arasında, bir yabancıdan da daha yabancı gibi yaşıyorum. Son yıllarda annemle günde ortalama yirmi kelime konuşmadım, babamla hiçbir zaman selamlaşmadan öteye geçmedim. Evli kız kardeşlerimle ve eniştelerimle, kendilerine kızmadıkça, hiç konuşmuyorum. Aileyle hayatı paylaşmak konusunda her türlü duygudan yoksunum* (F, s. 457). Ayrıca krşl. F, s. 249; F, s. 429; F, s. 467; F, s. 731.
işle (...) ilgilenmedim] Kafka'nın günlüğü ve mektupları, bu ifadenin tersine, ebeveyninin işiyle bağlantılı sorunlarla sıkça ilgilendiğini gösterir; örneğin günlüğüne düştüğü notta, *tüm personel* istifa ettiğinde, muhasebeciyi kalması için ikna etmeyi denediğini (krşl. TT1, s. 67 ve devamı) ve bir başka durumda, çalışanlardan birini, *bizim yanımızda yalnızca çırak olduğunu, dolayısıyla sigortalı olması gerekmediğini ve babamın sigortası için büyük bir yekûn tutan farkı ödeme yükümlülüğü taşımadığını belirten bir açıklamayı imzalaması için* ikna etmeye çalıştığını belirtir (TT1, s. 211). Bunun dışında ebeveyni Franzensbad' da tatil yaparken, Kafka'nın dükkânı açtığı ve kapadığı da belgelenmiştir (krşl. F, s. 395).

fabrikayı (...) sardım] Kafka, babasının da mali katkısıyla, 1911'de eniştesi Karl Hermann'la birlikte Prag Asbest İşletmeleri Hermann & Co.'yu kurmuştu. Yine aynı yılın aralık ayında günlüğüne şunları not eder: *Babam, fabrikayla ilgilenmediğim için beni suçluyor. Ona kâr beklediğim için ortak olduğumu, ama büroda olduğum sürece orada çalışamayacağımı anlattım* (TT1, s. 227). Sonraki yıllarda bu girişimin ekonomik açıdan bir başarısızlık olduğu giderek belirginleşir ve Hermann Kafka –yanı sıra bütün aile– Kafka'ya ilgisizliğinden ötürü sık sık çıkışır: *Dün babamın fabrika yüzünden suçlamaları: "Beni bu işe sen soktun." Sonra eve gittim ve babamın söylediği kadar olmasa da, kesinlikle suçlu olduğumun bilinciyle, 3 saat sükûnet içinde yazı yazdım* (TT3, s. 65). Ayrıca Kafka, asbest fabrikasıyla bağlantılı yükümlülüklerini edebi yaratımına yönelik ek bir engel gibi hissediyordu ve hatta bir keresinde *eski ithamlar* karşısında –(...) *herkes fabrikanın kurulmasında asıl suçun bende olduğu görüşünde*–, intiharı bile düşünmüştü (BKB, s. 116). Max Brod'un ve annesinin araya girmesiyle, Kafka'yı öncelikle fabrikadaki ek görevlerden kurtaran bir çözüm bulundu. Ekonomik zorluklar ve personel sorunları, Birinci Dünya Savaşı yıllarında daha da artarak hem Karl Hermann hem de bu arada girişime ortak olan kardeşi Paul'ü etkiledi. Nihayet 1918'in Temmuz ayında firma tasfiye edildi.
Ottla'nın dik başlılığını destekledim] Kafka'nın en küçük kız kardeşi Ottla'yla arasında özellikle yakın ve güvene dayalı bir ilişki vardı (aşağıya bkz.). Ottla'yla birlikte, başka yazarların yanı sıra Platon ve Schopenhauer gibi yazarları okuyor ve Ottla'nın ziraat eğitimi görme planını, babasının itirazına rağmen destekliyordu (aşağıya bkz.). Babasının görüşüne göre Kafka, davranışıyla bu *anormalliği desteklemiş ya da buna neden olmuştu* (O, s. 49).
bir tiyatro bileti bile getirmiyorum] Anlaşıldığı kadarıyla Kafka, babasının tiyatroya gitmekten hoşlanmadığını düşünüyordu. Aile Kafka'nın nişanı vesilesiyle Berlin'e seyahat etmek istediğinde, Kafka nişanlısına şöyle yazar:

Buna karşılık annemle Ottla tiyatroya gidebilirler herhalde. Hem de en iyisi cumartesinden önce, babam gelmeden önce, çünkü tiyatro onun için bir zevk değil. Kendini zorlayarak gidecektir (F, s. 590).
belki son evlilik niyetim dışında] Kafka'nın Julie Wohryzek'le planlanan evliliği hakkında giriş bölümüne ve aşağıya bkz.
yabancılaşmamız (...) benim de inanıyor olmam] Julie Kafka, Felice Bauer'e babayla oğul arasındaki ilişki hakkında şunları yazar: "Franz karakter bakımından gerçekten de nadir bir insan, babasını idare etmeyi bilmiyor ve bu yüzden baba ile oğul arasında olması gereken şefkatli ilişki yok aralarında."

17 *senin etkin (...) söylemiyorum tabii ki*] Kafka günlüğünde, ebeveyninin yanı sıra eğitimine olumsuz etkide bulunmuş *bir sürü insan* sıralar: *bazı akrabalar, eve gelen bazı ziyaretçiler, değişik yazarlar, belirli bir aşçı kadın*, (...) *bir yığın öğretmen* (...) (TT1, s. 17 ve devamı).
Robert Kafka veya Karl Hermann değil] Hermann Kafka'nın kardeşi Filip'in oğlu Robert Kafka, Prag'da başarılı bir avukattı. Kafka onu Dora Diamant'a, "güzel, vahşi bir hayvanın gücüne sahip (...) harika bir insan (...)" olarak tarif eder (FK, s. 180). Karl Hermann, kendine çok güvenen ve iş konularında cesur bir adam olarak tanınıyordu. Her ikisi de Hermann Kafka tarafından çok beğenilirdi.
Ancak (...) benim için] Kafka, 27 Ağustos 1916'da günlüğüne şunları yazar: *Sorumluluk duygusu denilen ve böylesine saygıya değer görülen şey, son kertede memur ruhu, çocuksuluk, babam tarafından kırılmış irade* (TT3, s. 136 ve devamı). Kafka, Felice Bauer'e de, *babam bir yandan, annem diğer yandan yine kaçınılmaz bir biçimde irademi neredeyse kırıyorlardı,* diye yazar (F, s. 730).
özellikle de (...) çok sonra geldikleri] "En büyük oğlumuz Franz narin, ama sağlıklı bir çocuktu," diye yazar Julie Kafka; 1885'te Georg doğar, annesinin ifadesine göre, "güzel, güçlü bir çocuk"tur; bir yıl sonra kızamık hastalığından ölür.

Heinrich Kafka 1887'de doğar; henüz birkaç aylıkken menenjitten ölür. Gabriele (Elli) 1889'da, Valerie (Valli) 1890'da ve Ottilie (Ottla) 1892'de doğarlar. Kafka çocukluğu hakkında şunları yazar: *Ben altı kardeşin en büyüğüyüm, benden biraz daha küçük olan iki erkek kardeşim, doktorların hataları sonucu, henüz küçük birer çocukken öldüler, ardından sakin bir süre geçti, ben tek çocuktum, ta ki, 4-5 yıl sonra, üç kız kardeşim 1 ve 2 yıllık aralarla ortaya çıkana kadar. Yani çok uzun süre yalnız yaşadım ve ebelerle, yaşlı çocuk bakıcılarıyla, sivri dilli aşçı kadınlarla, kederli dadılarla boğuştum, çünkü annemle babam daima dükkânda olurlardı* (F, s. 193).
bir parça Kafka tarzı geri plana sahip bir Löwy] Kafka, zaman zaman babasının ve annesinin ailelerini ayıran özelliklere değinir. Günlüğünde anne tarafından atalarının, eğitimli erkekler oldukları söylenir (krşl. TT1, s. 247 ve devamı). Julie Löwy de bunun altını çizer: "Büyükbabam, annemin babası (...), Yahudi eğitimi görmüş bir adamdı. Sofu bir Yahudi ve tanınan bir Tevrat bilginiydi. Podebrad'da iyi iş yapan bir manifaturacı dükkânı vardı, ama işini çok ihmal ediyordu, çünkü Tevrat'la ilgilenmeyi yeğliyordu. (...) Büyükbabam çok saygı gören bir adamdı (...). Büyükbabamın (...) iki erkek kardeşi daha vardı. Biri çok sofuydu." (FKP, 45 ve devamı). Kocasının ailesi görece daha yoksul koşullardan geliyordu: "Merhum değerli kocam Strakonitz'teki Wossek'ten geliyordu. Babası iri, güçlü bir adamdı. Kasaptı, ama uzun yaşamadı. (...) Kocam on dört yaşında bir oğlan çocuğuyken evden gönderilmiş ve kendi geçimini kendi sağlamak zorunda kalmıştı." (FKP, s. 44).

18 *Philipp, Ludwig, Heinrich amcalar*] Hermann Kafka' nın, mektubun yazıldığı sırada ölmüş olan erkek kardeşleri: Filip (1847-1914), Ludwig (1857-1911) ve Heinrich (1850-1886).
canını sıkmaya (...) önce daha neşeliydin] Kafka, Hermann Kafka'nın aile meselelerinden duyduğu kaygılarla ilgili, aile

içinde geçen bir olayı kaydetmiştir: *Bugün aile içinde boğucu bir akşam. Kız kardeşim yeniden hamile kaldığı için ağlıyor, eniştemin fabrika için paraya ihtiyacı var, babam, kız kardeşim yüzünden, işyeri ve kalbi yüzünden sinirli, ikinci kız kardeşim mutsuz, annem her şeyden mutsuz ve ben yazıp duruyorum* (TT2, s. 70).

torunların ve damadın verirken] Mektubun yazıldığı sırada, Hermann Kafka'nın doğmuş olan torunları: Felix (*1911) ve Gerti Hermann (*1912), Marianne (*1913) ve Lotte Pollak (*1914). Damatla kastedilen muhtemelen Karl Hermann olmalıdır; burada Kafka' nın kız kardeşi Valli'nin kocası, Josef Pollak anılmıyor. Kafka, Felice Bauer'e yazdığı bir mektupta, babasının bu evlilikten *maddi bakımdan (haklı olarak) hoşnut olmadığını* belirtir (F, s. 453). Hermann Kafka'nın torunu Felix'le kurduğu sevgi dolu ilişki hakkında Kafka, Felice Bauer'e şunları yazar: *Şimdi yemekten kalkıldı, biraz önce küçük Felix bakıcı kadının kucağında benim odamdan geçirilerek yatak odasına taşındı, onun arkasından babam gidiyor, babamın arkasında eniştem, onun da arkasında kız kardeşim. Şimdi annemin yatağına yatırıldı ve babam, benim odamdan, yatak odasının kapısının dibinde, Felix belki bir kere daha ona seslenir diye kulak kabartıyor, çünkü onu herkesten çok seviyor. Gerçekten de bir daha "Ce-Ce" diye bağırıyor Felix, ki büyükbaba anlamına geliyor bu ve bu kez babam sevinçten titreyerek kapıyı birkaç sefer daha açıyor, başını birkaç kere daha hızla yatak odasına uzatıyor ve böylece çocuktan birkaç Ce-Ce-çağrısı daha alıyor* (F, s. 330).

19 *tamamen işine bağlanman*] Julie Kafka da dükkândа çalıştığı için, giysi toptancılığı işi 1918 yılında satılana kadar aile yaşantısını belirlemişti.

sahanlığa] Burada sahanlık olarak çevrilen kelime, özgün metinde *Pawlatsche*'dir. Binanın çevresini dolaşan balkon için kullanılan bu kelime, Çekçedeki *pavla* kelimesinden

Avusturya Almancasına geçmiştir. (Kökeni muhtemelen İtalyanca *parvola loggia* olmalıdır.)

20 *örneğin evlenme niyetimle*] Kafka burada Julie Wohryzek'le gerçekleşmeyen evliliğe gönderme yapıyor. Hermann Kafka bu evliliğe karşıydı, ailesinin adına leke sürülmesinden korkuyordu.
örneğin Pepa beni azarladığı için] Josef Pollak, diğer adıyla Pepa. Kafka, kız kardeşi Ottla'ya yazdığı bir mektupta, babasının oğlunu korumaya yönelik benzer bir davranışına değinir: *Babamın hakaretleriyle yerin dibine batırmadığı (...) yakın veya çok yakın tek bir akraba kalmadı neredeyse. (...) Buna karşılık, Rudl bu hakareti önemsemeyeceğini söyledi, babam kendi oğluna bile söylüyormuş bu "serseri" lafını. O zaman babam köpürdü. Rudl'ın üzerine yürüdü, kolları havada, kıpkırmızı. R. dışarı çıkmak zorunda kaldı, eşikte biraz durmak istedi, ama bu sefer de annem onu dışarı itiverdi. Dostça vedalaşma böyle sona erdi* (O, s. 33).

21 *fark bugün de pek değişmedi*] Dora Diamant'la bir konuşmasında, Kafka babasıyla birlikte bir havuza gidişlerini anlatır: "Devasa bir adam, küçük, ürkek bir kemik torbasını elinden tutmuş; örneğin küçücük kabinin içinde, karanlıkta nasıl soyunduğumuzu, utandığım için beni nasıl tutup dışarı çektiğini kafanda tam olarak canlandırmalısın (...)." (FK, s. 180). Kafka, 1911'de günlüğüne, o yaz sıklıkla gittiği Moldau kıyısındaki nehir plajlarında *bedeninden utanmayı bıraktığını* yazar (TT1, s. 32).
kendi gücünle bu kadar yukarılara çıkabilmiştin] bkz. Giriş.
meschugge*'ydi*] Yiddiş dilinde deli.

23 *Löwy gibi masum (...) yoksun olmakla suçladığında*] Kafka, Yiddiş dilinde tiyatro yapan oyuncu Jizchak Löwy'yle 1911/1912 kışında, Löwy bir turne sırasında, bir tiyatro kumpanyasıyla birlikte Prag'da bulunurken tanışmıştı.

Löwy'nin Doğu Yahudiliğine hayran kalan Kafka, kısa süre içinde –babasının hoşnutsuzluğuna rağmen– bu parasız oyuncuyla dostluk kurmuştu. Kafka, burada değinilen olayı günlüğüne de geçirmiştir: *Löwy hakkında babam: Köpeklerle yatağa giren, kenelerle uyanır* (TT1, s. 174).

26 *konuşmak (...) imkânsızdır*] Kafka, bu karakter özelliğinden Felice Bauer'e de söz eder ve babasıyla yaptığı ve *onun sinirli sözleriyle ve benim bu sinirliliği saptamamla başlayan, diye belirttiği* bir konuşmayı örnek olarak verir (F, s. 452).

30 *ne yarar umabilirdin*] Ebeveyninin işi kötüye gittiğinde, Kafka, babasına *işle ilgili kaygılarında* destek olmayı dener: *İşteki sıkıntının en çok üç ay daha sürebileceğini söylüyorum, sonra her şey düzelecektir. İç geçirerek ve başını sallayarak aşağı yukarı yürüyor. Kaygılarının bizim tarafımızdan paylaşılması, hatta hafifletilmesi bile onun açısından bakıldığında imkânsız, ama bizim açımızdan da öyle, en iyi niyetli yaklaşımımızda bile, onun ailesine bakmak zorunda olduğuna dair alabildiğine hüzünlü bir inanç gizli* (TT1, s. 34 ve devamı).

31 *yanımıza, yazlığa geldiğinde*] Kafka ailesi, o dönemdeki alışkanlıklara uygun olarak, Prag yakınlarında, örneğin Prag'ın 10 kilometre doğusundaki Radeschowitz gibi yazlık yerleşimlerden birinde, sıklıkla bir yazlık daire kiralardı; baba da, çalışmadığı pazar günlerinde ailesinin yanına giderdi.
bana, Ottla'nın odasına geldiğinde] Nisan ayı sonunda Zürau'dan döndüğünden beri, Kafka eskiden kız kardeşine ait olan odada kalıyordu.

33-34 *Eskiden beri (...) çocuk anlar mı bunu?*] Hermann Kafka'nın bu suçlamalarını ve oğlunun –babasının görüşüne göre– çok daha şanslı çocukluğuna yaptığı göndermeyi Kafka, 26 Aralık 1911 tarihi altında günlüğüne de geçirir: *Babamın şimdiki*

çocukların ve özellikle de kendi çocuklarının şanslı durumuna bitmez tükenmez imalarda bulunarak kendi gençliğinde çektiği sıkıntıları anlatmasını dinlemek rahatsız edici. Kışlık kıyafetlerinin yetersizliği yüzünden bacaklarında yıllarca cılk yaralar olduğunu, sıklıkla açlık çektiğini, daha 10 yaşındayken, küçük bir arabayı iterek kışları bile köyleri dolaştığını kimse inkâr etmiyor – ancak, onun anlamak istemediği, bu gerçek olguları, benim tüm bu sıkıntıları çekmediğim gerçeğiyle karşılaştırmak, kesinlikle benim ondan daha mutlu yaşamış olduğum, bacağındaki yaralar yüzünden tepeden bakma hakkına sahip olduğu, ta en başından beri, onun sıkıntılarını değerlendirmekten aciz olduğumu kabul ve iddia edebileceği ve nihayet tam da bu sıkıntıları çekmediğim için ona sınırsız bir minnet duymak zorunda olduğum sonucunu vermez. Durmadan gençliğini ve kendi ebeveynini anlatsa, zevkle dinlerdim, ama tüm bunları şu böbürlenme ve iğneleme tonunda dinlemek azap verici. Durmadan ellerini çırpıp duruyor: Bugün kim bilir ki bunu! Çocuklar ne biliyorlar! Bunları kimse çekmedi! Bugün bir çocuk anlar mı bunu! (TT1, s. 251).

34 *Ottla'nın Zürau serüveni*] 1917 yılının Nisan ayı ortasında Ottla Kafka, babasının muhalefetine rağmen, eniştesi Karl Hermann'ın mülkiyetinde olan küçük bir tarım işletmesini yönetmek üzere, Kuzey Bohemya'daki Zürau'ya (Çekçe: Sirem) taşındı. Bu girişimi, ağabeyi ve ablası Elli tarafından da desteklendi. 1918 Ekimi'nde eniştesinin kardeşlerinden biri savaştan dönerek küçük çiftliğin işletmesini üzerine aldığında Zürau'dan ayrıldı.

34-35 *ebeveynine (...) saygı göstermedi*] Hermann Kafka, Ottla Kafka'nın Zürau'da kalmasını *zavallı ebeveyni terk etmek* olarak değerlendiriyordu (O, s. 49).

35 *Zürau'da olduğundan ...*] Ottla Kafka, 1917 Nisanı'nda Zürau'ya taşınmadan önce, yaklaşık 1909 yılından itibaren ebeveyninin işyerinde çalışmıştı. Kafka onun buradaki çalışması hakkında Felice Bauer'e şu bilgiyi verir: *Ama Ottla bizim dükkânda çalışıyor zaten; sabah 07.15'te daha dükkân açılırken orda oluyor (babam ancak 08.30'da gider) ve öğlenleri de orda kalıyor, yemeği dükkâna götürülüyor, ancak akşamüzeri 4'te ya da 5'te eve geliyor ve eğer yoğun dönemse, dükkân kapanıncaya kadar da kalıyor* (F, s. 287).
Önce (...) sokak üzerinde bir dükkân] 1882'den 1906'ya kadar, Hermann Kafka, giysi ticaretini perakendeci dükkânında sürdürdü, 1906 Mayısı'ndan itibaren toptancılığa geçti.

36 *çalışanlara karşı davranışın*] Hermann Kafka ve çalışanları arasındaki zor ilişki hakkında fikir veren bir olayı, Franz Kafka, 16 Ekim 1911 tarihi altında günlüğüne aktarır: *Tüm personel babama istifasını verdi. Güzel sözlerle, içtenlikle, hastalığının, heybetinin ve eski gücünün, deneyiminin, zekâsının yardımıyla, genel ve özel konuşmalar yaparak hemen hepsini geri döndürüyor* (TT1, s. 67). Hermann Kafka'nın işyerinde çalışan Irma Kafka da, kuzini Ottla'ya amcası ve işvereniyle arasındaki zor ilişki hakkında bilgi verir: "Bu akşam baban geliyor ve ben yine enerjik olmak ve her şeyi sineye çekmemek niyetindeyim. (...)"
Assicurazioni (...) kaldıramayışımla] Kafka, 1 Ekim 1907' de üniversiteyi bitirdikten sonra, amcası Alfred Löwy'nin aracılığıyla, özel bir İtalyan sigorta şirketi olan "Assicurazioni Generali"nin Prag şubesinde stajyer olarak işe girmişti, *80 K'lik, azıcık bir maaş ve sonsuz gibi gelen 8-9 saatlik mesaiyle* (Br, s. 48). O dönemde Prag'daki büronun müdürü, edebiyata karşı duydukları ortak ilginin de yardımıyla, Franz Kafka'nın dostça bir ilişki kurduğu Ernst Eisner'di. Uzun çalışma saatleri, Kafka'nın çok geçmeden başka bir iş aramaya başlamasına neden oldu, *büroda geçen*

zamanı bölmek mümkün olmuyor, son yarım saat içinde bile 8 saatin baskısını ilk saatte olduğu gibi hissediyor insan (Br, s. 49). 30 Temmuz 1908'de "İşçi Kaza Sigortası Kurumu"na stajyer eleman olarak girme imkânı doğduğunda, Assicurazioni'ye asabiyetini belgeleyen bir doktor raporuyla birlikte istifasını sundu.

38 *Ottla'nın (...) hizmetçi kızlarla*] Kafka, Ottla Kafka'yla çalışanlar arasındaki yakın ilişkiye, Milena Jesenská'ya yazdığı bir mektupta da değinir: (...) *yandaki mutfakta kız kardeşim aşçı kadınla sohbet ediyor* (...)*, çünkü bu kız –bize birkaç gündür geliyor– 19 yaşında, dev gibi güçlü bu kız, dünyadaki en mutsuz insan olduğunu iddia ediyor, hiçbir nedeni yok, yalnızca mutsuz, çünkü mutsuz ve kız kardeşimin tesellisine ihtiyacı var; ayrıca Ottla, babamın dediği gibi, "hizmetçi kızlarla oturmayı her şeye yeğler."* (M, s. 315 ve devamı).

39 *zor olan Ottla vakasında*] Julie Kafka, kocasıyla birlikte, kızını Zürau çiftliğindeki "aşırı ağır" çalışmadan, ziraat eğitimi görme ve Hıristiyan bir Çek'le evlenme planlarından vazgeçirmeye çalışmıştı.
ne kadar yıpratıcı ve tüketici olduğu] Julie Kafka yalnızca ev işlerini yürütmüyor, aynı zamanda giysi ticareti işinde de çalışıyordu. Kafka günlüğüne şu notu düşer: *Annem bütün gün çalışıyor, ortamına göre neşeli veya hüzünlü, kendi halini hiç konu etmeden* (...) (TT1, s. 81).
en mutlu olan Valli'ydi] Kafka, Felice Bauer'e kız kardeşi Valli'nin düğününden sonra, *Babam* (...) *tam uykuya dalarken ansızın* (...) *şöyle dedi: "Biri bana, dün Valli'nin gelinlik peçesiyle bir düşes gibi göründüğünü söyledi." Ama bunu Çekçe söyledi ve* "knezna" *kelimesinin içerdiği sevgi, hayranlık ve şefkatten, "düşes"te eser bile yoktur, çünkü bu kelime tümüyle görkem ve büyüklüğe yöneliktir,* diye yazar (F, s. 249).

40 *açgözlülük*] Kafka, nişanlısına, *Para konusunda doğru ölçüye sahip değilim (her ne kadar babamdan küçük şeylere yönelik bir açgözlülük aldımsa da, mülk edinme hırsını almadım ne yazık ki)*, sözleriyle tarif eder kendisini (F, s. 454). Buna karşılık Julie Kafka, Felice Bauer'in annesine, oğlu hakkında, "Düşünebileceğin en mükemmel insan. Parasını yoksul meslektaşlarıyla paylaşır, çünkü kendi ihtiyaçları için fazla para gerekmez," diye yazar (F, s. 612).

yalnızca (...) tuttuğum] Kafka, *Yahudilerin güvensiz konumları* hakkında Milena Jesensá'ya, *yalnızca ellerinde ya da dişlerinin arasında tuttukları şeyin kendilerine ait olduğuna inandıklarını* yazar (M, s. 26).

Elli (...) çocuklarını (...) umut dolu] Kafka, Felice Bauer'e yazdığı bir mektupta kız kardeşi Elli'nin (...) *eskiden bezgin, asla tatmin olmayan, sinirden durmaksızın dili sürçen bir yaratık* olduğunu, *şimdiyse evliliğinde iki çocuğunun verdiği mutlulukla varlığını tam anlamıyla zenginleştirdiğini* söyler (...) (F, s. 243).

Felix'e duyduğun sevgi] Babasının ilk torunu Felix Hermann'ın doğumu karşısındaki olağanüstü sevincini, Kafka günlüğüne geçirmiştir: *Önceki gün annem gecenin saat birinde kız kardeşimden, oğlanın doğduğu haberiyle döndüğünde, babam geceliğiyle evin içinde dolaştı, bütün kapıları açtı, beni, hizmetçi kızı ve kız kardeşlerimi uyandırdı ve doğumu, sanki çocuk yalnızca doğmakla kalmamış da, şimdiden şerefli bir hayat sürmüş ve gömülmüş gibi bir tavırla haber verdi* (TT1, s. 224).

41 *siz ikiniz (...) daima zinde*] Kafka, Felice Bauer'e kız kardeşi Ottla ve onun baba tarafının aile üyeleriyle benzerliği hakkında şunları yazar: *Haklısın, dev gibi iri, güçlü devler barındıran babamın ailesinden geliyor işte* (F, s. 260 ve devamı).

Ben de etkiledim (...) herhalde] Kız kardeşi Ottla'nın bir mektubunu Felice Bauer'e okuduktan sonra, Kafka

günlüğüne şu notu düşer: *Sanki bunu benim maymunum yazmış gibi. Onu gerçekten de ezdim, hem de aldırışsızca, ihmalkârlığımdan ve beceriksizliğimden* (TT3, s. 69).

42 *bir müttefikimi kaybetmiş olurdum*] Kafka, Felice Bauer'e, en küçük kız kardeşi Ottla'nın *Prag'daki en iyi kız arkadaşı olduğunu* söyler (F, s. 87).

43 *Irma*] Irma Kafka (1889-1919), Kafka'nın kuzini, ebeveyninin ölümünden sonra Hermann Kafka'nın işyerinde çalıştı; 29 Mayıs 1919'da muhtemelen İspanyol gribinden öldü.
memur] Burada eleman anlamında kullanılıyor.

45 *anısıyla (...) daha uzun ömürlü olacağından* ...] Kafka'nın *Dava* adlı romanı, kahramanı Josef K.'nın idam edilmesi ve şu sözlerle biter: *"Bir köpek gibi!" dedi, utancı kendisinden daha uzun ömürlü olacak gibiydi.*

46 *Senden kurtuluşu (...) düşünülebilirdi*] Kafka, Grete Bloch'a, kendisinin *inançlı ve Siyonist olmayan (Siyonizmi hayretle karşılıyorum ve ondan tiksiniyorum) Yahudiliği yüzünden, önem taşıyan bütün büyük cemaatlerden dışlandığını (...)* söyler (F, s. 598).
sözgelimi (...) başsız kuklalar] Tevrat (Musa'nın beş kitabı) ayin sırasında kullanılmak üzere parşömen bir ruloya yazılmıştır; Tevrat okunurken, rulo bir uçtan açılır, diğer uca sarılır; zengin süslerle donatılmış parşömen rulolar sinagoglarda bulunan Tevrat dolaplarında saklanır. Bu ruloların biçimi ve süslemeleri uzaktan başı olmayan oyuncak bebekleri ya da kuklaları andırabilir.

47 *Barmizva*] Bar-Mizva (İbranice); 13 yaşını dolduran ve bu yaşta cemaate kabul edilen oğlan çocuğunu niteleyen kelime. Milena Jesenská'ya Kafka kendi Bar-Mizva töreniyle ilgili

olarak şunları yazar: (...) *Yahudilikte de bir tür* confirmation [Protestanlık'ta cemaate kabul töreni] *var* (...). *13. yaş günü özel bir törendir, mabette ezberlenmesi zor bir duayı, yukarıdaki sunaktan okumam, sonra da evde küçük (yine ezberlenmiş) bir konuşma yapmam gerekiyordu. Bir sürü hediye de almıştım* (M, s. 207).
Ruhları Anma Töreni] İbranicesi, Haskara ("Hatırlamak"); ölmüşleri anmak üzere sinagogda gerçekleştirilen tören.
Zedarim akşamı] Zedarim: Birinci ve ikinci Passah[6] akşamlarında aile içinde gerçekleştirilen kutlamanın adı. Bu kutlamalar, geleneksel yemeklerin (ve bir Mazza parçasının, yemekten sonra yenmek üzere, aile reisinin iskemlesi altına saklanmasının) yanı sıra, aile reisi tarafından Passah'la ilgili bir halk destanının okunmasından oluşur.
Küçük gettovari (...) orduda biraz daha ...] Hermann Kafka bir Güney Bohemya köyü olan Wossek'te (Çekçe: Osek) büyümüştü; bu köydeki Yahudi Sokağı'nda tahminen 100 kadar insan yaşıyordu, ki bu da toplam köy nüfusunun dörtte birini oluşturuyordu (krşl. FKP, s. 30). Hermann Kafka'nın askerliği ve daha sonraki hayatı için bkz. Giriş bölümü.

48 *şehirlere göçen ... benzer bir durum ...*] Kafka, günlüğüne –yeğeni Felix'in sünneti nedeniyle– geleneksel Yahudi ayinlerinin unutulmasına ilişkin benzer bir düşünceyi not eder: *Bugün* mohel*'in*[7] *yanındakilerin yemekten sonra dua ettiğini duyduğumda ve orada bulunanlar, iki büyükbabanın dışında, bütün o zamanı okunan dualardan hiçbir şey anlamadan düşler ya da can sıkıntısı içinde geçirirlerken, açıkça öngörülemeyen bir geçiş döneminin eşiğindeki Batı Avrupa Yahudiliği gözümün önüne geldi; doğrudan etkilenenlerin kaygı duymadıkları, tersine tam da geçiş dönemi insanları olarak üzerlerine düşeni yerine getirdikleri Batı Avrupa Yahudileri* (TT1, s. 242).

49 *Franklin'in gençlik anıları*] Benjamin Franklin'in (JUDr. Vladimír Dedek tarafından) Çekçeye çevrilen otobiyografisi *Vlastní životopis.* Prag [1916].
vejetaryenlik] *Kafka, kendi vejetaryenliği* –ve babasının buna tepkisi– hakkında Felice Bauer'e şunları yazar: *Sayesinde midemi sağalttığım yaşam tarzım onlara delice ve katlanılmaz geliyor. Babam buna alışıncaya kadar, ben akşam yemeğimi yerken, gazeteyi aylarca yüzünün önüne kaldırdı* (F, s. 79).
Yahudilik meseleleriyle (...) ilgilendiğimi] Kafka, Doğu Yahudiliği ile ilişki, özellikle de 1911/1912 kışında Prag'da Yiddiş dilinde oyunlar sergileyen bir tiyatro kumpanyasının (yukarıya bkz.) temsillerine gitmesi sonucunda, Yahudiliğin kökleri ve gelenekleriyle daha yoğun bir biçimde ilgilenmeye başladı; bu arada von Meyer Isses Pinè'nin *Histoire de la Littérature Judéo-Allemande*'ı (Paris 1911) ve Jakob Fromer'in *Der Organismus des Judentums*'u (Charlottenburg 1909) gibi kitapları da okudu. 1917 Mayısı'nda Moses Rath'ın *Lehrbuch der hebräischen Sprache für Schul- und Selbstunterricht'*i yardımıyla kapsamlı İbranice incelemeleri yürüttü; 1918 sonbaharında lise öğretmeni Friedrich Thieberger'den İbranice dersi aldı ve bu dersleri 30 Kasım'la 22 Aralık 1918 arasında Schelesen'de Rath'ın ders kitabıyla sürdürdü.

50 *Benim yazmama (...) isabetliydi*] Felice Bauer'le ilk nişanın bozulmasının ardından Julie Kafka, Anna Bauer'e (Felice Bauer'in annesine) oğluyla ilgili olarak şunları yazar: "O belki de evlilik için yaratılmamış, çünkü bütün arzusu yazmak, bu, onun için hayattaki en önemli şey." (F, s. 612 ve devamı).
çoğunlukla iskambil oynuyor olurdun] Kafka, Felice Bauer'e yazdığı mektuplarda zaman zaman ebeveyninin boş zaman eğlencesi olarak gördüğü iskambil oyununa değinir: *Annemle babam şimdi masada oturuyorlar, artık o kadar rahat*

yazamıyorum, babam ağzından gürültüyle soluk alıp veriyor, şimdi akşam gazetesini de okur, ardından haykırışlarla, kahkahalarla ve tartışmalarla her zamanki iskambil oyunu başlar, pipoyu da unutmamak gerek (F, s. 509).

51 *Örneğin meslek seçimi (...) özgürlük tanıdın*] Julie Kafka'nın Felice Bauer'e yazdığı bir mektupta, oğlunun eğitimiyle ilgili olarak şunlar söylenir: "Onun yerinde başka bir insan olsaydı, ölümlülerin en mutlusu olurdu, çünkü hiçbir arzusu ebeveyni tarafından geri çevrilmedi. Üniversitede neye hevesi varsa onu okudu ve avukat olmak istemediği için de, bir memuriyet kariyerini seçti (...)." (F, s. 100).

52 *kaygı (...) skolyoz*] Kendi kendine evliliğe yatkınlığını sınadığı ve günlüğüne geçirdiği bir konuşmada, kendisine şu soruyu da sorar: *Sağlıklı mısın?* Ve bu soruyu cevaplar: *Hayır, kalp, uyku, sindirim* (TT2, s. 139).
gerçek bir hastalıkla noktalandı] İlk belirtisi 1917'de ağustos ortasında geçirdiği kanama olan tüberküloz kastediliyor.
jimnastik yapmak bir yana] Gerçi Kafka'nın okul arkadaşı Hugo Hecht, onu "kötü bir jimnastikçi" olarak hatırlar (EaFK, s. 33), ama sonraki yıllarda Danimarkalı jimnastik öğretmeni Jorgen Peter Müller'in *Mitt system* [Benim Sistemim. Sağlık İçin Her Gün 15 Dakikalık Çalışma]. Kopenhag 1904) o sıralarda çok yaygın olan yöntemine bağlı kalarak, her gün jimnastik yapar (krşl. EaFK, s. 58).
dairenin de (...) payı olmuştur] Kafka, 2 Mart-31 Ağustos 1917 arasında, Prag'ın küçük yakasındaki Schönborn Palais'de iki odalı bir daire kiralamıştı. Ancak burada yalnızca geceleri kalıyordu; bu dönemdeki edebi çalışmaları, kız kardeşi Ottla'nın kiraladığı ve Kafka'nın kullanımına verdiği Alchimistengasse'deki küçük binada gerçekleşti. Ottla, Kafka'ya yazdığı bir mektupta hastalığının olası tetikleyicileri arasında Schönbornpalais'deki daireyi de sayar: *soğuk, küflü, kötü kokulu* (O, s. 39).

53 *çok meşgul (...) uzanmak için ...*] Kafka, *kanepe hayatıyla* (F, s. 362) ilgili olarak, Felice Bauer'e, ayağa kalkmasının *kendini yeniden kanepeye fırlatmak ve kayıtsız bir halde yatmaya devam etmek* dışında bir işe yaramadığını yazar. *Yıllarca, hatta şimdi daha ayrıntılı hatırlamayı denediğimde, sonu gelmez günler boyunca bu biçimde yaşadım* (F, s. 276).
yaptığım iş pek azdı] Kafka'*nın kendi değer*lendirmesinin aksine, çalışması İKSK'deki amirleri tarafından olumlu değerlendiriliyordu: "Bütün acentelere karşı istikrarlı bir ilgiyi büyük bir çalışkanlıkla birleştiriyor. Mesai saatleri dışında da pek çok kez kurumda kaldı," deniyor bir değerlendirmede (KBilder, s. 132). Kafka, akşam saatlerindeki (edebi) çalışması karşısında babasının gösterdiği tepkiyi, dostu Max Brod'a şöyle betimler: *Ancak babam beni ilerleyen akşam saatlerinde yazı masasının başında oturduğumu görünce sinirleniyor, çünkü fazla çalışkan olduğumu düşünüyor* (BKB, s. 83).
hatta dereceye bile girdim] İlkokulda Kafka'nın başarıları ortalamanın üzerindeydi; okul arkadaşı Hugo Hecht şöyle hatırlar: "Daima örnek bir öğrenciydi, çoğunlukla imtiyazlı öğrenciydi." (EaFK, s. 28).
giriş sınavını (...) başardım] Kafka'nın, 26 yıl sonra günlüğünde hâlâ hatırladığı gibi, öğretmeni Matthias Beck, Kafka'nın ebeveynine, oğullarını ilkokulun beşinci sınıfına yeniden göndermelerini salık vermişti, çünkü "çok zayıftı, böyle aşırı zorlamanın sıkıntısı ilerde görülürdü." (TT3, s. 173). Bu tavsiyeye rağmen Kafka, lise giriş sınavını Din, Almanca ve Matematik derslerinden başarıyla verdi.

54 *önceki birkaç ay (...) ağızda çiğnenmiş ...*] Kafka, sınavlara hazırlandığı sırada, arkadaşı Max Brod'a doktora sınavı için çalışmasıyla ilgili olarak şunları yazar: (...) *böylesine güzel bir gereksizlik adına bu kadar güzel bir gereksizliğe acıman gerekmez* (...) (BKB, s. 22).

55 *evlilik girişimlerini*] Felice Bauer'le iki kez tekrarlanan nişan için, aşağıya bkz., Julie Wohryzek'le nişanlanması için bkz. Giriş bölümü.

56 *Evlenmek (...) en yüce şeydir*] Kafka, Greta Bloch'a bir keresinde evliliğin *en sosyal edim* olduğunu söyler (F, s. 598).

57 *Josefsplatz*] Prag'ın yeni şehir bölgesinde Poricer Caddesi' nin sonunda.
okuldaki öğrencilerin (...) gerektiğini] Kafka cinsel aydınlanması hakkında kız kardeşi Elli'ye şunları yazar: (...) *bana ders veren iki oğlan, bugün de kesinlikle o günkünden daha fazla bir şey bilmiyorlardır, ancak sonradan anlaşıldığı kadarıyla, bunlar özellikle kararlı karakterlerdi. Bana aynı anda ders veriyorlardı, birisi sağ tarafımdan, diğeri sol tarafımdan, sağımdaki neşeli, babacan, görmüş geçirmiş bir havada gülerek, ki sonradan bu kahkahayı her yaştan erkekte, kendimde de duydum (meselelere daha özgürce, daha farklı bir gülme biçimi vardır mutlaka, ama bunu henüz yaşayan kimseden duymadım); solumdaki ise nesnel, teorik bir tavırla, ki bu çok daha korkunçtu* (Br, s. 341).

60 *evlilik niyetimi bildirmemi*] Kafka, muhtemelen 1919 Eylül ayı ortasında babasına Julie Wohryzek'le evlenmeyi planladığını bildirmiş olmalıydı.

61 *Bana (...) verdiğin utanç (...) değildi*] Hermann Kafka'nın, oğlunun Julie Wohryzek'le evliliği konusundaki korkuları için bkz. Giriş bölümü. Max Brod kendi günlüğüne, bir tanıdığının Julie Wohryzek ve ailesi hakkında çok olumsuz konuştuğunu yazar ve şöyle devam eder: "Bunu ona nasıl söylemeli? – Belki de ebeveyni biliyordur?"
nişanı iki kez bozma (...) tazeleme] Kafka, Berlinli Felice Bauer'le ilk nişanı 1914 yılının Pentakoste Yortusu sırasında yaptı; Berlin'deki nişan kutlamalarına ebeveyni ve en küçük

kız kardeşi Ottla da katıldılar. 12 Temmuz'da nişan Felice Bauer tarafından bozuldu. Felice Bauer ve Kafka 1914'ün Ekim ayından itibaren yeniden yazışmaya başladıktan sonra, 1916 Temmuzu'nda Marienbad'da birlikte tatil yaparlarken, yeniden nişanlanma kararı aldılar; bu ikinci nişanı da Kafka 1917 Noel'inde hastalığını gerekçe göstererek bozdu.
boş yere Berlin'e sürüklemem] Kafka, bu yolculuk hakkında arkadaşı Max Brod'a şunları yazar: (...) *nişan uğruna ebeveynimle yaptığım keşif gezisi, benim için her adımında bir işkenceydi* (...) (BKB, s. 148).

64 *Sizin evliliğinizde (...) örnek (...) buldum*] Kafka, Felice Bauer'e ebeveyninin evliliği hakkında şu değerlendirmeyi yapar: (...) *annem, babamın sevgi dolu bir kölesi ve babam da annemin sevgi dolu bir zorbası, bu yüzden de aralarındaki uyum her zaman mükemmel oldu* (...) (F, s. 219).
katlanılmaz olacağını ...] Kafka, babasının kendisiyle ilgili tahmini düşüncesi hakkında, arkadaşı Max Brod'a şunları yazar: *Evliliğe yatkınlığı olmayan, adının gereklerini yerine getiremeyen bir oğul; 39 yaşında emekli olmuş; yalnızca tuhaf, yalnızca kendi ruhsal selametine ya da felaketine yönelik yazma işiyle ilgilenen, sevgisiz, inanca yabancı; ruhsal selamet için bile dua etmesi beklenemez ondan* (BKB, s. 396).

65 *Evlilik böyle bir tehlike ...*] Kafka, günlüğünde Felice Bauer'le evlilik karşısındaki çekincelerini yazar: *O zaman evlenemezdim* (...). *Beni bu konuda durduran şey, temelde yazarlık çalışmalarımı önemsemem oldu, çünkü evliliğin bu çalışmayı tehdit ettiğine inanıyordum* (TT2, s. 135).
Richard Dayı] *Richard Löwy (1857-1938),* Kafka'nın annesinin erkek kardeşlerinden biri, tüccar ve Prag' daki bir iş giysileri mağazasının sahibi, Hedwig Trebitsch'le evliydi; çiftin dört çocukları vardı (Relatives, s. 82 ve devamı).

6. Yahudilerin Mısır'dan çıkışı, dolayısıyla kölelikten kurtuluş. (Ç.N.)

7.. Sünnet merasimini gerçekletiren din görevlisi. (Y.N.)

Kaynaklar

Kafka'nın yazıları

AS	Franz Kafka. *Amtliche Schriften.* Yay. haz. Klaus Hermsdorf. Berlin 1984.
BKB	Max Brod/Franz Kafka. *Eine Freundschaft (II). Briefwechsel.* Yay. haz. Malcolm Pasley. Frankfurt am Main 1989.
Br	Franz Kafka. *Briefe 1902-1924.* Yay. haz. Max Brod. Frankfurt am Main 1958.
F	Franz Kafka. *Briefe an Felice und andere Korrespondenz aus Verlobungszeit.* Yay. haz. Erich Heller ve Jürgen Born. Frankfurt am Main 1967.
KKANII	Franz Kafka. *Kritische Ausgabe der Schriften, Tagebücher, Briefe.* Yay. haz. Jürgen Born, Gerhard Neumann, Malcolm Pasley ve Jost Schillemeit. Frankfurt am Main 1982 ve sonraki baskılar. *Nachgelassene Schriften und Fragmente II.* Yay. haz. Jost Schillemeit (1992); Eleştirel Baskı için ek kaynaklarla.
M	Franz Kafka. *Briefe an Milena.* Yay. haz. Jürgen Born ve Michael Müller. Frankfurt am Main 1983. Türkçesi için: *Milena'ya Mektuplar*, çev. Esen Tezel, Can Yayınları 2009.
O	Franz Kafka. *Briefe an Ottla und die Familie.* Yay. haz. Hartmut Binder ve Klaus Wagenbach. Frankfurt am Main 1974. Türkçesi için: *Ottla'ya ve Ailesine Mektuplar*, çev. Kâmuran Şipal, Cem Yayınları 1997.

TT Franz Kafka. *Tagebücher.* Eleştirel Baskı'ya göre yay. haz. Hans-Gerd Koch. Frankfurt am Main 1994 (= *Gesammelte Werke in zwölf Bänden;* 9.-11. ciltler). Cilt 1: 1909-1912; Cilt 2: 1912-1914; Cilt 3: 1914-1923'e yapılan 1, 2, 3 ek bölümleriyle. Türkçesi için: *Günlükler*, çev. Kâmuran Şipal, Cem Yayınları 2003.

Diğer yazılar

EaFK Hans-Gerd Koch (yay. haz.): "Als Kafka mir entgegenkam..." *Erinnerungen an Franz Kafka.* Berlin 1995.

FK Max Brod: *Über Franz Kafka* [İçindekiler: Franz Kafka. Eine Biographie; Franz Kafkas Glauben und Lehre; Verzweiflung und Erlösung im Werk Franz Kafkas]. Frankfurt am Main 1974.

FKP Alena Wagnerová: "Im Hauptquartier des Lärms". *Die Familie Kafka aus Prag.* Mannheim 1997.

KBilder Klaus Wagenbach: *Franz Kafka. Bilder aus seinem Leben.* Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş ikinci baskı. Berlin 1994.

KHbII Hartmut Binder (yay. haz.) *Kafka-Handbuch.* Cilt 2: *Das Werk und seine Wirkung.* Stuttgart 1979.

Relatives Anthony Northey: *Kafka's Relatives.* New Haven ve Londra 1991.

Sym Jürgen Born, vd.: *Kafka-Symposion.* Gözden geçirilmiş ikinci baskı. Berlin 1966.

Seçme bibliyografya

Brod, Max: "Ein Brief an den Vater. Essay über Kafkas Verhältnis zu seinem Vater". *Der Monat, 1* içinde (1948/1949), Sayı 8/9, s. 98-105.

Goozé, Marjanne E.: "Creating Neutral Territorry: Franz Kafka's Purloined Letter to His Father". *Journal of the Kafka Society of America, 11* içinde (Haziran-Aralık 1987), Sayı 1-2, s. 28-39.

Henkel, Arthur: “Kafka und die Vaterwelt”. Hubertus Tellenbach. *Das Vaterbild im Abendland* içinde, Stuttgart 1978, s. 173-191.

Koelb, Clayton: “The Goethean Model of the Self in Kafka’s *Brief an den Vater”*. *Journal of the Kafka Society of America, 8* içinde (Haziran-Aralık 1984), Sayı 1-2, s. 14-19.

Manrique Solana, Rafael: “Communication, Language, and Family: A Communicational Analysis of Kafka’s Letter to His Father”. *Psychiatry: Interpersonal & Biological Processes. 46* içinde (Kasım 1983), Sayı 4, s. 387-392.

Müller-Seidel, Walter: “Franz Kafkas *Brief an den Vater:* Ein literarischer Text der Moderne”. *Orbis Litterarum: International Review of Literary Studies, 42* içinde (1987), Sayı 3-4, s. 353-374.

Neumann, Gerhard, Corngold, Stanley (çev.) “*The Judgment, Letter to His Father,* and the Bourgeois Family”. Anderson Mark (yay. haz.). *Reading Kafka: Prague, Politics, and the Fin de Siècle* içinde, New York 1989, s. 215-228.

Schwenger, Peter: “Barthelme, Freud, and the Killing of Kafka’s Father”. Murphy, Peter F. (yay. haz.) *Fictions of Masculinity: Crossing Cultures, Crossing Sexualities* içinde. New York 1994, s. 57-73.

Stözl, Christoph: *“Brief an den Vater”*. Binder, Hartmut (yay. haz.) *Kafka-Handbuch.* Cilt 2: *Das Werk und seine Wirkung* içinde. Stuttgart 1979, s. 519-539.

Turk, Horst: “Briefe an den Vater: Zur Selbstbiographie als Medium der lyrischen Aussage”. *Text & Kritik. 74-75* içinde (Nisan 1982), s. 62-83.